

Crna Gora

**ZAŠTITNIK LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA
CRNE GORE**

**IZVJEŠTAJ
NACIONALNOG PREVENTIVNOG MEHANIZMA
ZA 2016. GODINU**

Podgorica, JUN 2017. godine

SADRŽAJ

UVOD	5
II. USLOVI ZA RAD NPM-a	6
III. METODOLOGIJA RADA	6
IV. REALIZOVANE AKTIVNOSTI	7
A. REDOVNI OBILASCI	7
4.1. Policijske prostorije za zadržavanje	7
4.1.1. Centar bezbjednosti Podgorica	7
4.1.1.1. Materijalni uslovi	9
4.1.1.2. Pristup vodi za piće	10
4.1.1.3. Komunikacija zadržanih i službenih lica	10
4.1.1.4. Prostorije za saslušanje i informativne razgovore	10
4.1.1.5. Pregled vozila	11
4.1.1.6. Čuvanje privremeno oduzetih ličnih stvari	12
4.1.1.7. Video nadzor	12
4.1.1.8. Obezbjedenost električnog ormara	12
4.1.1.9. Uvid u dokumentaciju	12
4.1.1.10. Zaključci i preporuke	14
4.1.2. Centar bezbjednosti Nikšić i Odjeljenje bezbjednosti Plužine	14
4.1.2.1. Postupanje prema licima lišenim slobode	16
4.1.2.2. Materijalni uslovi	16
4.1.2.3. Pristup vodi za piće	16
4.1.2.4. Komunikacija zadržanih i službenih lica	17
4.1.2.5. Prostorije za saslušanje i informativne razgovore	17
4.1.2.6. Pregled vozila	17
4.1.2.7. Čuvanje privremeno oduzetih ličnih stvari	17
4.1.2.8. Video nadzor	17
4.1.2.9. Obezbjedenost električnog ormara	17
4.1.2.10. Uvid u dokumentaciju	18
4.1.2.11. Zaključci i preporuke	19
4.2. Zavod za izvršenje krivičnih sankcija - tematski obilazak	20
4.2.1. Zaposleni i organizacija rada zdravstvene službe	21
4.2.2. Zaposleni i organizacija rada sprovodničke službe	21
4.2.3. Dokumentacija	22
4.2.4. Zaključci i preporuke	24
4.3. Kazneno popravni dom Podgorica - tematski obilazak	25
4.3.1. Opšti podaci o zatvorenicima	26

4.3.2. Prijem osuđenih lica i izrada programa tretmana	27
4.3.3. Anketiranje i rezultati ankete	28
4.3.4. Ostvarivanje prava na radni angažman	30
4.3.5. Stručne obuke i obrazovanje zatvorenika.....	32
4.3.6. Kulturne i sportske aktivnosti.....	33
4.3.7. Zatvorenici stariji od 60 godina života	33
4.3.8. Maloljetna lica na izdržavanju kazne	33
4.3.9. Zaposleni u Odsjeku za realizaciju tretmana.....	34
4.3.10. Saradnja službenih lica sa timom NPM-a	35
4.3.11. Zaključci i preporuke	35
B. KONTROLNI OBILASCI.....	36
4.4. Policijske prostorije za zadržavanje	36
4.5. Kontrolni obilazak domu za stare "Bijelo Polje"	45
4.6. Kontrolni obilazak Specijalnoj bolnici za psihijatriju Kotor	46
V. MEĐUNARODNE I DOMAĆE AKTIVNOSTI NPM-A	47
5.1. Saradnja sa Potkomitetom za prevenciju torture.....	47
5.2. Učešće na konferencijama, okruglim stolovima i radnim sastancima	47
VI. PRILOZI	49
6.1 Inicijativa - Ministarstvu unutrašnjih poslova - za izmjenu propisa	49
6.2. Revidirana standardna minimalna pravila UN za postupanje sa zatvorenicima	50
"Mandelina pravila"	50

UVOD

Ustavom Crne Gore u članu 81. („Služ. list“ RCG, 66/06) je propisano da je Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, nezavisan organa koji preduzima mjere za zaštitu ljudskih prava i sloboda. Zaštitnik vrši funkciju na osnovu Ustava, zakona i potvrđenih međunarodnih ugovora, pridržavajući se i načela pravde i pravičnosti.

Zakonom o Zaštitniku¹ (član 25), koji je stupio na snagu 23. avgusta 2011. godine, Zaštitnik je ustanovljen kao Nacionalni mehanizam za prevenciju mučenja i drugih oblika surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka (u daljem tekstu NPM).

Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o Zaštitniku², navedeni član 25 je izmijenjen i Zaštitnik je određen da vrši poslove Nacionalnog preventivnog mehanizma za zaštitu lica lišenih slobode od mučenja i drugih oblika surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja, u skladu sa ovim Zakonom i Opcionim protokolom uz Konvenciju protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka.

Nacionalni preventivni mehanizam (NPM) preduzima mjere za sprječavanje mučenja i drugih oblika surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, sprovođenjem redovnih i kontrolnih obilazaka mjesta u kojima se nalaze ili se mogu naći lica lišena slobode ili lica kojima je ograničeno kretanje, odlukom suda ili drugog državnog organa.

U ovoj izvještajnoj godini unaprijeđeni su uslovi za rad na poslovima prevencije torture. Obezbijeđeni su adekvatni uslovi i sredstva za rad i unaprijeđeni kadrovski kapaciteti.

Prema godišnjem planu obilazaka za 2016. godinu, Zaštitnik kao NPM, je izvršio ukupno 23 obilaska organa, organizacija i ustanova u kojima su smještena lica lišena slobode ili lica kojima je ograničeno kretanje, od kojih pet redovnih i 18 kontrolnih.

Zaštitnik kao NPM je ocijenio da su se ispunili uslovi da, za razliku od prethodnih izvještajnih perioda, proširi polje djelovanja u kom smislu su obavljena dva tematska obilaska Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija (ZIKS-a). Ovim obilascima analizirani su dostupnost sekundarne i tercijarne zdravstvene zaštite licima lišenih slobode i penološki tretman zatvorenika. Povod za odluku da se izvrše analize ovih važnih segmenata tretmana zatvorenika, dale su brojne podnesene pritužbe i ukazivanja na duga čekanja na specijalističke preglede, od strane samih zatvorenika i aktivista nevladinog sektora, i statistički podaci o velikom broju višestrukih povratnika među zatvorenicima.

I ovaj izvještajni period karakteriše dobra saradnja službenih lica prilikom svih obilazaka, tako da su članovi tima NPM-a imali neograničen pristup svim službenim prostorijama, dokumentaciji, nesmetanu mogućnost poverljivog razgovora sa svim licima za koje je izraženo interesovanje.

U Posebnom izvještaju o stanju prostorija Uprave policije za zadržavanje lica lišenih slobode i Informaciji o postupanju Uprave policije po preporukama Zaštitnika, datim u Posebnom izvještaju i Godišnjem izvještaju o radu Zaštitnika iz 2011. godine, Zaštitnik je ukazao da jedan broj prostorija za zadržavanje ne ispunjava uslove koje je predviđao, tada važeći, Pravilnik o uslovima koje moraju ispunjavati prostorije za zadržavanje lica lišenih slobode³. Međutim, umjesto da postupi po preporuci Zaštitnika i prostorije upodobi sa standardima CPT-a, Ministarstvo unutrašnjih poslova je 2012. godine donijelo novi Pravilnik⁴, kojim je sam propis upodobljen stanje na terenu. S tim u vezi Zaštitnik je podnio Inicijativu za izmjenu člana 2 Pravilnika.

¹ Svi izrazi koji se u ovom Izvještaju koriste za fizička lica u muškom rodu obuhvataju iste izraze u ženskom rodu

² "Službeni list Crne Gore", broj 32/2014

³ "Sužbeni list RCG", broj 57/06

⁴ "Službeni list Crne Gore", br. 52/12

U decembru 2015. godine Revidirana su standardna minimalna pravila UN za postupanje sa zatvorenicima – popularno nazvana “Mandelina pravila”. Prevod na naš jezik izvršen je u izvještajnom periodu, pa je document dat u prilogu ovog Izvještaja.

II. USLOVI ZA RAD NPM-a

U toku 2016. godine raspisan je javni oglas za popunjavanje radnog mjesta savjetnika/ce Zaštitnika u prevenciji torture (pet godina radnog iskustva i najmanje jedna godina u oblasti ljudskih prava). U drugom kvartalu 2016. godine primljena je savjetnica Zaštitnika na navedeno radno mjesto.

Osim kadrovskog popunjavanja, na osnovu sprovedenog tendera, nabavljeno je novo službeno vozilo namijenjeno isključivo za rad Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture.

Takođe, u izvještajnoj godini obezbjeđen je poseban radni prostor za NPM. Do tada rad je obavljan u zajedničkom radnom prostoru sa drugim sektorima u okviru Institucije Zaštitnika, što je bilo neadekvatno za povjerljivo planiranje i realizaciju ovih specifičnih aktivnosti.

III. METODOLOGIJA RADA

NPM sprovodi svoju preventivnu funkciju posjetama zatvorima i drugim mjestima gdje se nalaze ili mogu naći lica lišena slobode, provjerava njihov tretman i ukupan kvalitet života u ustanovama. Obavljajući nenajavljene, najavljene, redovne, vanredne i kontrolne obilaske NPM analizira zatečeno stanje i daje preporuke u cilju unaprijeđenja sveukupnih uslova i postupanja sa ovim licima i prevencije torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih postupaka ili kazni.

I u izvještajnoj godini NPM je sproveo aktivnosti na osnovu godišnjeg plana rada, primjenjujući model podijeljenih uloga među članovima tima, za svaku vrstu obilaska. U pripreмноj fazi obilaska pripremljena je potrebna dokumentacija, a svakom članu tima dodijeljeni su konkretni zadaci.

Kontrolne liste koje se, kao alatke koriste tokom monitoringa, revidirane su i unaprijeđene, sa pripremljenim upitnicima za različite vrste ustanova. Ove važne alatke za rad se kontinuirano unapređuju, na osnovu iskustva i zapažanja iz prethodnog izvještajnog perioda, u saradnji sa članovima Radnog tijela za svaku vrstu ustanove posebno. Organizacija svakog obilaska detaljno je isplanirana i strukturisana (obilasci su uglavnom nenajavljeni).

Navedenom unaprijeđenju rada takođe su doprinijele kontinuirane obuke stručnog tima i razmjena iskustva i dobre prakse između članova mreže NPM-a zemalja jugoistočne Evrope.

Multidisciplinarni tim (pravnici, psiholozi, penolozi, psihijatri, forenzičari i dr.), doprinosi da obilazak i razgovori sa licima lišenim slobode i službenim licima budu efektivniji kako bi NPM tim stekao što sveobuhvatnija saznanja o statusu i tretmanu ove kategorije lica.

Nakon obavljenog obilaska upravi ustanove se ukazuje na nepravilnosti koje je moguće i treba odmah otkloniti, a nakon obilaska se vrši detaljna obrada podataka, analiza zatečenog stanja, upoređenje sa prethodno zatečenim stanjem u konkretnoj ustanovi i sačinjava Izvještaj o stanju ljudskih prava u obidenoj ustanovi i stepenu ispunjenja prethodno datih preporuka.

IV. REALIZOVANE AKTIVNOSTI

Shodno planu aktivnosti za 2016. godinu NPM je obavio 23 obilaska, od kojih 5 (pet) redovnih i 18 kontrolnih obilazaka organa, organizacija i ustanova u kojima su smještena lica lišena slobode ili lica kojima je ograničeno kretanje. Svi obilasci, osim jednog, bili su nenajavljeni. Izvršeni su radnim i neradnim danima u dane praznika, tokom i nakon radnog vremena.

Redovnim obilascima obuhvaćene su:

Organizacione jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova - Uprave policije i to:

- Centri bezbjednosti u: Podgorici i Nikšiću i Odjeljenje bezbjednosti u Plužima

Organizacione jedinice Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija:

- Zdravstvena služba ZIKS-a i Kazneno popravni dom (zatvoreno odjeljenje)

Kontrolnim obilascima obuhvaćene su:

Organizacione jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova - Uprave policije i to:

- Centri bezbjednosti u Beranama, Bijelom Polju, Baru, Budvi, Herceg Novom, Pljevljima i odjeljenja bezbjednosti u Kolašinu, Mojkovcu, Plavu, Rožajama, Cetinju, Danilovgradu, Ulcinju, Kotoru, Tivtu i Žabljaku;

Javne ustanove:

- Dom za stare "Bijelo Polje" u Bijelom Polju i
- Specijalna bolnica za psihijatriju u Kotoru

A. REDOVNI OBILASCI

4.1. Policijske prostorije za zadržavanje

4.1.1. Centar bezbjednosti Podgorica

Podaci o obilasku

Ustanova: CB Podgorica

Vrsta obilaska: redovni obilazak prema planu obilazaka NPM Crne Gore za 2016. godinu
Svrha obilaska: prevencija torture i ocjena stanja
Datum obilaska: 23.11.2016. godine⁵
Najava obilaska: obilazak je najavljen
Tim za obilazak: vođa tima savjetnik Zaštitnika Dragan Radović,
zamjenica Zaštitnika Zdenka Perović,
savjetnica Zaštitnika Danijela Brajković,
član Radnog tijela Milan Radović, dipl. sociolog,

Obilasku su prisustvovali: Ivan Šelih, ekspert EU, Anđela Longo savjetnica za ljudska prava u direktoratu za proširenje EU, Barbara Rotovnik predstavnica Evropske komisije, Milana Bojović savjetnica za odnose sa javnošću u instituciji Zaštitnika

⁵Ovaj obilazak je posebno analiziran jer je izvršen uz učešće eksperata EU

U izvještajnom periodu NPM je izvršio i četiri nenajavljena obilaska CB-a Podgorica (u noćnim satima: (26.07.2016., 01.09.2016., 01.10.2016., 17.10.2016. godine)

Uvod

U Centru bezbjednosti Podgorica, aktom o sistematizaciji sistematizovano je 530 radnih mjesta. Trenutno stanje popunjenosti u službi je 450 zaposlenih, od čega 418 muškarca i 32 žena.

U pritvorskoj jedinici rad je organizovan u smjenama, koja traju 12 sati, a angažovana su po tri policijska službenika, koja su zaduža samo za prostorije za zadržavanje.

U radnim prostorijama policijskih službenika postoje adekvatni uslovi za rad, obezbijedene su radne i zajedničke prostorije, sanitarne prostorije, a čitav prostor je klimatizovan, dok ne postoje posebne svlačionice.

Osobama koje za kretanje koriste invalidska kolica obezbijedeni su uslovi za adekvatan pristup, na oba ulaza u objekat.

Prostorije za zadržavanje - pritvorske jedinice Stanice policije Centra bezbjednosti Podgorica, po potrebi koriste i drugi centri bezbjednosti i odjeljenja bezbjednosti policije, u slučaju kada su njihovi kapaciteti nedovoljni. Pored toga, zbog postojeće neuslovnosti prostorija u OB Kolašin, lica su zadržavana u prostorijama ovog Centra;

Tok obilaska

Faza I: Razgovor sa rukovodstvom centra bezbjednosti

Obilazak je započet razgovorom sa načelnikom Centra bezbjednosti Podgorica i njegovim pomoćnicima. Tom prilikom predstavljen je mandat NPM-a, plan obilaska i obavljen razgovor o postupanju policije prema zadržanim i licima lišenim slobode.

Faza II: Obilazak centra bezbjednosti

Izvršen je obilazak prostorija za zadržavanje, vozila za prevoz lica lišenih slobode i prostorija za saslušavanje.

Faza III: Razgovor sa zadržanim licima i licima lišenim slobode

U trenutku obilaska zatečena su dva zadržana lica, sa kojima je obavljen povjerljiv razgovor, bez prisustva službenog lica.

Faza IV: Razgovor sa službenim licima

Obavljeni su razgovori sa zatečenim policijskim službenicima koji su tim NPM-a informisali o načinu rada i postupanja i problemima sa kojima se suočavaju u radu.

Faza V : Uvid u dokumentaciju

Izvršen je uvid u dokumentaciju, registre lica lišenih slobode, zadržanih lica i lica koja se pozivaju u svojstvu građanina.

Faza VI: Završni razgovor sa rukovodstvom centra bezbjednosti

Na kraju obilaska ponovo je obavljen razgovor sa rukovodstvom Centra, kojom prilikom je vođa tima iznio prve utiske stečene prilikom obilaska, o elementima koji mogu ukazati na postupanje koje može imati karakteristike lošeg postupanja ili torture, kao i o određenim nedostacima koji se mogu odmah otkloniti.

Postupanje prema licima lišenim slobode

Tokom obilaska zatečena su dva lica (muškog pola). Tim NPM-a im se predstavio i objasnio im mandat mehanizma, svrhu obilaska i prirodu - povjerljivost razgovora sa njima. Obavljen je razgovor sa oba lica, koja su se izjasnila da nemaju primjedbi na postupanje policijskih službenika. Na pitanje da li su dobili mogućnost da o lišenju slobode obavijeste treće lice po svom izboru, odgovorili su potvrdno. Oba lica su navela da su policijski službenici u pritvoru korektni i da su dobili obrok. Provjerom zapisnika o zadržavanju lica lišenog slobode, obrazaca (OBR1 i OBR2) utvrđeno je da se upisano vrijeme lišenja slobode poklapa sa navodima zatečenog lica, da je upisano da su upoznati sa pravom na advokata i da su dobili obrok. Prilikom obilaska zatečena lica su kod sebe imala primjerak informativnog lista, a u zapisniku o zadržavanju nalazi se njihov svojeručni potpis u odjeljku da su upoznati sa svojim pravima (konstatacija da je lice poučeno o svojim pravima unosi se u zapisnik o zadržavanju).

Tokom obilaska 26.07.2016. godine zatečeno je jedno zadržano lice, muškog pola. Kod sebe je imalo primjerak informativnog lista za zadržano lice. Na pitanja tima NPM-a odgovorio je da je odnos policijskih službenika prema njemu profesionalan, da je dobio mogućnost da o lišenju slobode obavijesti treće lice po svom izboru i da je upoznat sa pravom na angažovanje advokata.

Tokom obilaska 17.10.2016. u prostorijama za zadržavanje zatečeno je 21 lice, koja su pokazala informativne listove i izjavili da su upoznati sa svojim pravima i da im je sve, naznačeno u informativnom listu bilo omogućeno, te da nemaju ni drugih primjedbi na postupanje policijskih službenika u Centru bezbjednosti.

U toku obilaska 01.09. i 01.10. 2016. godine u prostorijama za zadržavanje nije zatečeno ni jedno lice.

4.1.1.1. Materijalni uslovi

a) prostorije za zadržavanje

CB Podgorica ima 10 prostorija za zadržavanje sa 16 kreveta. Sve prostorije u pogledu površine i dimenzija ispunjavaju standarde Evropskog Komiteta za sprečavanje mučenja(CPT). Centar raspolaže i prostorijama za zadržavanje osjetljivih kategorija koje su posebno označene i to za maloljetnike, za žene i za osobe sa invaliditetom.

b) Opremljenost ležajevima i posteljinom

Sve prostorije su opremljene fiksiranim drvenim krevetima i stočićima, dušecima i odgovarajućom posteljinom.

c) Osvjetljenje, ventilacija, grijanje

U svim prostorijama je funkcionisalo vještačko svjetlo osim u prostoriji broj 1, gdje dvije sijalice, od ukupno pet, nijesu radile. U prostorijama je obezbijeđeno grijanje i ventilacija. Ne postoje uslovi da zadržana lica ostvare pravo na šetnju na svježem vazduhu. Ne postoji mogućnost prirodnog provjetravanja.

d) Higijena, sanitarni čvor

Prema navodima policijskih službenika Ministarstvo unutrašnjih poslova je zaključilo ugovor sa privatnom firmom radi održavanja higijene i da se prostorije za zadržavanje redovno održavaju. Međutim u prostorijama u momentu obilaska higijena nije bila na zavidnom nivou.

U ovom Centru postoje dva fizički odvojena sanitarna čvora, označeni kao toaleti za muškarce i za žene. U okviru toaleta za žene, jedan je adaptiran za osobe sa invaliditetom. U toaletima se pored neophodnih sanitarija nalaze i tuš kabine.

U toaletu za osobe sa invaliditetom u toku obilaska nije funkcionisalo vještačko svjetlo. Takođe, tuš u ovom kupatilu nije u potpunosti prilagođen za osobe sa invaliditetom (visoko je postavljen). U toaletima nedostaju police/uslovi za odlaganje ličnih stvari, kao ni sredstva za higijenu i peškiri, a službenici su se izjasnili da ih lica lišena slobode ne dobijaju prilikom prijema.

4.1.1.2. Pristup vodi za piće

U prostorijama za zadržavanje su postavljene česme za vodu za piće sa metalnim umivaonikom. Česme se aktiviraju pritiskom na dugme iznad umivaonika propuštajući programiranu količinu vode.

4.1.1.3 Komunikacija zadržanih i službenih lica

Zadržana lica iz prostorija za zadržavanje komuniciraju sa službenicima Centra bezbjednosti putem interfona.

4.1.1.4. Prostorije za saslušanje i informativne razgovore

U Centru ne postoje posebne prostorije za saslušanje i informativne razgovore. Saslušanja i informativni razgovori se obavljaju u kancelarijama službenika.

Tim NPM-a nije našao tragove koji bi ukazivali da se u ovim prostorijama sprovode zlostavljanje i nehumano postupanje prema licima koja su lišena slobode. Međutim, tokom obilaska u kancelarijama Odjeljenja kriminalističke policije pronađeno je više predmeta koji nijesu bili označeni, a koji eventualno mogu biti korišćeni za prijetnje, zastrašivanja ili iznuđivanje iskaza lica koja se ispituju. Monitoring tim je pronašao noževe, metalne palice i kablove (u ormarima i ispod stolova). Policijski službenici su saopštili da su ti predmeti oduzeti od građana u vezi sa izvršanjem određenih krivičnih djela. Postojanje velikog broja neoznačenih predmeta ukazuje da se sa oduzetim predmetima ne postupa u skladu sa standardima i važećim Pravilnikom o oduzimanju i postupanju sa predmetima koje policijski službenik privremeno oduzima.⁶

⁶Sl. CG br 066/15 od 26.11.2015.

4.1.1.5. Pregled vozila

Tokom obilaska pregledana su dva kombi vozila, koja po saopštenju službenika, služe za prevoz lica lišenih slobode i zadržanih lica.

Prvo vozilo registarskih oznaka P*PG005, bijele boje: u vozilu nije bilo nestandardnih predmeta, a zatečeni stepen higijene je ocijenjen kao relativno dobar. U vozilu, u prostoru za prevoz lica, nalaze se dvije klupe. Nisu obezbijeđeni uslovi za prirodno, a ni vještačko osvjetljenje. Ventilacija se obezbjeđuje na način što policijski službenik preko posebnog prekidača stavlja u pogon ventilator koji se nalazi u zadnjem dijelu vozila, gdje su smještena lica lišena slobode.

Drugo vozilo registarskih oznaka P*PG070, plave boje: zatečeno stanje je isto kao kod prethodno opisanog vozila.

4.1.1.6. Čuvanje privremeno oduzetih ličnih stvari

Lične stvari i predmeti koje su oduzete od lica lišenog slobode, prilikom dovođenja u prostorije Centra, upisuju se u evidenciju – knjigu koja se nalazi u prijemnoj prostoriji i odlažu u ormar gdje su drže I registratori sa dokumentacijom. List oduzetih stvari potpisuje lice čiji su predmeti privremeno oduzeti prilikom oduzimanja i kasnije prilikom njihovog vraćanja. Slučajnim odabirom određenog broja predmeta NPM je našao da su lica čije su lične stvari privremeno oduzete svojeručno potpisivala List oduzetih stvari, prilikom oduzimanja stvari i kasnije prilikom preuzimanja.

4.1.1.7. Video nadzor

U prostorijama za zadržavanje obezbijeđen je video nadzor, ulaz i hodnik ispred prostorija. Vidno je istaknuto obavještenje o video nadzoru (naljepnica na vratima). Medjutim i dalje nije pokriven dio stepeništa od prijavnice br.2 do prostorija za zadržavanje. Provjerom video nadzora tim NPM-a je utvrdio da je jako loša rezolucija na monitoru postavljenom u prostoriji dežurne službe i u sali centra za poslove dežurstva. (tj. vide se samo konture zadržanih lica).

4.1.1.8. Obezbijeđenost električnog ormara

U Centru bezbjednosti Podgorica električni ormar obezbijeđen je u skladu sa standardima, zaključan i nije dostupan neovlašćenim licima.

4.1.1.9. Uvid u dokumentaciju

Metodom slučajnog uzorka pregledana je dokumentacija - predmeti koji su formirani prilikom zadržavanja, odnosno lišavanja slobode, sa akcentom na dokumentovanje ostvarivanja prava zadržanih i lica lišenih slobode.

a) Obavještenje o pravima zadržanog lica

Utvrđeno je da se zadržanim licima uručuje primjerak informativnog lista. Iz zapisnika o zadržavanju lica lišenog slobode proizilazi da su zadržana svojeručno potpisala da su upoznata sa svojim pravima i da im je uručen informativni list.

b) Pravo na obavještanje bliskog lica

Zadržanim licima i licima lišenim slobode omogućava se da o lišenju slobode obavijeste treće lice - člana porodice ili njima drugo blisko lice. Međutim, ovaj podatak se ne bilježi u samom Zapisniku, već se upisuje u posebnu knjigu.

c) Pravo na advokata

Obavještanje lica da imaju pravo na advokata se ne bilježi u zapisniku o zadržavanju lica lišenog slobode, niti se bilježi u poseban registar. Ne postoji ni druga forma u kojoj bi lice potpisom potvrdilo da je o ovom pravu obaviješteno. U razgovoru policijski službenici su obavijestili tim NPM-a da se sva zadržana lica i lica lišena slobode upoznaju da imaju pravo na advokata i da im je omogućeno da koriste ovo pravo po sopstvenom izboru ili sa spiska Advokatske komore.

d) Pravo na zdravstvenu zaštitu

Licima lišenim slobode i zadržanim licima, na njihov zahtjev, omogućeno je pružanje medicinske pomoći, tako što po pozivu policijskog službenika, dolazi ekipa hitne medicinske pomoći. Pomoć se pruža u

posebnoj prostoriji, sa medicinskim krevetom i po potrebi predlaže način daljeg liječenja lica kojme je pomoć pružena. Pružena medicinska pomoć evidentira se u dosijeu pritvorenog lica, što potvrđuje medicinska ekipa potpisom ljekara i pečatom Hitne pomoći. Izvještaji ljekara takođe čini sastavni dio dosijea pritvorenog lica.

e) Pravo na obrok

Hrana se obezbjeđuje preko restorana Centra bezbjednosti Podgorica. Licima koja su zadržana više od 12 časova obezbjeđuju se tri obroka dnevno (doručak, ručak i večera), shodno Pravilniku⁷ o načinu obavljanja policijskih poslova i primjeni ovlašćenja u obavljanju tih poslova. Obroke donose policijski službenici, a podatak se bilježi u posebnom odjeljku u zapisniku o zadržavanju lica lišenog slobode, uz tačno vrijeme kad je obrok ponuđen, kao i infoormacija ako je obrok odbijen od strane lica koje je zadržano ili lišeno slobode.

f) Registri privedenih i zadržanih lica

Izvršen je uvid u registre lica lišenih slobode (po osnovu prekršaja) i zadržanih lica (po osnovu krivičnih djela) i dokumentaciju, po metodu slučajnog uzorka, u više predmeta koji su formirani prilikom zadržavanja, odnosno lišavanja slobode. Registri se uredno vode, uz prateću dokumentaciju.

U periodu od 01.01. do 23.11.2016 godine lišeno je slobode i to:

Privedenih - 1104 lica

Zadržanih - 205 lica

Prema evidenciji Centra u svojstvu građanina pristupilo je 355 pozvanih lica.

Na osnovu izvršenog uvida u registre Centra proizilazi da se evidentira vrijeme lišenje slobode i njegovo trajanje i da se postupa u skladu sa čl. 264 Zakonika o krivičnom postupku. Policijski službenici koji obavljaju poslove obezbjeđenja lica lišenih slobode i zadržanih lica, uredno popunjavaju obrazac br.1 i 2 - Zapisnika o zadržavanju lica lišenog slobode sa svim podacima od trenutka prihvata lica u prostorijama CB-Stanice policije za poslove dežurstva, smještaja u prostorije za lica lišena slobode i zadržana lica, oduzimanju ličnih stvari, obezbjeđivanju obroka, podacima o eventualnim povredama lica lišenih slobode i zadržanih lica, kao i o eventualnom pružanju ljekarske pomoći, odnosno sa svim podacima do sprovođenja nadležnim organima pravosuđa. O navedenom se takođe vodi i elektronska evidencija. Zapisnik o zadržavanju se vodi u pisanoj formi, ručnim upisivanjem podataka.

g) Upotreba sredstava prinude

Prema podacima CB Podgorica, u periodu od 01.01.god. do 23.11.2016. godine, upotrijebljena su sredstva prinude i to :

- fizička snaga 47 slučajeva;
- službena palica 1 slučaj
- sredstva za vezivanje 48 slučajeva
- vatreno oružje nije upotrebjeno

⁷Sl. CG br. 021/14 od 06.05.2014., 066/15 od 26.11.2015. g.

4.1.1.10. Zaključci i preporuke

Nakon sagledavanja uslova rada policije u Centru bezbjednosti Podgorica i uslova u prostorijama za zadržavanje, Zaštitnik kao NPM zapaža da su uslovi rada policije u ovom Centru dobri i da se standardi CPT u odnosu na postupanje prema zadržanim licima i prostorijama za zadržavanje uglavnom poštuju.

Za ostvarivanje i poštovanje ljudskih prava važno je da se elementi koji su tokom posjete primijećeni, a koji mogu ugroziti ovakve ciljeve su odsustvo redovnog sistema edukacije službenika i činjenica da je tim NPM-a tokom posjete pronašao veliki broj neoznačenih predmeta u kancelarijama krim – inspektora, koji mogu poslužiti za nezakonito postupanje i neprihvatljive tehnike dobijanja informacija kroz prijetnje i mučenje lica koja se saslušavaju. Ovako postavljene stvari ne daju apsolutnu sigurnost u postupanje policijskih službenika. Zbog toga je neophodno da se odmah i bez odlaganja uspostavi sistem obuka za sve nivoe u policiji i da se sa svih pozicija šalju jasne i nedvosmislene poruke o potrebi zaštite ljudskih prava i ljudskog dostojanstva svih lica na isti način.

Na osnovu utvrđenog stanja Zaštitnik kao NPM preporučuje:

Upravi policije - Centru bezbjednosti Podgorica da se :

1. uklone nestandardni i neobilježeni predmeti iz kancelarija u kojima se vrši saslušanje lica lišenih slobode;
2. obezbijedi čuvanje oduzetih predmeta od lica lišenih slobode u posebnoj i zaključanoj prostoriji, prema važećem Pravilniku⁸;
3. obezbijedi jasna rezolucija na monitoru postavljenom u prostoriji dežurne službe i u sali centra za poslove dežurstva;
4. blagovremeno otklanjaju električni kvarovi (zamjena sijalica i sl.);
5. obezbijede police u toaletima za lične stvari kao i sredstva za ličnu higijenu lica lišenih slobode (sapuni i peškiri);
6. higijena u sanitarnim prostorijama redovno održava;
7. obezbijedi vještačko svjetlo u vozilima koja se koriste za prevoz lica lišenih slobode.

Ministarstvu unutrašnjih poslova - Upravi policije da se :

1. u standarizovanom zapisniku o zadržavanju dodaju odjelci i to odjeljak o obavještanju trećeg lica i odjeljak o pristupu braniocu.

Zaštitnik podsjeća na preporuku datu u prošlom izvještaju (koja nije ispoštovana):

- da se obezbijedi pokrivenost sistemom video nadzora na dijelu stepeništa koji vodi od prijavnice br. 2 do prostorija za zadržavanje;

4.1.2. Centar bezbjednosti Nikšić i Odjeljenje bezbjednosti Plužine

Podaci o obilasku

Ustanova: CB Nikšić i OB Plužine

Vrsta obilaska: redovni obilazak prema planu obilazaka NPM Crne Gore za 2016. godinu
Svrha obilaska: prevencija torture i ocjena stanja

⁸Pravilnik o oduzimanju i postupanju sa predmetima koje policijski službenik privremeno oduzima (sl. CG br 066/15 od 26.11.2015.

Datum obilaska: 08.09.2016. i 13.09.2016. godine
Najava obilaska: nenajavljeni obilasci
Tim za obilazak: savjetnik Zaštitnika Dragan Radović,
savjetnica Zaštitnika Danijela Brajković

Uvod

Obilasci su obavljani bez najave 08.09. i 13.09. 2016. godine.

Pristup prostorijama za zadržavanje lica lišenih slobode, prostorijama za saslušanje i informativni razgovor i drugim prostorijama bio je nesmetan, kao i dokumentaciji koja je tražena na uvid.

Cilj ovih obilazaka bio je uvid u poštovanje prava lica lišenih slobode, kontrola uslova u prostorijama za zadržavanje, površina, opremljenost namještajem, posteljinom, osvjetljenje prostorija, uz poseban osvrt na mogućnost čitanja pisanog teksta bez aktiviranja vještačke svjetlosti, grijanje, mogućnost provjetravanja, higijenskih uslova u prostorijama, opremljenost sanitarnih čvorova, pristup vodi za piće, način komuniciranja zadržanih lica sa službenicima policije, opremljenost video nadzorom i dr.

Tok obilaska

Faza I: Razgovor sa rukovodstvom

Obilazak tima NPM-a započet je razgovorom sa načelnikom Centra bezbjednosti u Nikšiću i sa komandrom stanice police u Plužinama. U uvodnom razgovoru predstavljen je plan i cilj obilaska.

Faza II: Obilazak Centra i Odjeljenja bezbjednosti

Izvršen je obilazak prostorija za zadržavanje, vozila za prevoz lica lišenih slobode i prostorija za saslušavanje.

Faza III: Razgovor sa zadržanim licima i licima lišenim slobode

U trenutku obilaska zatečeno je jedno zadržano lice sa kojim je obavljen povjerljiv razgovor, bez prisustva službenog lica.

Faza IV: Razgovor sa službenim licima

Obavljeni su razgovori sa zatečenim policijskim službenicima koji su tim NPM-a informisali o načinu rada i postupanja i problemima sa kojima se suočavaju u radu.

Faza V : Uvid u dokumentaciju

Izvršen je uvid u dokumentaciju, registre lica lišenih slobode, zadržanih lica i lica koja se pozivaju u svojstvu građanina.

Faza VI: Završni razgovor sa rukovodstvom

Na kraju obilaska vođa tima NPM-a ukazao je na osnovne utiske o obilasku prije svega o poštovanju prava lica lišenih slobode o elementima koji mogu dovesti do lošeg postupanja ili torture kao i o određenim nedostacima koji se mogu odmah otkloniti.

4.1.2.1. Postupanje prema licima lišenim slobode

U vrijeme obilazaka prostorijaza zadržavanje u CB Nikšić zatečeno je jedno zadržano lice (muškog pola), sa kojim je obavljen povjerljiv razgovor tokom kojeg je lice pokazalo primjerak informativnog lista za zadržano lice. Na pitanje tima NPM-a zadržano lice je odgovorilo: da je odnos policijskih službenika korektan, da je dobio mogućost da o lišenju slobode obavijesti treće lice i da je dobio obrok.

Provjerom obrazaca (OBR1 i OBR2) utvrđeno je da upisano vrijeme lišenja slobode odgovara navodima zadržanog lica i da je evidentiran obrok. Takođe je utvrđeno je da je upisana konstatacija da je zadržanom licu omogućeno da o svom lišenju slobode obavijesti lice po izboru i da je upoznat sa pravom na advokata. U OB Plužine nije zatečeno ni jedno lice.

4.1.2.2. Materijalni uslovi

a) prostorije za zadržavanje

Obilaskom je utvrđeno da:

CB Nikšić ima četiri prostorije za zadržavanje, sledećih površina: dvokrevetna – 12 m², dvije jednokrevetne – 7.5 m² i 8.5 m² i jedna trokrevetna – 15 m²; koje su po dimenzijama i površini u skladu sa standardima Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja;

OB Plužine ima jednu jednokrevetnu prostoriju za zadržavanje dimenzija 2.93m x 2.4m, površine 7,03 m². U slučaju zadržavanja više lica, ista se upućuju u CB Nikšić. Prostorija za zadržavanje po površini i dimenzijama u skladu je sa standardima (CPT). Pristup prostorijama odjeljenja bezbjednosti policije u Plužinama nije prilagođen za osobe sa invaliditetom.

b) Opremljenost ležajevima i posteljinom

Sve prostorije su opremljene fiksiranim drvenim krevetima i stočićima, dušecima i odgovarajućom posteljinom.

c) Osvjetljenje, ventilacija i grijanje

Prostorije za zadržavanje u vrijeme obilaska su bile uredne i čiste, sa sistemom za grijanje. Prirodno osvjetljenje postoji, ali u jednoj od prostorija CB Nikšić nije dovoljno. Vještačko osvjetljenje i ventilacija su obezbijeđeni.

d) Higijena, sanitarni čvor

U CB Nikšić sanitarni čvor, smješten do prostorija za zadržavanje je uredan.

U OB Plužine sanitarni čvor koji se nalazi tik uz prostoriju za zadržavanje nije u funkciji. Lica lišena slobode koriste sanitarni čvor koji se nalazi na spratu koji koriste zaposleni. Tim NPM-a je pregledom utvrdio da je neophodno u sanitarnom čvoru zamijeniti dotrajale sanitarije.

4.1.2.3. Pristup vodi za piće

U prostorijama za zadržavanje u Centru i Odjeljenju su postavljene česme za vodu za piće sa metalnim umivaonikom. Česme se aktiviraju pritiskom na dugme iznad umivaonika, propuštajući programiranu količinu vode.

4.1.2.4. Komunikacija zadržanih i službenih lica

Način komuniciranja zadržanih lica sa službenicima Centra i Odjeljenja bezbjednosti je putem interfona.

4.1.2.5. Prostorije za saslušanje i informativne razgovore

Ne postoje posebne prostorije za saslušanje i informativne razgovore. Ove službene radnje se obavljaju u kancelarijama službenika. Obilaskom ovih prostorija nisu zatečeni predmeti koji bi se mogli koristiti u svrhu zastrašivanja ili iznuđivanja iskaza, niti su pronađeni tragovi takvih eventualnih radnji.

4.1.2.6. Pregled vozila

Centar bezbjednosti Nikšić prevoz lica lišenih slobode vrši specijalnim vozilima za ovu namjenu, dok odjeljenje bezbjednosti Plužine prevoz obavlja drugim službenim policijskim vozilima, najčešće patrolnim.

U zatečenim vozilima kojima se vrši prevoz lica lišenih slobode nisu nađeni nikakvi predmeti, niti tragovi koji bi upućivali na korišćenje predmeta za zastaršivanje ili mučenje lica lišenih slobode.

4.1.2.7. Čuvanje privremeno oduzetih ličnih stvari

U CB Nikšić predmeti oduzeti u vezi sa krivičnim djelom, nakon upisa ili izvršenih vještačenja smještaju se u magacinski prostor, propisno označeni i zavedeni u knjizi oduzetog vatrenog oružja, knjizi ostalog oružja ili knjizi privremeno oduzetih stvari i predmeta. Licu od kojeg su oduzeti predmeti uredno se izdaje potvrda. Lične stvari oduzete od lica lišenog slobode se upisuju u knjigu koja se nalazi u prijemnoj prostoriji, koju lice svojeručno potpisuje prilikom oduzimanja i kasnije prilikom njihovog vraćanja. Ove stvari se čuvaju u sefu u dežurnoj službi.

Oduzete predmeti i oduzete lične stvari od zadržanog lica konstatuju se i u Zapisniku o zadržavanju lica lišenog slobode.

U OB Plužine privremeno oduzeti predmeti u vezi sa krivičnim djelom čuvaju se propisno označeni u magacinu. Privremeno oduzete lične stvari čuvaju se u sefu u dežurnoj službi. Licu lišenom slobode se izdaje potvrda o oduzimanju predmeta i ličnih stvari i potvrda o vraćanju ličnih stvari.

4.1.2.8. Video nadzor

U CB Nikšić prostorije za zadržavanje su pokrivene video nadzorom. Međutim, donji dio stepeništa koji vodi do ovih prostorija nije pokriven video nadzorom. Rezolucija kamere nije dobra i vide se samo konture.

Tehničke mogućnosti uređaja instaliranih u CB Nikšić omogućavaju čuvanje video zapisa 10 dana.

U OB Plužine prostorija za zadržavanje je opremljena sistemom video nadzora, a na njoj stoji upozorenje da je prostorija pod video nadzorom. Nepokrivenih uglova nema, a čuvanje video zapisa je 120 dana.

4.1.2.9. Obezbjedenost električnog ormara

Ormari su obezbijedeni u skladu sa standardima (zaključani i nedostupani su neovlašćenim licima).

4.1.2.10. Uvid u dokumentaciju

a) Obavještenje o pravima zadržanog lica

Uvidom u dokumentaciju utvrđeno je da se zadržanim licima dodjeljuje primjerak informativnog lista. U Zapisniku o zadržavanju lica lišenog slobode konstatuje se ovaj podatak uz svojeručni potpis u odjeljku da je upoznat sa svojim pravima i da mu je uručen informativni list.

b) Pravo na obavještavanje bliskog lica

Na osnovu uvida u posebnu knjigu, licima lišenim slobode omogućava se da o lišenju slobode obavijeste člana porodice ili njima drugo blisko lice. U zapisniku o zadržavanju lica lišenog slobode ovaj podatak se ne bilježi.

c) Pravo na advokata

U zapisniku o zadržavanju lica lišenog slobode ovaj podatak se ne bilježi, niti se bilježi u poseban registar. U razgovoru sa timom NPM-a policijski službenici su istakli da su sva lica lišena slobode upoznata da imaju pravo na advokata po sopstvenom izboru ili sa spiska Advokatske komore.

d) pravo na zdravstvenu zaštitu

U CB Nikšić zadržano lice u se po potrebi ili na njegov zahtjev vodi u najbližu medicinsku ustanovu i ima pravo da odabere svog ljekara. U slučaju razloga hitnosti ili nemogućnosti prevoza lica do medicinske ustanove medicinska pomoć će se ukazati licu i u prostorijama CB Nikšić. U slučaju da lice lišeno slobode po njegovom kazivanju mora primati medicinsku terapiju, o tome se odmah obavještava nadležna zdravstvena ustanova (Medicinski centar), koji će izvršiti njegov pregled i dati mišljenje o potrebi korišćenja određene terapije. Informacije o eventualnim mogućim zdravstvenim problemima i medicinskoj njezi su sastavni dio dosijea zadržanog lica;

U 2016.godini od strane osoblja Medicinskog centra u Nikšiću obavljeno je 19 ljeekarskih pregleda lica lišenih slobode i zadržanih lica.

U OB Plužine samo u jednom slučaju, (2013 god.) jedno lice lišeno slobode je zatražilo medicinsku pomoć i isto je odvedeno u prostorije Zdravstvene ambulante u Plužinama, što je evidentirano u dosijeu ovog lica. U ovom Odjeljenju lice lišeno slobode nema mogućnosti izbora svog ljekara, jer u Zdravstvenoj ambulanti ordinira samo jedan ljekar opšte prakse.

d) Pravo na obrok

Provjerom je utvrđeno da se uredno vode evidencije o ishrani zadržanih lica. Svako zadržavanje duže od 12 časova, shodno Pravilniku predviđa da se licima koja se zadržavaju obezbjeđuju tri obroka dnevno. Službena lica su dala informaciju da se ovaj propis primjenjuje na način što se obezbjeđuju suvi obroci. Ova praksa nije u skladu sa standardima CPT, kojima je predviđeno da mora biti uključen bar jedan puni obrok(nešto jače od sendviča).

f) Registar privedenih i zadržanih lica

Izvršen je uvid u registre lica lišenih slobode (po osnovu prekršaja) i zadržanih lica (po osnovu krivičnih djela) i dokumentaciju, po metodu slučajnog uzorka, u više predmeta.

Registri se uredno vode, uz prateću dokumentaciju.

U CB Nikšić u periodu od 01.01. do 08.09.2016. godine lišeno je slobode:

Privedenih - 463

Zadržanih - 19

U OB Plužine u periodu od 01.01. do 13.09.2016 godine lišeno je slobode:

Zadržanih: 1 (jedno) lice

Privedenih: 7 (sedam) lica

g) Upotreba sredstava prinude

Prema podacima CB Nikšić sredstava prinude su upotrijebljena u periodu od 01.01. do 08.09.2016. godine u osam slučajeva i to:

Fizička snaga	2 (dva) slučaja;
Fizička snaga i sredstva za vezivanje	4 (četiri) slučaja;
Fizička snaga i ručni sprej	1 (jedan) slučaj;
Fizička snaga, ručni sprej i službena palica	1 (jedan) slučaj.

U OB Plužine u periodu 01.01. do 13.09.2016. godine sredstav prinude su primjenjena u dva slučaja:

Fizička snaga	1 (jedan) slučaj
Sredstva za vezivanje	1 /jedan) slučaj

4.1.2.11. Zaključci i preporuke

Na osnovu utvrđenog stanja Zaštitnik kao NPM preporučuje:

Upravi policije – Centru bezbjednosti Nikšić da:

- 1. u prostoriji za zadržavanje br. 1 obezbijedi prirodno svjetlo koje je dovoljno za čitanje;**
- 2. obezbijedi jasnu rezoluciju na monitoru postavljenom u prostoriji dežurne službe;**
- 3. obezbijedi pokrivenost sistemom video nadzora dijela stepeništa koji vodi sa zadnjeg službenog ulaza u prostorije za zadržavanje.**

Upravi policije - Odjeljenju bezbjednosti Plužine da:

- 1. obezbijedi pristup za osobe sa invaliditetom prostorijama Odjeljenja bezbjednosti;**
- 2. izvrši rekonstrukciju sanitarnog čvora koji je namijenjen za zadržana lica.**

4.2. Zavod za izvršenje krivičnih sankcija - tematski obilazak

Podaci o obilasku

Ustanova: ZIKS Podgorica

Vrsta obilaska: redovni obilazak prema planu obilazaka NPM-a Crne Gore za 2016. godinu

Svrha obilaska: Ocjena stanja u oblasti zdravstvene zaštite zatvorenika – dostupnost sekundarne i tercijarne zdravstvene zaštite licima lišenim slobode

Datum obilaska: 18. i 19. 10. 2016. godine

Najava obilaska: obilazak nije najavljen

Tim za obilazak: vođa tima - savjetnik Zaštitnika Dragan Radović,
zamjenica Zaštitnika Zdenka Perović
savjetnica Zaštitnika Danijela Brajković,
Aleksandar dr Tomčuk, spec. psihijatar, član radnog tijela,

TOK POSJETE

FAZA I

RAZGOVOR SA ZAPOSLENIMA U ZDRAVSTVENOJ SLUŽBI USTANOVE

Obilazak tima NPM-a započeta je 18. Oktobra, razgovorom sa ljekarima i medicinskim tehničarima zaposlenim u Zdravstvenoj službi.

Tokom razgovora predložen je cilj i plan obilaska.

FAZA II

RAZGOVOR SA ZAPOSLENIMA U SPROVODNIČKOJ SLUŽBI

Članovi tima obavili su razgovor sa zaposlenima u Sprovodničkoj službi, obzirom da je ova služba odgovorna za sprovođenje zatvorenika iz ZIKS-a do javnih zdravstvenih ustanova na teritoriji Crne Gore.

FAZA III

UVID U DOKUMENTACIJU

Tim NPM pregledao je relevantnu dokumentaciju u cilju sagledavanja i analize stanja zdravstvene zaštite pritvorenih i zatvorenih lica.

SARADNJA SLUŽBENIH LICA SA TIMOM NPM-a

Saradnja je bila na adekvatnom nivou, službenici su odgovorili korektno na sva pitanja i zahtjeve. Timu NPM-a bio je omogućen pristup prostorijama zdravstvene službe i nesmetan uvid u svu traženu dokumentaciju.

Uvod

Cilj posjete bio je da se utvrdi dostupnost zdravstvene zaštite pritvorenika i zatvorenika na sekundarnom i tercijalnom nivou, sa akcentom na period čekanja na indikovane specijalističke preglede, koji se obavljaju u zdravstvenim ustanovama, van ZIKS-a. Pritvorena i zatvorena lica imaju pravo na jednaku zdravstvenu zaštitu kao i stanovništvo Crne Gore. Adekvatna briga za zdravlje zatvorenika je od posebne važnosti, jer obzirom da se radi o zatvorenom sistemu, zdravlje pojedinca neposredno utiče na cijeli kolektiv.

4.2.1. Zaposleni i organizacija rada zdravstvene službe

U okviru Zdravstvene službe u ZIKS-u u stalnom radnom odnosu je zaposleno 20 zdravstvenih radnika sljedećih kvalifikacija:

- tri ljekara opšte medicine,
- Jedan stomatolog- specijalista oralne hirurgije,
- Jedna glavna medicinska sestra sa visokom školskom spremom,
- 10 medicinskih sestara /tehničara,
- Jedna stomatološka sestra,
- Jedan fizioterapeut,
- Jedan laborant,
- 2 (dva) farmaceutska tehničara.

Kao spoljne saradnike Zavod angažuje i specijaliste različitih oblasti medicine koji pružaju usluge unutar zatvora i to:

- Dva ljekara specijaliste iz oblasti psihijatrije - od kojih je jedan angažovan tri puta nedeljno za pružanje usluga iz oblasti liječenja bolesti zavisnosti, dok je drugi angažovan jednom nedeljno za pružanje usluga liječenja ostalih psihijatrijskih poremećaja;
- Jedan ljekar specijalista iz oblasti interne medicine - angažovan jednom nedeljno za pružanje usluga iz svoje specijalnosti i
- Jedan specijalista iz oblasti radiologije - angažovan jednom nedeljno za pružanje usluga iz oblasti rentgen i ultrazvučne dijagnostike.

U Zavodu u vremenu od 07-15 h stalno rade dva ljekara, dok je u popodnevrim časovima angažovan jedan ljekar. Tokom noći pripravan je jedan ljekar, koji dolazi od kuće po pozivu.

U prvih 24^h od prijema lica obavlja se pregled tog lica od strane ljekara ZIKS-a. Laboratorijske analize se rade po potrebi van zatvora, u laboratoriji Kliničkog Centra Crne Gore (KCCG).

Kod zatvorenika koji boluju od šećerne bolesti kontrolne glikemije (kontrola vrijednosti šećera u krvi) se rade na dva mjeseca, a po potrebi i češće.

4.2.2. Zaposleni i organizacija rada sprovedničke službe

Obavljen je razgovor sa šefom Sprovedničke službe od koga su dobijene sledeće informacije:

Sprovednička služba ima 26 stalno zaposlenih zatvorskih policajaca, na poslovima sprovođenja i opremljena je sa 9 vozila. Aktom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta ZIKS-a predviđena su 34 radna mjesta za poslove sprovođenja, što znači da je trenutna popunjenost ove službe - 76%.

Služba je organizovana na način što su radnim danima u vremenu od 07-15^h angažovana sva lica za poslove sprovođenja, dok je u vremenu od 15-07^h u službi organizovana pripravnost.

Prioritet u sprovođenju imaju lica koje je neophodno sprovesti sudovima (za potrebe sudskih I tužilačkih postupaka) na osnovu kojih naloga se, u načelu i pravi dnevni red sprovođenja.

U zavisnosti od bezbjednosnog rizika u pratnji (sprovođenju) pritvorenih i zatvorenih lica učestvuje najmanje dva službenika, a po potrebi/procjeni taj broj se uvećava do maksimalno pet službenika.

Zaposleni iz Sprovedničke službe su takođe angažovani na poslovima čuvanja pritvorenika i zatvorenika koji su iz medicinskih razloga zbrinuti (hospitalizovani), u nekoj od zdravstvenih ustanova van zatvora.

4.2.3. Dokumentacija

Tokom obilaska izvršen je uvid u sljedeću dokumentaciju:

- listu sprovođenja - dokument koji se popunjava na dnevnoj bazi sa imenima lica koja se sprovode i
- sprovodničku svesku - dokument koji predstavlja zbirni prikaz sprovođenja po danima i imenima lica koja su sprovedena.

Tim NPM-a je u razgovoru sa osobljem zdravstvene službe informisan da postoji interni (nepisani) dogovor sa sprovodničkom službom (što je ova Služba i potvrdila), da se svakim radnim danom vrši sprovođenje maksimalno pet lica, zbog potrebe za zdravstvenim specijalističkim uslugama (pregledima) van Zavoda, a ako ima više od pet lica za ova lica se vrši prezakazivanje.

Po navodima glavne medicinske sestre pregledi se najčešće "prezakazuju" na period od jednog do dva mjeseca, u zavisnosti od vrste specijalističkog pregleda koji je indikovani i slobodnog termina u KC CG.

Spisak lica koje je potrebno sprovesti na zakazane specijalističke preglede ili dijagnostičke procedure u ustanove van Zavoda, po dogovoru dostavlja se sprovodničkoj službi dan unaprijed.

Primjećeno je da se dokumentacija koja se odnosi na sprovođenje ne vodi ažurno. Lista sprovođenja i sprovodnička sveska bi trebali imati identičnu sadržinu u odnosu na lične podatke za lica za koja se planira sprovođenje i lica koja su sprovedena. Analizom ovih evidencija utvrđene su neslaganja i nepravilnosti u pojedinim slučajevima.

U slučajevima kad se ne mogu realizovati sva planirana sprovođenja, zdravstvena služba vrši trijažu, u zavisnosti od zdravstvenog stanja i nivoa hitnosti, pa se na specijalističke preglede upućuju lica čije medicinske indikacije predstavljaju prioritet. U praksi se dešava da je neophodno dati prednost licima, čije se zdravstveno stanje naglo pogoršalo i zahtijeva urgentnu dijagnostiku i tretman.

Tabela 1. - Prikaz datih ljekarskih Uputa za konsultativne preglede različitih specijalnosti (izdatih do 18.10.2016. godine – na čekanju)

Specijalistička usluga	Broj uputa za pregled	Datum izdavanja uputa	Termin zakazanog pregleda
Radiolog	42	Nedostaju podaci	Nedostaju podaci
Oftalmolog	18	07.06.2016.	21.10.2016.
Hirurg	9	29.08.2016.	21.10.2016.
Orl	6	20.04.2016.	17.10.2016.
Ortoped	5	26.08.2016.	25.10.2016.
Fizijatar	9	05.08.2016.	27.10.2016.
Neurohirurg	1	15.09.2016.	17.10.2016.
Kardiolog	1	01.09.2016.	25.10.2016.
Neurolog	1	15.09.2016.	28.10.2016.
Dermatolog	1	Nedostaju podaci	Nedostaju podaci
Ukupno	93		

Na osnovu gornje tabele vidi se da se od ukupno 93 indikovanih specijalističkih pregleda, 42 ili 45% su se odnosile na pregled specijaliste za radiologiju, dok je za 51 lice upućeno na pregled ljekara ostalih specijalnosti.

Specijalističke usluge iz oblasti rentgen dijagnostike za potrebe ZIKS-a obavljaju se u javnim zdravstvenim ustanovama:

1. Dom zdravlja Danilovgrad - RTG dijagnostika,
2. KBC CG- Podgorica - RTG dijagnostika i ostale usluge

Po navodima zaposlenih u zdravstvenoj službi ovo je dijagnostička procedura na koju su zatvorenici najčešće upućeni, ali se na njenu realizaciju ne čeka dugo.

Od 42 uputa za radiološke dijagnostike, na dan 18.10.2016.godine, 38 se odnosilo na RTG (rentgen dijagnostiku), tri na CT dijagnostiku (jedna je bila zakazana, dok su dva uputa data na dan 18.10.2016.godine i jedna na MR dijagnostiku (pregled je bio zakazan).

Tabela 2 – Prikaz ljekarskih uputa za različite specijalističke usluge po mjesecima (usluge iz oblasti radiologije su izostavljene)

Mjeseci – 2016. Godina	Broj indikovanih specijalističkih usluga
Januar	94
Februar	120
Mart	117
April	122
Maj	99
Jun	133
Jul	134
Avgust	123
Septembar	114
Oktober (do 18.10.2016)	95
	UKUPNO: 1157

Tabela 3 – Prikaz zakazanih i odloženih (prezakazanih) ljekarskih specijalističkih pregleda - septembar i oktobar (do 18.10.2016) – (usluge iz oblasti radiologije su izostavljene)

Mjesec – 2016. godina	broj zakazanih pregleda	broj odloženih - "prezakazanih pregleda"
Septembar	114	34
oktobar (do 18.10.2016)	95	29
UKUPNO:	209	63

Tabelarni pregled pokazuje da je od ukupno zakazanih 209 specijalističkih pregleda, realizovano 146 ili 69,9%, dok su 63 ili 31,1% pregleda odložena, tj. prezakazana (određen novi datum pregleda), zbog nemogućnosti Sprovodničke službe da sprovede pacijente na zakazani pregled.

Prema informacijama dobijenim od zdravstvene službe ZIKS-a, najduže se čeka na specijalističke preglede iz oblasti gastroenterologije, oftalmologije, kardiologije i fizikalne medicine. Čekanje na ove specijalističke preglede je i inače prepoznato kao problem građana, zbog velikog broja pacijenata i ograničenih mogućnosti i kadrovskih kapaciteta KC CG i nije specifičan za lica lišena slobode.

U razgovoru sa osobljem zdravstveneslužbe dobijena je informacija da određeni broj zatvorenika odbija da ode na zakazani pregled u dogovorenom terminu, iz raznih ličnih razloga. U septembru je takvih slučajeva bilo 4, u oktobru 1.

Broj lica koja čekaju na indikovanu hiruršku intervenciju je, na dan obilaska, iznosio četiri, od kojih je troje čeka operaciju pilonoidalnog sinusa (medicinsko stanje koje ne zahtijeva urgentnu hiruršku intervenciju), dok je jedno lice čekalo oftalmološku intervenciju, koja je zakazana u privatnoj zdravstvenoj ustanovi "Optimal" (saglasnost konzilijuma dat 12.10.2016.)

Uvidom u upute za ljekarske specijalističke preglede po uputnim dijagnozama MKBX (X Međunarodne klasifikacije bolesti) zaključuje se da bi se najveći broj traženih konsultantskih usluga potencijalno mogao realizovati i na primarnom i sekundarnom nivou zdravstvene zaštite u Domu zdravlja Danilovgrad i Podgorica ili u Opštoj bolnici Nikšić. Ovo je naročito značajno ako se ima u vidu preopterećenosti KC CG i činjenica da u ovom kliničkom centru, kao tercijarnom nivou zdravstvene zaštite gravitira veliki broj pacijenata sa teritorije cijele države, što je ujedno i glavni razlog prolongiranog čekanja na specijalističke preglede. Realizacijom specijalističkih pregleda na primarnom i sekundarnom nivou zdravstvene zaštite značajno bi se skratilo vrijeme čekanja i smanjio broj zatvorenika koji čekaju specijalistički pregled (lista čekanja).

Zaštitnik kao NPM ukazuje da se u ZIKS-u mora obezbijediti zdravstvena zaštita pritvorenih i zatvorenih lica na istom nivou kao i u zajednici. U skladu sa dobrom praksom zdravstvena zaštita u zatvoru treba da bude organizovana u bliskoj saradnji sa zdravstvenim službama u zajednici, uključujući i obezbjeđivanje stalne zaštite.⁹

4.2.4. Zaključci i preporuke

U odnosu na pravni okvir zdravstvena zaštita pritvorenih i zatvorenih lica, na nacionalnom nivou, uređena Zakonom o izvršenju kazni zatvora, novčane kazne i mjera bezbjednosti, Zakonom o zdravstvenoj zaštiti, Zakonom o zdravstvenom osiguranju. Takođe, ostvarivanje medicinske zaštite i njege za zatvorena lica, utvrđena je kao minimalni standard, dokumentom - "Standardna minimalna pravila za postupanje sa zatvorenima", koji je usvojen na kongresu Ujedinjenih nacija 1955. godine¹⁰, kao i "Evropskim zatvorskim pravilima" iz 2006. godine donijeta u formi preporuka od strane Komiteta ministara Savjeta Evrope.

Na osnovu sagledanog stanja, Zaštitnik kao NPM Zavodu za izvršenje krivinih sankcija preporučuje:

- 1. da se razmotri mogućnost upućivanja pacijenata na specijalističke konsultativne preglede u obližnje zdravstvene ustanove primarnog i sekundarnog nivoa za one dijagnostičke kategorije sa duže liste čekanja, koje se mogu uspješno riješiti na ovim nivoima zdravstvene zaštite (Dom zdravlja Danilovgrad i Podgorica ili Opšta bolnica Nikšić);**
- 2. da se razmotri mogućnost angažmana specijaliste fizikalne terapije kao spoljnog saradnika, koji bi periodično obavljao preglede u okviru ZIKS-a, a imajući u vidu povećanu potrebu za ovom vrstom specijalističke usluge i činjenice da za ovu vrstu pregleda nije potrebna dodatna dijagnostička oprema;**
- 3. da se popune upražnjena sistematizovana radna mjesta u okviru Sprovodničke službe, u cilju optimalnog funkcionisanja i servisiranja potreba zdravstvene službe i ostalih službi;**
- 4. da Sprovodnička služba ZIKS-a ažurno vodi dokumentaciju koja se odnosi na sprovođenje pritvorenih i zatvorenih lica;**

⁹Revidirana standardna minimalna pravila UN za postupanje sa zatvorenima (Mandelina pravila), usvojena 17.12.2015.

¹⁰Ibid

4.3. Kazнено popravni dom Podgorica - tematski obilazak

Podaci o obilasku

Ustanova: ZIKS, KPD Podgorica

Vrsta obilaska: redovni obilazak prema planu obilazaka NPM-a Crne Gore za 2016. godinu
Svrha obilaska: Ocjena stanja u oblasti penološkog tretmana zatvorenika
Datum obilaska: 01. i 02. 12. 2016. godine
Najava obilaska: obilazak nije najavljen
Tim za obilazak: vođa tima - savjetnik Zaštitnika Dragan Radović,
savjetnica Zaštitnika Danijela Brajković,
Zorica Minić, dipl. psiholog, član radnog tijela,
Ljiljana Garić, dipl. andragog, član radnog tijela

TOK POSJETE

FAZA I

RAZGOVOR SA UPRAVOM USTANOVE

Obilazak je započet 01. Decembra, razgovorom sa načelnikom Kazнено popravnog doma Podgorica. U razgovoru je predočen cilj i plan posjete.

FAZA II

OBILAZAK ZATVORA, ANKETIRANJE ZATVORENIKA I OBAVLJANJE INTERVJUA SA ZATVORENICIMA U ZATVORENOM DIJELU KPD

Članovi tima podijeljeni su u dvije grupe, koje su u paviljonima A, B, C, D i F sprovele anketu i intervju sa zatvorenicima.

FAZA III

RAZGOVOR SA ZAPOSLENIMA U SEKTORU ZA TRETMAN

Obavljen je razgovor sa rukovodiocem Odsjeka za realizaciju tretmana, zaposlenima u ovom Odsjeku i Odsjeku za ispitivanje ličnosti.

Od rukovodioca Odsjeka za realizaciju tretmana su traženi i dobijeni podaci o:

- radnim mjestima na koje se angažuju zatvorenici i broj tih mjesta,
- broju radno angažovanih zatvorenika,
- realizovanim stručnim obukama i drugim edukativnim aktivnostima u 2015 i 2016 godine, zaposlenih i zatvorenika
- broju zaposlenih u Odsjeku za realizaciju tretmana, kvalifikacionoj strukturi i godinama radnog iskustva.

Uvod

Kao što je rečeno osnovni cilj obilaska NPM-a Kaznenog popravnog doma Podgorica je ocjena stanja u oblasti penološkog tretmana zatvorenika.

Zaštitnik kao NPM podsjeća da tretman predstavlja postupak resocijalizacije lica osuđenih na zatvorsku kaznu. Tretman u izvršenju krivičnih sankcija trebao bi biti usmjeren da pojedinca, tokom boravka u zatvoru, pripremi za ponovno vraćanje u društvenu zajednicu u kojoj više neće činjeniti krivična djela. Tretman

podrazumijeva multidisciplinarni pristup i zajedničko djelovanje različitih naučnih grana – psihologije, psihijatrije, socio-patologije, pedagogije i ostalih, koje doprinose analizi ponašanja, dijagnostikovanju problema, te pripremi individualnog tretmana u odnosu na određeno lice. Takav multidisciplinarni pristup koji se razvija kao penološka misao, ima poseban značaj sa dva aspekta: zaštite ljudskih prava zatvorenih lica i resocijalizacije i reintegracije pojedinca u društvo sa težnjom da se spriječi recidiv.

„Program tretmana pored razvrstavanja u klasifikacionu grupu i kolektiv podrazumijeva:

- radno angažovanje,
- stručne obuke i obrazovanje,
- učešće u kulturnim i sportskim aktivnostima,
- porodične veze i kontakte sa spoljnim svijetom i dr.

Program tretmana i reintegracije zatvorenika ima za cilj razvijanje osjećaja odgovornosti i podsticanje inicijative za reintegraciju u društvo¹¹.

Tretman zatvorenika je sagledan sa više aspekata:

- Sprovođenje postupka procjene ličnosti zatvorenika
- Sprovođenje individualnog tretmana zatvorenika
- Sprovođenje specijalizovanih programa za zatvorenike
- Komunikacija zatvorenika sa vaspitačem i aktivnosti vaspitača
- Tretman zatvorenika starije životne dobi
- Tretman maloljetnika

Za potrebe pripreme Izvještaja podaci su prikupljeni na osnovu :

- Razgovora sa načelnikom Kazneno popravnog doma,
- Razgovora sa rukovodiocem Odsjeka za realizaciju tretmana,
- Razgovora sa zaposlenima u Odsjeku za realizaciju tretmana i Odsjeku za ispitivanje ličnosti,
- Anketiranja zatvorenika u zatvorenom odjeljenju,
- Razgovora sa zatvorenicima u zatvorenom odjeljenju,
- Uvidom u lični list (dosije) zatvorenika,
- Podataka dobijenih od Odsjeka za realizaciju tretmana, (dostavljeni na zahtjev tima NPM-a).

4.3.1. Opšti podaci o zatvorenicima

Na početku posjete od Uprave Kazneno popravnog doma Podgorica tim NPM-a je dobio podatke o zatvorenicima sa stanjem na dan 01.12.2016. godine:

Tabela 1 – Broj zatvorenika po pojedinim kategorijama

Kategorije	Broj zatvorenika
zatvoreni dio (paviljoni A, B, C, D, F)	428
prijemno odjeljenje	21
žene	23
maloljetnici	3
stariji od 60 godina života	22

Broj zatvorenika po prevaspitnim kolektivima na dan 01.12.2016. godine:

- kolektiv A1 33
- kolektiv A2 30

¹¹Pravilnik o kućnom redu u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija, SL. List Crne Gore 035/16 od 03.06. 2016.

- kolektiv B1	55
- kolektiv B2	52
- kolektiv D1	58
- kolektiv D2	69
- kolektiv F1	41
- kolektiv F2	58
- kolektiv C	32

Zatvorenici smješteni u prevaspitni kolektiv C su klasifikovani u IV grupu. Zatvorenici iz ostalih prevaspitnih kolektiva se nalaze u statusu I, II i III klasifikacione grupe.

4.3.2. Prijem osuđenih lica i izrada programa tretmana

Prilikom prijema lica, osuđenog na kaznu zatvora, na izdržavanje u Kazneno-popravni dom Podgorica, nakon kriminalističke, higijenske obrade i zdravstvenog pregleda osuđeno lice se smješta u poseban dio u okviru paviljona „A“ tzv. Karantin, gdje može boraviti najduže 30 dana. Tokom boravka u karantinu zatvorenik se upoznaje sa pravima i obavezama koje ima za vrijeme izdržavanja kazne, načinom na koji može ostvarivati svoja prava i disciplinskim kaznama koje mu se mogu izreći (zbog eventualnih disciplinskih prekršaja).

Zakonom je propisano da se po prijemu na izvršenje kazne zatvora ili kazne zatvora od četrdeset godina, vrše ispitivanja socijalnog statusa, kriminološka, medicinska, psihološka i druga ispitivanja ličnosti zatvorenika, koja su od značaja za izradu programa tretmana i reintegracije zatvorenika. Pregledom je utvrđeno da u ličnim listovima zatvorenika nedostaje ovakva vrsta procjene.

Zaposleni u Odsjeku za ispitivanje ličnosti obavljaju procjenu faktora rizika od ponavljanja kriminalnog ponašanja, upotrebom instrumenta za procjenu rizika, te se izrađuje plan tretmana. Za procjenu rizika koristi se instrument sastavljen iz 12 oblasti (kriminalna istorija, aktuelno krivično djelo, materijalna situacija, droge, alkohol, porodične okolnosti, obrazovanje, socijalni status, mentalno zdravlje, stavovi, ponašanje, socijalne kognitivne vještine i vrijednosti). Tim u Odsjeku čini psiholog, socijalni radnik, kriminolog i rukovodilac Odsjeka za ispitivanje ličnosti (psiholog).

Ukoliko se prilikom medicinskog pregleda uoče psihičke smetnje angažuje se psihijatar koji sa zatvorenikom obavlja razgovor. Zdravstvena služba ZIKS-a nema psihologa u svom timu. Honorarno su angažovana dva neuropsihijatra.

U prijemnom odjeljenju u A paviljonu je jedna kancelarija u kojoj službenici Odsjeka za ispitivanje ličnosti obavljaju razgovore i vrše procjenu.

Na osnovu rezultata ispitivanja, uzimajući u obzir i visinu kazne, vrstu krivičnog djela, raniju osuđivanost, individualne karakteristike, načina dolaska na izdržavanje kazne, kao i druge okolnosti, utvrđuje se program tretmana zatvorenika koji sadrži:

- klasifikacionu grupu u koju se osuđeno lice klasifikuje,
- smještaj (Zatvoreno odjeljenje, poluotvoreno odjeljenje, Otvoreno odjeljenje), i naziv stambenog paviljona (prevaspitni kolektiv),
- radno angažovanje,
- stručne obuke i obrazovanje,
- sportske, kulturno-umjetničke i slobodne aktivnosti,
- posebne mjere predostrožnosti,
- pogodnosti tokom izdržavanja kazne,
- porodične veze i kontakti.

Program tretmana utvrđuje načelnik Kazнено-popravnog doma, na predlog Odsjeka za ispitivanje ličnosti.

Na kraju boravka u Odsjeku, osuđeno lice potpisuje izjavu da je upoznato sa obavezama i pravima koje ima za vrijeme izdržavanja kazne zatvora i izjavu da li želi da bude radno angažovan za vrijeme izdržavanja kazne zatvora.

Tim NPM-a je obavljajući razgovore sa zatvorenicima, koji su se u momentu monitoringa nalazili u "karantinu", ali i onima koji su se nalazili u prevaspitnim kolektivima utvrdio da je za period od 25 do 30 dana (maksimalno), koliko su zatvorenici proveli u Prijemnom odjeljenju, obavljen samo jedan razgovor službenog lica sa zatvorenicima pojedinično u trajanju do sat vremena. Ostalo vrijeme provodili su bez organizovanih aktivnosti. Stiče se utisak da na ovaj način nije u potpunosti ostvarena funkcija Prijemnog odjeljenja – profilisanje, priprema osuđenika za odsluženje predviđene kazne i početak resocijalizacije.

4.3.3. Anketiranje i rezultati ankete

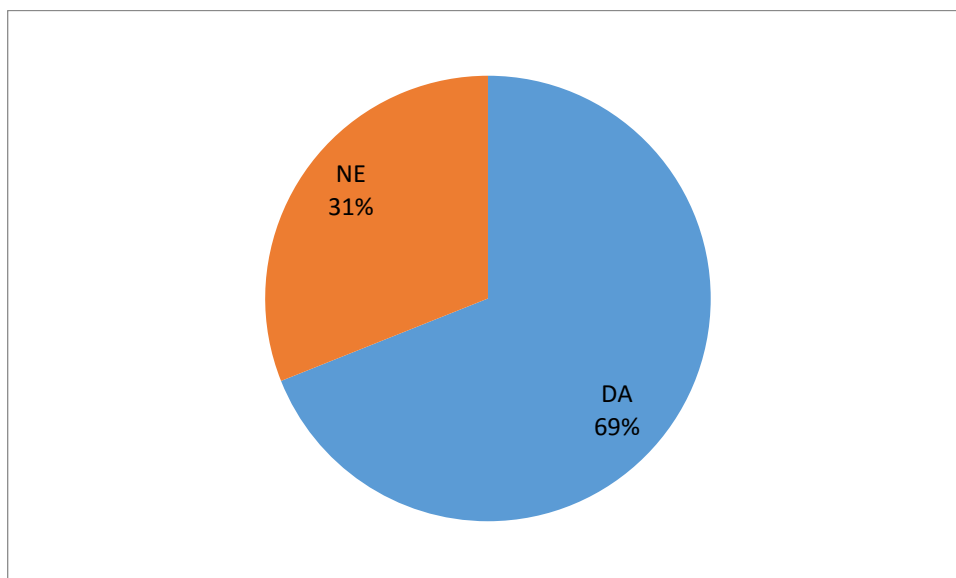
Od ukupnog broja zatvorenika u zatvorenom dijelu Kazнено Popravnog doma (428) - paviljoni A, B, C, D i F tim NPM-a je anketirao 232 zatvorenika ili 54,2%. Zatvorenicima je podijeljen pripremljeni anketni listić.

Prvo pitanje u anketi je glasilo da li ste upoznati sa programom tretmana¹², koji Vam je određen. Većina ispitanika, njih 160 ili 69% je pozitivno odgovorilo.

Međutim, iz razgovora proizilazi da većina zatvorenika ne zna šta u stvari sve čini tretman već pod programom tretmana podrazumijevaju samo određivanje klasifikacione grupe u kojoj će izdržavati kaznu.

Među onima koji su odgovorili da nijesu upoznati sa programom tretmana (72 ili 31%) je jedan broj zatvorenika, koji su boravili u zatvorima u inostranstvu i tamo bili učesnici nekog programa tretmana.

Grafikon 1-Informisanost zatvorenika sa programom tretmana

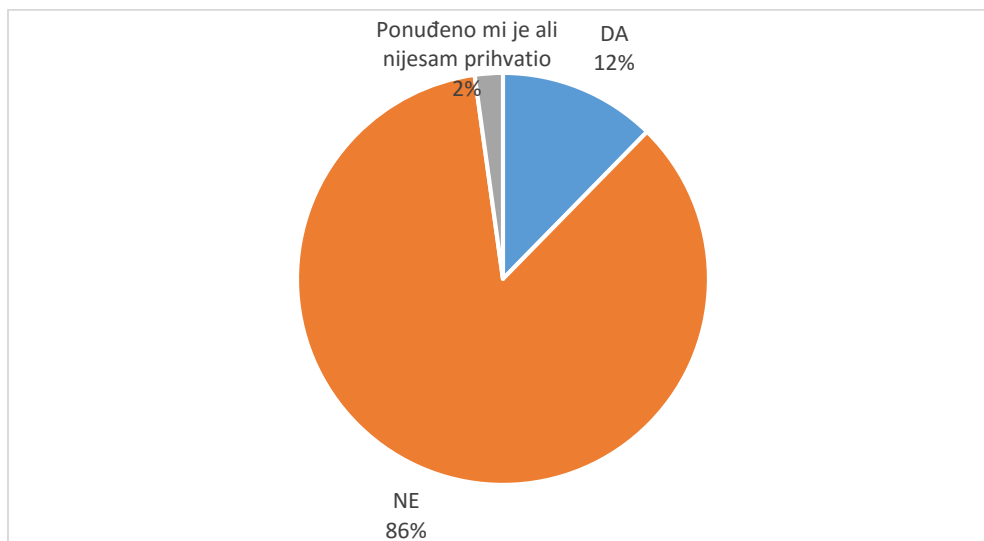

¹²U svim kolektivima prije popunjavanja anketnog lista u razgovoru sa zatvorenicima predočeno im je šta obuhvata pojam „tretman“

Sljedeće pitanje u anketi se odnosilo na konkretno učešće u nekom specifičnom programu tretmana (npr. programu rehabilitacije zavisnika od psihoaktivnih supstanci, treningu upravljanja stresom, bijesom, rješavanju konfliktnih situacija itd.).

Samo 28 od ukupno 232 anketiranih zatvorenika je pozitivno odgovorilo, odnosno samo 12% zatvorenika učestvuje u nekom specifičnom programu tretmana.

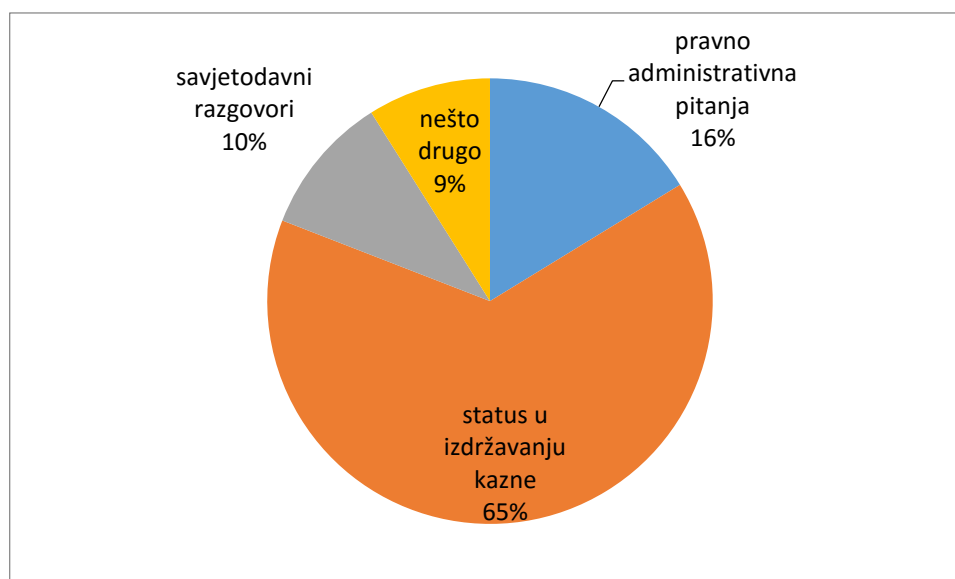
Grafikon 2 – Učešće u specifičnom programu tretmana

Analiza tima NPM –a bila je usmjera i na odnos vaspitač – zatvorenik, te je anketom dobijen podatak o temama razgovora koje zatvorenici najčešće vode sa vaspitačima i to:

- pravno – administrativna pitanja,
- status u izdržavanju kazne (reklasifikacija, uslovni otpust, različite vrste molbi za posjetu i dr.,
- savjetodavni razgovori (lični porodični problemi, konflikti sa drugim zatvorenicima, konflikti sa službenicima i dr.) i
- nešto drugo.

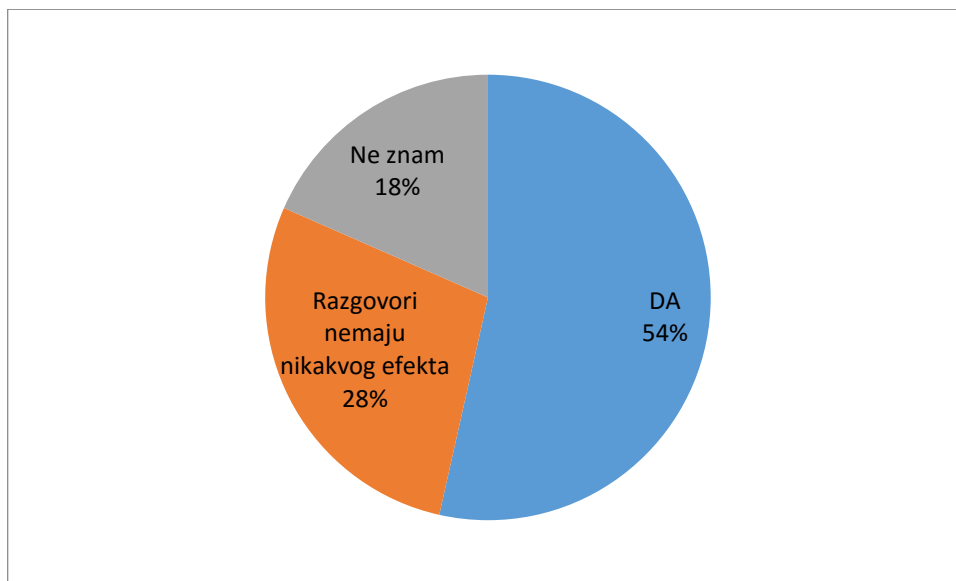
Grafikon 3 – Sadržaj razgovora zatvorenika sa realizatorima tretmana (vaspitačima)

Kao što grafikon pokazuje, najveći broj zatvorenika se izjasnio da razgovor sa realizatorom tretmana vodi na temu statusa u izdržavanju kazne – 65 %, njih 16 % odgovorilo je da razgovor vode na temu pravno-administrativnih pitanja. U 10% slučajeva razgovor ima savjetodavnu sadržinu, dok je u 9% slučajeva tema razgovora nešto drugo.

Na pitanje da li im pomažu razgovori sa realizatorom tretmana, 54% ispitanika je odgovorilo pozitivno (Grafikon 4). Svaki četvrti zatvorenik smatra da razgovori nemaju nikakvog efekta, a svaki peti ne zna da li ima efekta.

Grafikon 4 - Da li razgovori sa realizatorom tretmana (vaspitačom) pomažu?

Rezultati ankete ukazuju da u Kazneno popravnom domu Podgorica još uvijek nisu ustanovljeni specifični programi tretmana. Veliki procenat povratnika i višestrukih povratnika, od kojih su mnogi specijalni povratnici, pokazatelj je da kod ovih zatvorenika, na žalost, nije došlo do korekcije ponašanja nakon odsluženja prve, pa i druge kazne. Zaštitnik kao NPM ocjenjuje kao zabrinjavajuće što posebni programi tretmana nisu razvijeni i što se ne sprovode.

Na osnovu sprovedene ankete i obavljenih intervjuja zapaža se da zatvorenici nemaju slobodu i dovoljno povjerenja da sa realizatorima tretmana obavljaju razgovore koji su usmjereni na situacije koje obično zahtijevaju odnos povjerenja. Razvijanje ovakvog vida saradnje i komunikacije važan je segment za adekvatnu integraciju u socijalnu sredinu u kojoj trenutno borave i resocijalizaciju u društvo nakon izdržane kazne, a od posebnog je značaja takođe za prevenciju lošeg postupanja, zlostavljanja i torture, kako u odnosu sa službenicima tako i drugim zatvorenicima.

4.3.4. Ostvarivanje prava na radni angažman

Od rukovodioca Odsjeka za realizaciju tretmana tim NPM-a je dobio podatke o radnim mjestima i radnom angažovanju zatvorenika.

Prema ovim podacima u Kazneno - popravnom domu Podgorica radni angažman zatvorenika se može ostvariti na radnim mjestima u okviru zatvorenog i poluotvorenog odjeljenja, a žene zatvorenice u okviru odjeljenja za žene.

U zatvorenom odjeljenju zatvorenici mogu biti radno angažovani na sledećim radnim mjestima u:

- stolarskoj radionici koja se sastoji iz tri odjeljenja: mašinsko odjeljenje (izrada poluproizvoda i elemenata od drveta), ručno (izrada elemenata i sklapanje predmeta namještaja) i rezbarsko odjeljenje (rezbarenje namještaja, izrada duboreza ikona, manastira i sl.);
- bravarskoj radionici koja se sastoji iz tri jedinice - pogona: bravarski pogon (izrada bravarije, vrata, prozora i raznih elemenata kao i razne vrste popravki i održavanja ZISK-a), limarski pogon i lakirnica;
- krojačkoj radionici (šivenje i popravke)
- unutrašnjoj građevinskoj operativi (razni vrste građevinskih radova kao što su zidanje, malterisanje, keramički radovi);
- zatvoreničkoj kuhinji (priprema i podjela hrane)
- unutrašnjem održavanju (vodoinstalater, električar, bravar),
- unutrašnjoj režiji (redar, frizer, bibliotekar, baštovan).

U polutvorenom odjeljenju zatvorenici mogu da ostvaruju radni angažman na sledećim radnim mjestima u:

- farmi goveda,
- farmi kokošaka,
- farmi svinja,
- biljnoj proizvodnja (kosač, baštovan, vozač traktora),
- spoljašnjem održavanju (bravar, stolar, vodoinstalater, električar, kotlar),
- zatvoreničkoj kuhinji (kuvar, pomoćni radnik u kuhinji, podjela hrane, vozač),
- centralnom magacinu (pomoćni radnik u magacinu),
- spoljašnjoj režiji (redar, frizer, biblioteikar);
- zatvoreničkoj kantini (radnik u kantini, prodavac jaja)
- automehaničarskoj radionici.

U **odjeljenju za žene** zatvorenice mogu da ostvaruju angažman na radnim mjestima u:

- vešeraju,
- podjeli hrane,
- biblioteci,
- krojačka radionica (mala radionica u sklopu odjeljenja, dok se krojačka radionica za zatvorenike nalazi u radioničkom kompleksu).

Od ukupnog broja zatvorenika u Kazneno popravnom domu na dan 02.11.2016. godine – (587 muškaraca i 21 žena), radno je bilo angažovano 43% zatvorenika/ca, od tog procenta samo je 9.6% radno angažovano u proizvodnim i zanatskim poslovima.

Tabela 2 – Broj zatvorenika radno angažovanih (na dan 02.11.2016. g.)

Vrsta posla	Broj radno angažovanih zatvorenika
bravarski radovi	7
unutrašnje i spoljašnje održavanje elektro instalacije	9
građevinski radovi	19
rad u kantini	15
rad u zatvorskoj kuhinji	51
unutrašnja režija – redarski poslovi,	84
vodoinstalaterski	1
rad u kotlarnici	2
rad u magacinu	5
rad u biljnoj proizvodnji ¹³	40
rad u stolarska radionica	17

¹³Zatvorenici u okviru biljne proizvodnje rade samo u toku sezone jer se ovi poslovi odnose na košenje trave, održavanje ukrasnog bilja, zalivanje trave

Odluku o radnom angažmanu zatvorenika, na predlog realizatora tretmana na kolegijumu donose:

- Rukovodilac sektora za tretman
- Rukovodilac sektora za rad
- Rukovodilac sektora obezbjeđenja
- Načelnik Kazneno-popravnog doma

Zatvorenici, u svim kolektivima sa kojima je tim NPM-a razgovarao, izrazili su zainteresovanost i želju za radnim angažovanjem. Ali njihovo interesovanje prevazilazi mogućnosti Kazneno- popravnog doma, tako da većina mora da čeka duže vrijeme na radni angažman.

Zaposleni u Sektoru za rad ističu problem nedostatka materijalnih sredstava, nedovoljnog broja instruktora, nedovoljnu opremljenost radionica i mali broj radnih mjesta u njima.

Uočljiva je razlika u podacima o radnom angažmanu dobijenih anketom i intervjuima sa zatvorenicima i podataka dobijenih od rukovodioca Odsjeka za realizaciju tretmana. Naime broj radno angažovanih prema podacima Odsjeka za realizaciju tretmana veći je od broja koji proizilazi od broja koji je dobijen intervjuom. Tim NPM-a zapaža da se dio razlika može objasniti time što su zatvorenici iz poluotvorenog dijela, koji nijesu bili anketirani i intervjuisani, češće radno angažovani.

Zapažamo da je većina zatvorenika u zatvorenom dijelu KPD angažovana na poslovima koji su povremeni ili zahtijevaju vrlo kratak vremenski angažman u toku dana.

Zaštitnik kao NPM podsjeća na stanovište CPT-a da nedostatak aktivnosti može imati ozbiljne posljedice na zdravlje i dobrobit lica lišenih slobode. Rad i obrazovanje su važni elementi u pripremi zatvorenika za život izvan zatvora. Pored toga programi i aktivnosti igraju važnu ulogu u obezbjeđivanju sigurnosti zatvorenika i osoblja i stoga su ključni elementi u spriječavanju zlostavljanja. Ako zatvorenici ostaju duže vrijeme u prisilnoj pasivnosti i u lošim uslovima, povećavaju se tenzije u zatvorskoj ustanovi i smanjuju napori za uspostavljanjem bezbjednosti kroz pozitivne odnose i aktivnosti. CPT preporučuje da vlasti učine zajedničke napore da obezbijede programe i aktivnosti, uključujući rad i obrazovanje za sve zatvorenike.¹⁴

4.3.5. Stručne obuke i obrazovanje zatvorenika

Od rukovodioca Odsjeka za realizaciju tretmana tim NPM je informisan da je od maja mjeseca 2016. godine dio realizatora tretmana (psiholozi) razvio programe grupnog rada kroz psihološke radionice, aktivnosti opismenjavanja, te program rehabilitacije zatvorenika od psihoaktivnih supstanci koje vodi psihijatar – narkolog, koji je povremeno angažovan u ZIKS-u, i dva realizatora tretmana - psihologa.

U toku razgovora sa zatvorenicima jedno od pitanja bilo je - da li bi se uključili u stručne obuke i druge oblike neformalnog obrazovanja? Većina zatvorenika tokom usmenog intervjua iskazala je interesovanje za uključivanje u programe stručnog osposobljavanja za zanimanja i u programe za sticanje vještina (strani jezici, računari i sl.)

Na osnovu dobijenih podataka, uvidom u lične listove zatvorenika i razgovora sa njima, može se zaključiti da se i pored navedenih aktivnosti, grupnog rada i programa opismenjavanja, programi stručnog osposobljavanja nedovoljno organizuju i ako su veoma bitna mjera tretmana i sredstvo za bolju reintegraciju u društvenu zajednicu.

¹⁴Izvjешtaaj potkomiteta UN za prevenciju torture o posjeti Maldivima 2009. g., parag. 223

4.3.6. Kulturne i sportske aktivnosti

Zatvorenici u svim kolektivima su saglasni da su sportske aktivnosti zastupljene i svima dostupne, dok se likovna sekcija povremeno realizuje. Zatvorenici biblioteku slabo koriste i ne pokazuju interesovanje da koriste ovaj vid razonode. Kulturne aktivnosti se ne organizuju, pa nemaju prilike da učestvuju u njima.

Međutim, ne postoje organizovane sportske aktivnosti, od strane službe koja je zadužena za to, već se zatvorenici samostalno organizuju i koriste teretanu, igraju fudbal itd.

4.3.7. Zatvorenici stariji od 60 godina života

Zatvorenici koji imaju preko 60 godina života, kojih je bilo 12 na izdržavanju kazne, tokom razgovora sa timom NPM – a su istakli da nemaju primjedbi što se tiče smještaja, odnosa zaposlenih i ostalih zatvorenika prema njima.

Stariji zatvorenici ističu da bi zdravstvena zaštita mogla biti bolja, posebno blagovremeno obezbjeđivanje potrebne terapije i ljekova.

Često brigu o starijim zatvorenicima, pored medicinskog osoblja (prilikom kretanja, odlaska u toalet) preuzimaju oni mlađi i vode računa o njihovim potrebama.

Tim NPM je uočio da je samo jedan zatvorenik, stariji od 60 godina, bio nepokretan, tj. koristio invalidska kolica.¹⁵

Većina starijih zatvorenika je posebno istakla da im tokom izdržavanja zatvorske kazne jako znače porodične posjete i susreti sa unučadima.

4.3.8. Maloljetna lica na izdržavanju kazne

U Kazneno popravnom domu su, u vrijeme našeg obilaska, u Odjeljenju za maloljetnike (koje se nalazi u paviljonu F) boravila četiri maloljetna zatvorenika. Tim NPM-a je zapazio da su u istom dijelu gdje i maloljetnici, u susjednim sobama, smješteni i punoljetni zatvorenici koji su bezbjedonosno rizični. Službenici Sektora obezbjeđenja su objasnili da maloljetnici ne dolaze u kontakt sa ovom grupom zatvorenika, da su im rasporedi šetnji i aktivnosti u različito vrijeme, te da nema mogućnosti da se sretnu.

NPM tim je u zatvoru zatekao maloljetnika (17 g.) kome presudom nije bio izrečen maloljetnički zatvor, već vaspitna mjera. Ovo maloljetno lice je smješteno u KPD po vaspitnoj mjeri "Upućivanje u ustanovu zavodskog tipa", koja može trajati od šest mjeseci do tri godine¹⁶, zbog krivičnog djela laka tjelesna povreda.

Ovaj podatak je zabrinjavajući jer se maloljetnik nalazio u Odjeljenju za maloljetnike gdje se **izvršava kazna zatvora**. Takođe Zakonom o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku propisano je da tokom izvršavanja vaspitne mjere prema maloljetniku treba sprovoditi posebne stručne programe vaspitavanja, što u konkretnom slučaju nije realizovano. Uvidom u lični list (dosije) i kroz razgovor sa maloljetnikom tim NPM-a je utvrdio da ne postoji poseban program rada za ovo maloljetno lice.

"Osoblje koje radi sa maloljetnim prestupnicima mora im pružiti odgovarajuću obuku, uključujući edukaciju o dobrobiti djeteta i ljudskim pravima. Maloljetnici treba da imaju korist od aktivnosti i programa planiranih da im pomognu u njihovom povratku u društvo."¹⁷

¹⁵Mišljenje Zaštitnika br. 01-34//16-3 od 09.05.2016. godine

¹⁶Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku (sl. list CG broj br. 064/11 od 29.12.2011)

¹⁷Pravila UN za zaštitu maloljetnih osoba lišenih slobode, Osnovni principi

U postupanju prema maloljetnicima od skora se organizuju psihološke radionice, koje pripremaju i vode dva psihologa iz Odsjeka za realizaciju tretmana.

Tim NPM-a je utvrdio da se generalno u radu sa maloletnicima ne primjenjuju posebni oblici tretmana I ako specifična psihološka i psihosocijalna obilježja maloljetnih prestupnika uslovljavaju naročitu osjetljivost maloljetnika na deprivacije i lišavanja u ustanovi i uzrokuju neophodnost primjene posebnog oblika tretmana.

“Zatvorska uprava je dužna, da obezbijedi, da pored službi koje su dostupne svim zatvorenima, maloljetni zatvorenici imaju pristup socijalnoj, psihološkoj i obrazovnoj službi, religioznim i rekreativnim programima ili odgovarajućim programima koji su dostupni maloljetnicima u zajednici.”¹⁸

Ni jedan od zatvorenika koji izdržavaju kaznu maloljetničkog zatvora, nakon dolaska u zatvor, nije nastavio školovanje niti su informisani kako bi to mogli uraditi.

U literaturi se kao posebno značajan u procesu psihološke transformacije ličnosti maloljetnog prestupnika, ističe individualni psihološki tretman. Naročita pažnja poklanja se i obrazovanju maloljetnika, organizovanju nastave u te svrhe, profesionalnom osposobljavanju, organizovanju slobodnog vremena, individualnoj psihoterapiji i grupnom radu. Iskustvo je pokazalo, a istraživanja potvrdila postojanje uzročno–posledične veze između obezbjeđenja uslova maloljetnom prestupniku unutar ustanove za bavljenje sportom, muzikom i sličnim aktivnostima i pozitivnih promjena u njegovoj ličnosti, tj. njegove stvarne rehabilitacije. Ispunjavanje slobodnog vremena osuđenika korisnim sadržajima omogućava razvijanje sposobnosti i pozitivnih navika osuđenika, smanjuje njihove tenzije i frustracije i unosi izvjesno osvježenje u njihov život.

4.3.9. Zaposleni u Odsjeku za realizaciju tretmana

U Odsjeku za realizaciju tretmana je zaposleno 13 realizatora tretmana (vaspitača): jedan pravnik, dva sociologa, četiri psihologa, dva profesora filozofije, dva specijalna pedagoga, jedan profesor fizičke kulture i jedan pedagog. Dvanaest realizatora radi na poslovima tretmana i vodi zatvoreničke prevaspitne kolektive, a jedan realizator je zadužen za sportske i kulturne aktivnosti zatvorenika. Šef Odsjeka za realizaciju tretmana je specijalni pedagog.

U prosjeku je za 50 zatvorenika zadužen jedan realizator tretmana, ali grupe nijesu jednakog broja nego se kreću od 40 do čak 70 zatvorenika u prevaspitnom kolektivu. Zapaža se da je broj zatvorenika, u pojedinim slučajevima po jednom vaspitaču jako veliki, a i raspodjela neujednačena i sa aspekta vaspitača i sa aspekta zatvorenika. Pojedini prevaspitni kolektivi broje oko tridesetak zatvorenika (npr. A1, A2, C), dok se u drugima broj kreće oko 60 do 70 zatvorenika (npr. D1, D2). Samim tim realizatori nemaju jednaku podjelu poslova, dok sa druge strane zatvorenici nemaju istu dostupnost realizatorima, niti im se on može jednako posvetiti. Unutar prevaspitne grupe su zatvorenici sa različitom dužinom kazne, problematikom, različitim navikama i sistemima vrijednosti, različitog stepena obrazovanja, različitih psihičkih, karakteristika, starosne dobi i sl. U takvim okolnostima realizatori tretmana nemaju dovoljno vremena da se posvete svakom od zatvorenika posebno, kao i zbog činjenice da je veliki dio njihovog radnog dana ispunjen administrativnim poslovima. Takođe zabrinjava i činjenica da u svim paviljonima ne postoje posebne prostorije za obavljanje razgovora realizatora tretmana sa zatvorenima (npr. A paviljon prizemlje, B paviljon prizemlje), te se u takvim uslovima ne može ostvariti potrebna privatnost, testiranje itd. Zatvorenici u svim kolektivima su se pohvalno izrazili o realizatorima i njihovom odnosu prema njima.

Zaštitnik kao NPM podsjeća da jedan od važnih faktora za uspjeh u tretmanu predstavlja kadrovska struktura i stručnost zaposlenih. Važećim aktom o sistematizaciji propisano je da se na radno mjesto

¹⁸Evropska zatvorska pravila, član 35.1

realizatora tretmana može zaposliti kandidat sa VSS, društveni fakultet, jednom godinom radnog iskustva i položenim ispitom za rad u državnim organima. *Međunarodni standardi propisuju da pri izboru službenika poseban akcenat treba staviti na integritet službenika, humanost, stručnost i ličnu sklonost za kompleksan zadatak koji treba da obavljaju.*¹⁹

4.3.10. Saradnja službenih lica sa timom NPM-a

Uprava Kazneno popravnog doma i sva zatečena službena lica ostvarila su punu saradnju sa timom NPM-a u toku trajanja obilaska i time su omogućili da nesmetano obavi svoju dužnost.

Zaposleni su pokazali kooperativnost, dali odgovore na postavljena pitanja, omogućen je pristup prostorijama i uvid u traženu dokumentaciju. Omogućen je nesmetan razgovor sa licima koja se nalaze na izdržavanju kazne, koji su izrazili interesovanje da razgovaraju sa članovima tima NPM-a.

Od rukovodioca Odsjeka za realizaciju tretmana traženi su određeni podaci – odgovori, na koje odmah u toku trajanja obilaska nisu mogli odgovoriti pa su dostavljeni naknadno u pisanoj formi. Međutim, dostavljeni podacima su djelimični i nepotpuni (broj realizovanih edukativnih aktivnosti za 2015 i 2016, broj zahtjeva zatvorenika i brzina odgovora na njih, broj zatvorenika po svakom vaspitaču, broj zahtjeva za radni angažman, kriterijumi za radni angažman zatvorenika...).

4.3.11. Zaključci i preporuke

U Kazneno popravnom domu Podgorica praksa individualnog tretmana zatvorenika nije zadovoljavajuća, što je razlog za zabrinutost. Ova vrsta tretmana se ne planira, pa se samim tim i ne sprovodi. U ličnim listovima zatvorenika djelovi koji se odnose na: radno angažovanje, stručne obuke i obrazovanje, kulturne i sportske aktivnosti i sekcije, su uglavnom nepopunjeni. Ne postoje ni liste sprovedenih individualnih, grupnih i drugih tretmanskih aktivnosti.

Penološki rad Sektora za tretman svodi se, uglavnom, na jedan susret službenika Odsjeka za ispitivanje ličnosti sa zatvorenikom, radi obavljanja potrebnog intervjua i utvrđivanja stepena rizika na osnovu kojih daju preporuke za dalje postupanje. Ove preporuke ne sadrže ni jednu specifičnu odrednicu, ni razrađen program individualizacije tretmana. U narednom segmentu penološki rad Sektora predstavlja rad realizatora tretmana kroz uglavnom kratke razgovore i konsultacije sa zatvorenicima, te završavanje administrativnog dijela obaveza. Prevaspitni kolektivi su neujednačeni po broju i u pojedinim slučajevima preveliki.

Odsustvo individualnog tretmana zatvorenika loše utiče na proces prevaspitanja i naravno na pripremu za njihovu reintegraciju u društvenu zajednicu. Većina zatvorenika su povratnici, što govori o neefikasnom penološkom tretmanu, ali i nedostatku podrške društvene zajednice za njihovu uspješnu reintegraciju. Kvalitetan tretman u okviru izvršenja krivičnih sankcija utiče preventivno na pojavu recidivizma. Takođe, neophodno je organizovati i adekvatno realizovati različite postpenalne mjere.

Tim NPM-a zapaža da najveći broj zatvorenika vrijeme u zatvoru provodi nestrukturisano, te da nijesu angažovani u aktivnostima koje mogu podstaći razvoj prosocijalnih navika.

Zatvori treba da obezbjede obrazovanje, stručno osposobljavanje, rad i svu ostalu pomoć neophodnu u cilju resocijalizacije i reintegracije. Ovo odražava primarnu svrhu boravka u zatvoru, odnosno zaštitu društva i smanjivanje ponovnih prestupa. Da bi se postigao uspjeh ovi programi treba da budu individualizovani. Zatvori treba da prepoznaju ključnu ulogu koje osoblje ima u rehabilitaciji zatvorenika.²⁰

¹⁹Evropska zatvorska pravila, član 77

²⁰Revidirana standardna minimalna pravila UN za postupanje sa zatvorenicima iz 2015. godine

Nakon sagledanog stanja Zaštitnik kao NPM

Ministarstvu pravde

1. Da se obezbijede uslovi za izvršavanje vaspitne mjere "Upućivanje u ustanovu zavodskog tipa"

Ministarstvu pravde – Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija preporučuje da se:

1. za maloljetnike koji izdržavaju kaznu zatvora obezbijede prostorije koje će biti fizički odvojene od prostorija u kojima borave punoljetni zatvorenici
2. za svakog zatvorenika pripremi individualni plan i program tretmana i da se kvalitetno sprovode;
3. u radu sa osuđenim maloljetnicima primjenjuju utvrđeni standardi - primjena posebnog oblika tretmana i nastavak školovanja;
4. definišu i sprovode posebne mjere tretmana za povratnike
5. organizuju različite oblike stručnog osposobljavanja zatvorenika, kroz rad i učenje;
6. prevaspitni kolektivi ujednače po broju;
7. u paviljonima obezbijede nedostajuće prostorije za nesmetan rad realizatora tretmana sa zatvorenicima;
8. u skladu sa penološkim standardima stvore uslovi da realizator tretmana radi sa prevaspitnom grupom koja ima najviše 30 zatvorenika;
9. realizatorima tretmana obezbijedi podrška u izvršavanju administrativnih poslova, kako bi mogli da se posvete stručnom prevaspitnom radu;
10. organizuje slobodno vrijeme zatvorenika kroz smislene sportske, edukativne i kulturne aktivnosti;
11. Sektor za tretman uspostavi kontinuiranu saradnju sa institucijama bitnim za pružanje postpenalne pomoći - Zavod za zapošljavanje i Centar za socijalni rad.

B. KONTROLNI OBILASCI

4.4. Policijske prostorije za zadržavanje

Utvrđeno stanje

Shodno utvrđenom Planu obilazaka za 2016. godinu izvršeno je 16 kontrolnih obilazaka organizacionih jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova i to:

- Centri bezbjednosti: Berane, Bijelo Polje, Herceg Novi, Budva, Bar i Pljevlja.
- Odjeljenja bezbjednosti : Cetinje, Kolašin, Danilovgrad ,Mojkovac, Plav, Rožaje, Ulcinj, Kotor, Tivat i Žabljak.

Obilasci su bili nenajavljeni, obavljani u toku i van radnog vremena. Cilj ovih posjeta je sagledavanje stanja i ocjena stepena ispunjenosti preporuka Zaštitnika kao NPM-a, datih Ministarstvu unutrašnjih poslova - Upravi policije u Godišnjem izvještaju za 2015. godinu i prethodnim izvještajima. Prilikom vršenja kontrolnih obilazaka obidene su i prostorije u kojima se vrši saslušavanje zadržanih lica kao i pregled motornih vozila namijenjenih za prevoz lica lišenih slobode.

CB Berane

Prilikom obilaska Centra bezbjednosti Berane, u prostorijama za zadržavanje zatečena su dva lica muškog pola, zadržana po rješenju Osnovnog državnog tužilaštva. Lica su kod sebe imala primjerak informativnog lista za zadržano lice. Na pitanja tima NPM-a kakav je odnos policijskih službenika prema njima, da li su upoznati da imaju pravo da o lišenju slobode obavijeste treće njima blisko lice i angažuju advokata, odgovorili su: da je odnos policijskih službenika više nego korektan, a u odnosu na druga dva pitanja potvrdno.

U periodu od 01.01. do 25.10.2016. godine, u CB Berane lišeno je slobode 121 lice, a zadržano je 11 lica. U svojstvu građanina po pozivu pristupilo 16 lica.

Kontrolnim obilaskom je utvrđeno da:

Nije ispunjena preporuka Zaštitnika (data u izvještaju 2015. god.):

- da se obezbijedi redovno održavanje higijene u sanitarnom čvoru.

Takođe nisu ispunjene preporuke Zaštitnika date u prethodnim izvještajima:

- da se obezbijedi potpuna pokrivenost video nadzorom u dijelu stepeništa koje vodi prema prostorijama za zadržavanje;
- da se ugrade česme za vodu za piće sa umivaonikom u prostorijama za zadržavanje i
- da se obezbijedi adekvatno prirodno osvjjetljenje.

CB Bar

Prilikom obilaska Centra bezbjednosti Bar, u prostorijama za zadržavanje zatečeno je jedno lice lišeno slobode. Ovo lice je kod sebe imalo primjerak informativnog lista za zadržano lice. Na pitanje tima NPM-a kakav je odnos policijskih službenika, izjasno se da je bio profesionalan. Na pitanje da li je dobio mogućnost da o lišenju slobode obavijeste treće lice i angažuje advokata odgovara potvrdno.

U periodu od 01.01. do 30.11.2016. godine, lišeno je slobode 548, a zadržano je 99 lica. U svojstvu građanina po pozivu pristupilo 336 lica.

Kontrolnim obilaskom je utvrđeno da:

Nije ispunjena preporuka Zaštitnika data u prethodnim Izvještajima:

- da se prostorije za zadržavanje lica lišenih slobode nijesu upodobe standardima CPT-a u pogledu površine i dimenzija.

CB Pljevlja

Prilikom obilaska Centra bezbjednosti Pljevlja, u prostorijama za zadržavanje nije zatečeno ni jedno lice.

U periodu od 01.01. do 04.11. 2016. godine, lišeno je slobode 145, a zadržano 4 lica. U svojstvu građanina po pozivu pristupilo 25 lica.

Kontrolnim obilaskom je utvrđeno da je :

Ispunjena preporuka Zaštitnika (iz izvještaja 2015.god.) :

- obezbijeđeno je grijanje u prostorijama za zadržavanje.

Nije ispunjena preporuka Zaštitnika data u prethodnim izvještajima

- da se prostorije za zadržavanje lica lišenih slobode nijesu upodobe standardima CPT-a u pogledu površine i dimenzija

CB Herceg Novi

Obilaskom Centra bezbjednosti Herceg Novi, u prostorijama za zadržavanje nije zatečeno nijedno lice.

U periodu od 01.01. do 07.12. 2016. godine, lišeno je slobode 256, a zadržano 30 lica. U svojstvu građanina po pozivu pristupilo 2111 lica.

Kontrolnim obilaskom je utvrđeno da :

Nijesu ispunjene preporuke Zaštitnika date u prethodnim Izvještajima:

- da se prostorije za zadržavanje upodobe sa standardima CPT-a u pogledu površine i dimenzija
- da se obezbijedi potpuna pokrivenost video nadzorom u dijelu stepeništa koje vodi prema prostorijama za zadržavanje;

CB Budva

Prilikom obilaska Centra bezbjednosti Budva, u prostorijama za zadržavanje nije zatečeno ni jedno lice.

U periodu od 01.01.do 21.10. 2016. godine lišeno je slobode 383, a zadržano 55 lica. U ovom Centru se ne vodi evidencija lica koja pristupaju po pozivu.

Kontrolnim obilaskom je utvrđeno da :

Nijesu ispunjene preporuke Zaštitnika date u prethodnim Izveštajima:

- da se prostorije za zadržavanje upodobe sa standardima CPT-a u pogledu površine i dimenzija
- da se obezbijedi potpuna pokrivenost video nadzorom u dijelu stepeništa koje vodi prema prostorijama za zadržavanje;

Tim NPM-a je zapazio da vještačko osvjtljenje u sanitarnom čvoru nije funkcionisalo, da na oba toaleta, koji su međusobno odvojeni pregradnim zidom nema postavljenih vrata, što nije u skladu sa standardima, jer narušava privatnost zadržanih lica koja ih koriste.

CB Bijelo Polje

Prilikom obilaska Centra bezbjednosti Bijelo Polje, u prostorijama za zadržavanje nije zatečeno ni jedno lice.

U periodu od 01.01.godine do 11.10. 2016. godine, lišeno je slobode 411, a zadržano je 70 lica. U svojstvu građanina po pozivu pristupilo je 356 lica.

Ispunjena je preporuka Zaštitnika (data u izvještaju 2015. g.):

- obezbijedeno je redovno održavanje higijene u sanitarnom čvoru;

Ispunjena je preporuka Zaštitnika data u prethodnim Izvještajima:

- prostorije za zadržavanje su upodobljene sa standardima CPT-a u pogledu površine i dimenzija.

OB Cetinje

Prilikom obilaska Odjeljenja bezbjednosti Cetinje u prostorijama za zadržavanje nije zatečeno ni jedno lice.

U periodu od 01.01. do 01.08.2016 godine lišeno je slobode 73, a zadržano je 12 lica. U svojstvu građanina po pozivu pristupilo je 40 lica.

Kontrolnim obilaskom je utvrđeno da :

Nijesu ispunjene preporuke Zaštitnika date u prethodnim Izvještajima:

- da se prostorije za zadržavanje upodobu sa standardima CPT-a u pogledu površine i dimenzija
- da se obezbijedi potpuna pokrivenost video nadzorom u hodniku koji vodi do prostorija za zadržavanje;

OB Kolašin

Prilikom obilaska odjeljenja bezbjednosti Kolašin, u prostorijama za zadržavanje nije bilo zatečenih lica.

U periodu od 01.01.do 05.09. 2016. godine, lišeno je slobode 80, a zadržano 13 lica. Ovo Odjeljenje ne vodi evidenciju lica koja pristupaju po pozivu.

Kontrolnim obilaskom je utvrđeno da su :

Ispunjene preporuke Zaštitnika (iz izvještaja 2015. godine):

- obezbijedeno je redovno održavanje higijene u sanitarnom čvoru;
- obezbijedeno je vještačko osvjetljenje u prostorijama za zadržavanje

Ispunjena je takođe preporuka Zaštitnika data u prethodnim Izvještajima:

- obezbijedeno je zaključavanje električnog ormara.

Nijesu ispunjene preporuke Zaštitnika date u prethodnim Izvještajima:

- da se prostorije za zadržavanje upodobu sa standardima CPT-a u pogledu površine i dimenzija
- da se obezbijedi pokrivenost video nadzorom stepeništa koje vodi od prostorija za dežurstvo do prostorija za zadržavanje i mali hodnik ispred ovih prostorija.
- da se obezbijedi prirodna svjetlost u prostoriji br 1.

OB Danilovgrad

Prilikom obilaska Odjeljenja bezbjednosti Danilovgrad, u prostorijama za zadržavanje nije zatečeno ni jedno lice.

U periodu od 01.01.godine do 26.07.2016. godine, lišeno je slobode 91, a je zadržano 6 lica. Ovo odjeljenje bezbjednosti ne vodi evidenciju lica koja pristupaju po pozivu.

Ispunjena je preporuka Zaštitnika data u prethodnim Izvještajima:

- prostorije za zadržavanje upodobljene su standardima CPT-a u pogledu površine i dimenzija.

OB Mojkovac

Prilikom obilaska odjeljenja bezbjednosti Mojkovac u prostorijama za zadržavanje nije zatečeno ni jedno lice.

U periodu od 01.01.do 05.09.2016 godine lišeno je slobode 72, a zadržano je 8 lica. U svojstvu građanina po pozivu pristupilo je 25 lica.

Kontrolnim obilaskom je utvrđeno da :

Nije ispunjena preporuka Zaštitnika (iz Izvještaja 2015. godine):

- nije obezbijedena prirodna svjetlost u prostorijama za zadržavanje

Takođe, nije ispunjena preporuka Zaštitnika data u prethodnom Izvještaju:

- da se prostorije za zadržavanje upodobe sa standardima CPT-a u pogledu površine i dimenzija.

OB Plav

Prilikom obilaska Odjeljenja bezbjednosti Plav, u prostorijama za zadržavanje nije zatečeno ni jedno lice.

U periodu od 01.01.do 08.11. 2016. godine, lišeno je slobode 40, a zadržano je 6 lica. U svojstvu građanina po pozivu pristupilo je 70 lica.

Kontrolnim obilaskom je utvrđeno da je :

Djelimično ispunjena preporuka Zaštitnika data u prethodnim Izvještajima:

- sistemom video nadzora pokriven je ulaz u zgradu odjeljenja bezbjednosti, ali je i dalje nepokriveno stepenište koje vodi od prostorija za dežurstvo do prostorija za zadržavanje.

Nije ispunjena preporuka Zaštitnika data u prethodnim Izvještajima:

- da se prostorije za zadržavanje upodobe sa standardima CPT-a u pogledu površine i dimenzija.

OB Rožaje

Prilikom obilaska odjeljenja bezbjednosti Rožaje, u prostorijama za zadržavanje nije bilo zatečenih lica.

U periodu od 01.01.do 25.10. 2016. godine, lišeno je slobode 69, a zadržano 27 lica. U svojstvu građanina po pozivu pristupilo je 82 lica.

Djelimično je ispunjena preporuka Zaštitnika data u prethodnim izvještajima:

- sistemom video nadzora pokriven je ulaz u zgradu odjeljenja bezbjednosti i prilazni hodnik koji vodi do prostorija za zadržavanje, a ostao je nepokriven video nadzorom centralni hodnik koji vodi prema prostorijama za zadržavanje.

Nije ispunjena preporuka Zaštitnika data u prethodnim izvještajima:

- da se prostorija za zadržavanje upodobi sa standardima CPT-a u pogledu površine i dimenzija (prostorija br. 1).

NPM tim je zapazio da su prostorije za zadržavanje u lošem stanju, da su zidovi i farba oštećeni vlagom. U poređenju sa prethodnim obilaskom NPM tima, stanje je značajno pogoršano, što je razlog za zabrinutost.

OB Ulcinj

Prilikom obilaska Odjeljenja bezbjednosti Ulcinj u prostorijama za zadržavanje nije zatečeno ni jedno lice.

U periodu od 01.01.do 07.11. 2016. godine, lišeno je slobode 177, a zadržano je 4 lica. Ovo odjeljenje bezbjednosti ne vodi evidenciju lica koja pristupaju po pozivu.

NPM tim je zapazio da higijena u prostorijama za zadržavanje nije zadovoljavajuća.

Kontrolnim obilaskom je utvrđeno da:

Nijesu ispunjene preporuke Zaštitnika data u prethodnim izvještajima:

- da se prostorije za zadržavanje upodobe sa standardima CPT-a u pogledu površine i dimenzija;

- da se obezbijedi pokrivenost video nadzorom stepeništa koje vodi od prostorija za dežurstvo do prostorija za zadržavanje i mali hodnik ispred ovih prostorija;
- da se obezbijedi redovno održavanje higijene u sanitarnom čvoru.

OB Kotor

Prilikom obilaska odjeljenja bezbjednosti Kotor u prostorijama za zadržavanje nije zatečeno ni jedno lice.

U periodu od 01.01.godine do 21.12. 2016. godine, lišeno je slobode 206, a zadržano je 47 lica. U svojstvu građanina po pozivu pristupilo je 176 lica.

Neispunjene preporuke Zaštitnika date u prethodnim izvještajima:

- da se prostorije za zadržavanje upodobe sa standardima CPT-a u pogledu površine i dimenzija.
- da se obezbijedi adekvatno prirodno osvijetljene u prostorijama za zadržavanje.

OB Tivat

Obilaskom odjeljenja bezbjednosti Tivat u prostorijama za zadržavanje zatečeno je jedno lice muškog pola. Na pitanje tima NPM-a kakav je odnos policijskih službenika prema njemu, lice se izjasnilo da je bio profesionalan. Na pitanje da li je dobio mogućnost da o lišenju slobode obavijeste treće lice i angažuje advokata odgovara potvrdno.

U periodu od 01.01.godine do 21.12. 2016. godine, lišeno je slobode 125 lica, zadržano je 17 lica. Ovo odjeljenje bezbjednosti ne vodi evidenciju lica koja pristupaju po pozivu.

Nije ispunjena preporuka Zaštitnika data u prethodnim izvještajima:

- da se prostorije za zadržavanje upodobe sa standardima CPT-a u pogledu površine i dimenzija.

OB Žabljak

Prilikom obilaska odjeljenja bezbjednosti Žabljak u prostorijama za zadržavanje nije zatečeno ni jedno lice.

U periodu od 01.01.godine do 12.09. 2016. godine, lišeno je slobode 33, a zadržano je 4 lica. U svojstvu građanina po pozivu pristupilo 65 lica.

Ispunjene su preporuke Zaštitnika (date u izvještaju 2015.godine):

- obezbjeđeno je redovno održavanje higijene i
- obezbjeđeno vještačko osvijetljenje u prostorijama za zadržavanje

Nije ispunjena preporuka Zaštitnika:

- da se obezbijedi grijanje u prostorijama za zadržavanje

Ispunjena je preporuka Zaštitnika data u prethodnim izvještajima:

- obezbjeđena je potpuna pokrivenost sistemom video nadzora - stepeništa i spoljnog prilaza

Nije ispunjena preporuka Zaštitnika data u prethodnim izvještajima:

- da se prostorije za zadržavanje upodobe sa standardima CPT-a u pogledu površine i dimenzija.

Zaključne konstatacije

Na osnovu izvršenih kontrolnih obilazaka centara i odjeljenja bezbjednosti Uprave policije u cilju provjere ispunjena preporuka datih u Izvještaju NPM-a za 2015 godinu, Zaštitnik konstatuje, da su od ukupno 6 (šest) datih preporuka, ispunjene 2 (dvije) preporuke. Jedna je data OB Kolašin i OB Žabljak i odnosila se na obezbijedenje vještačkog osvjetljenja u prostorijama za zadržavanje. Druga preporuka- da se svim licima lišenih slobode uručuje informativni list sa obavještenjem o pravima lica lišenih slobode data je ovim Odjeljenjima i svim ostalim Centrima i Odjeljenjima.

Djelimično su ispunjene dvije (2) preporuke. Jedna preporuka je data CB Berane, Bijelo Polje i Pljevlja, OB Kolašin i OB Žablja, a odnosila na redovno održavanje higijene u sanitarnim čvorovima. Nju su cjelosti ispunili CB Bijelo Polje, OB Kolašin i Žabljak. Preporuku nije ispunio CB Berane. Druga preporuka data CB Pljevlja i OB Žabljak se odnosila na obezbijedenje grijanja u prostorijama za zadržavanje. CB Pljevlja je postupio po ovoj preporuci, dok OB Žabljak nije.

Dvije (2) preporuke nisu ispunjene. Jedna koja se odnosila na obezbijedenje prirodne svjetlosti u prostorijama za zadržavanje data OB Mojkovac i OB Kolašin za jednu prostoriju.

Po drugoj preporuci da se obezbijedi obrok, nešto jače od sendviča licima lišenim slobode koja su zadržana duže od 24 sata.

- **nije postupio ni jedan od centara i odjeljenja bezbjednosti.**

Zaštitnik kao NPM na osnovu kontrolnih pregleda takođe konstatuje da su pojedini centri i odjeljenja bezbjednosti Uprave policije ispunili jedan broj preporuka koje su date u prošlim Izvještajima (2013 i 2014. god) i to:

- CB Bijelo Polje-prostorije za zadržavanje su upodobljene standardima CPT-a u pogledu površine i dimenzija.
- OB Danilovgrad - prostorije za zadržavanje su upodobljene standardima CPT-a u pogledu površine i dimenzija.
- OB Žabljak- obezbijedena je potpuna pokrivenost sistemom video nadzora nepokrivenih prostora (stepenište i spoljni prilaz odjeljenju bezbjednosti).
- OB Kolašin- obezbijedeno je zaključavanje električnog ormara na način da je nedostupan neovlašćenim licima.

Redovnim i kontrolnim pregledima je takođe utvrđeno da su prostorije za zadržavanje upodobljene standardima CPT u pogledu površine i dimenzijau Centrima bezbjednosti - Nikšić, Bijelo Polje i Berane i Odjeljenjima bezbjednosti Danilovgrad. U OB Plužine postoji jedna prostorija za zadržavanje, ali ne postoji druga za osobe drugog pola. U Centrima bezbjednosti – Bar, Budva, Pljevlja i Herceg Novi i ostalih 11 odjeljenja bezbjednosti prostorije za zadržavanje još uvijek nijesu upodobljene standardima CPT-a i nije postupljeno po navedenoj preporuci. Zaštitnik kao NPM je u decembru 2016. godine podnio Inicijativu²¹MUP-u za izmjenu člana 2 Pravilnika o uslovima koje moraju da ispunjavaju prostorije za zadržavanje lica lišenih slobode lica lišenih slobode ("Službeni list Crne Gore", br. 52/12). Međutim MUP nije postupio u skladu sa obavezom iz člana 42 Zakona o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore ("Sl. list CG" br. 42/11 i 32/14), što je razlog za zabrinutost.

Zaštitnik očekuje da će Ministarstvo unutrašnjih poslova - Uprava policije bez odlaganja pristupiti ispunjenju preporuka datih u ovom Izvještaju, a koje se odnose na Centre bezbjednosti u Podgorici i Nikšiću i Odjeljenju bezbjednosti u Plužinama.

²¹Inicijativa je data u prilogu Izvještaja

Zaštitnik takođe poziva Ministarstvo unutrašnjih poslova - Upravu policije da intenziviraju aktivnosti na sprovođenju neispunjenih preporuka na koje ukazano u prethodnim izvještajima, a koje se odnose na Centre bezbjednosti Berane, Herceg Novi, Budva, Bar, Pljevalja i Odjeljenja bezbjednosti Cetinje, Kolašin, Mojkovac, Plav, Rožaje, Ulcinj, Kotor, Tivat i Žabljak.

Neophodno je da Ministarstvo unutrašnjih poslova i Uprava policije dostave izvještaj Zaštitniku o aktivnostima i mjerama na ispunjenju datih preporuka.

4.5. Kontrolni obilazak domu za stare “Bijelo Polje“

U julu 2015. godine, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda kao NPM sagledao je poštovanje ljudskih prava starih lica, izvršio pregled smještajnih i drugih uslova u Domu za stare “Bijelo Polje”, sačinio Izvještaj u kome je Ministarstvu rada i socijalnog staranja i Domu za stare “Bijelo Polje”, dao dvije preporuke za unapređenje uslova i stanja.

U novembru 2016. godine, obavljena je kontrolna posjeta radi uvida u stepen ispunjenosti datih preporuka.

Konstatovano stanje:

Prilikom kontrolne posjete utvrđeno je da nijesu ispunjene date preporuke.

Podsjećamo na date neispunjene preporuke:

- da se postave nadstrešnice za zaštitu od sunca i atmosferskih padavina u dvorištu;
- da se obezbijede uslovi za smještaj pokretnih osoba sa demencijom

Vrijeme provedeno na svježem vazduhu ima veliki značaj u životu svih lica, naročito starih. Stoga je neophodno korisnicima pružiti uslove za nesmetan boravak, odmor i šetnju na svježem vazduhu. Nedostatak zelenih, travnatih površina, šetališta za korisnike koji koriste invalidska kolica u ovoj ustanovi je evidentan. Zapaženi su napori osoblja da učine dostupnijim izlazak i sadržaje koje nudi boravak na svježem vazduhu i kad to vremenske prilike ne dozvoljavaju.

U pogledu uslova za smještaj pokretnih osoba sa demencijom zvanični izveštaji govore da je 44 miliona ljudi u svetu oboljelo od demencije, a predviđa se da će tokom vremena taj broj značajno porasti i da će do 2050. godine biti oko 135 miliona oboljelih.

Tokom obilaska obavljani su razgovori sa većim brojem korisnika.

Korisnici su pohvalili i ukazali na profesionalan i posvećen odnos osoblja prema njima. Međutim, požalili su se da je grijanje slabo i nije cjelodnevno, te je tim NPM-a na to ukazao predstavnicima doma, imajući u vidu da se radi o kategoriji osoba koje su posebno osjetljive na neodgovarajuću temperaturu u prostorijama u kojima borave.

Tokom obilaska tim NPM-a je zatekao korisnika koji od kartona pravi makete-kuće različitih veličina (do 1m). U razgovoru konstatovano je da u okviru radno-okupacione aktivnosti boravi u ovom prostoru i po šest sati i smatra da ga „ovo liječi i čini korisnim članom zajednice“. Inače, radno okupaciona aktivnost se odvija kroz aktivnosti prilagođene mogućnostima, potrebama i interesovanjima korisnika. Od sekcija zastupljene su literarna, likovna, kreativna i druge. Po panoima i zidovima u hodnicima Doma izloženi su slikarski radovi kao i ukrasni predmeti od različitih materijala, koje su korisnici sami pravili i izložili.

Prema navodima korisnika u okviru rekreativnih aktivnosti organizuju se izleti, šetnje, brojne priredbe, promocije, predstave djece iz okolnih osnovnih i srednjih škola, razne zajedničke i individualne proslave (rođendani, vjerski praznici i sl.)

Novina u odnosu na prethodni obilazak izgrađena je trpezarija u prizemlju sa savremenim, modernim inventarom, kožnim stolicama i dugačkim stolom za oko 30 mjesta.

Međutim, podovi u hodnicima su u lošem stanju i neophodna je njihova hitna zamjena jer mogu predstavljati potencijalnu opasnost od pada i povređivanja korisnika.

4.6. Kontrolni obilazak Specijalnoj bolnici za psihijatriju Kotor

U julu 2015. godine Zaštitnik kao NPM-a obavio je redovni obilazak Specijalne bolnice za psihijatriju u Kotoru, pa je u decembru 2016. godine obavljen kontrolni obilazak ove ustanove, radi provjere ispunjenosti preporuka datih u godišnjem izvještaju NPM-a za 2015. godinu.

Na osnovu uvida konstatovano je da su četiri preporuke ispunjene dok veliki broj preporuka nije ispunjen ili je djelimično ispunjen.

a) Ispunjene preporuke odnosile su se na:

- Obezbijeđeni su adekvatni higijenski uslovi u sobama - izolacija od vlage;
- Na akutnom muškom i akutnom ženskom odjeljenju obezbjeđena je privatnost u sanitarnim čvorovima;
- Obezbjeđena je dovoljna količina dušeka, ćebadi i posteljine;
- Obezbjeđena je nedostajuća garderoba na akutnom muškom i ženskom odjeljenju.

Podsjećamo na date:

b) djelimično ispunjene preporuke:

- Preporuka da se obezbijede adekvatni higijenski uslovi u svim sanitarnim čvorovima djelimično je ispoštovana – na akutnom muškom odjeljenju VII ugrađena su eloksirana vrata na WC-u, u toku je bilo postavljanje nove keramike u tom mokrom čvoru;
- Djelimično je obezbjeđena zamjena dotrajale stolarije i to na akutnom muškom odjeljenju.

c) neispunjene preporuke:

- da se obezbijedi posebna prostorija za fiksaciju pacijenata u Odjeljenju za liječenje od alkoholizma;
- da se na odjeljenju za liječenje od psihoaktivnih supstanci obezbijedi dovoljan broj traka za detekciju psihoaktivnih supstanci;
- da se se na akutnom muškom, ženskom i sudskom odjeljenju u sanitarnim čvorovima unaprijede higijenski uslovi i zamijene dotrajale sanitarije;
- da se na hroničnom muškom zatvorenom odjeljenju obezbijedi grijanje u sobama.

Zaštitnik takođe podsjeća na neispunjene preporuke, date u ranijim izvještajima (2013 g.)

Ministarstvu zdravlja i Specijalnoj bolnici za psihijatriju

- Da se skladu sa propisima preduzmu mjere na procjeni opravdanosti daljeg boravka tzv. socijalnih pacijenata u Bolnici

Ministarstvu zdravlja i Ministarstvu Pravde

- Da se preduzmu neophodne mjere na izmještanju sudskog odjeljenja iz bolnice

Povodom neispunjenih preporuka obavljen je razgovor sa Upravom specijalne bolnice za psihijatriju. Preporuke koje se ponavljaju iz godine u godinu, a odnose se na boravak i tretman psihijatrijskih, a u isto vrijeme socijalno ugroženih pacijenata, kao i preduzimanje neophodnih mjera na izmještanje sudskog odjeljenja su sistemskog karaktera i zahtijevaju velika materijalna ulaganja. Tim NPM-a je zapazio da pored uloženog napora na realizaciji preporuka, nedostatak materijalnih sredstava i dugotrajne tenderske procedure predstavljaju glavni problem.

V. MEĐUNARODNE I DOMAĆE AKTIVNOSTI NPM-A

5.1. Saradnja sa Potkomitetom za prevenciju torture

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore u izvještajnom periodu nažalost nije ostvario saradnju sa Potkomitetom za prevenciju torture Ujedinjenih nacija. Usled nedostatka materijalnih sredstava za prevod izvještaja o radu NPM-a za 2015. godinu, izvještaj nije mogao biti upućen Potkomitetu.

5.2. Učešće na konferencijama, okruglim stolovima i radnim sastancima

Prestavnici Institucije su u toku izvještajne godine učestvovali na:

- Obuci policijskih službenika na Policijskoj akademiji Danilovgrad 19. i 20. aprila na temu „Ljudska prava u kontekstu primjene sile prilikom lišenja slobode i pritvaranja lica”.
- Obuci policijskih službenika na Policijskoj akademiji Danilovgrad 06. i 07. juna na temu „Poštovanje ljudskih prava u skladu sa CPT preporukama”.
- Savjetnik Zaštitnika iz Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture (NPM) učestvovao je na regionalnoj konferenciji o prevenciji torture u državama zapadnog Balkana, koja je održana u Tirani. Konferenciju „Prevencija torture na Balkanu, razmjena najboljih praksi i iskustava“ organizovali su Inicijativa mladih za ljudska prava (YIRH) Crne Gore, Albanski rehabilitacioni centar za traume i torturu (ARCT), YIRH iz Srbije i Međunarodni Rehabilitacioni Savjet za žrtve torture (IRCT) iz Danske.

- Panel diskusiji "Reforma policije u kontekstu EU integracija zapadnog Balkana", održanoj u septembru u Podgorici.

- Zaštitnik i saradnici su obavili studijsku posjetu Ombudsmanu Švedske, u okviru aktivnosti planiranih PREDIM projektom, koji finansira EU, a implementira Savjet Evrope.

- Sastanku članova NPM mreže jugoistočne Evrope u Salzburgu 21. i 22. aprila 2016. godine, gdje se diskutovalo na temu "Domovi za stare i dementne pacijente – standardi u medicinskoj njezi i liječenju baziranom na deprivaciji slobode".

- Sastanku članova NPM mreže jugoistočne Evrope u Beču 11. i 12. oktobra 2016. godine, na temu "Domovi za stare i dementne pacijente – standardi u medicinskoj njezi i liječenju baziranom na deprivaciji slobode".

- Sastanku članova NPM mreže jugoistočne Evrope u Beogradu, 13. i 14. decembra 2016. godine gdje se diskutovalo na temu "Zaštita ljudskih prava izbjeglica i migranata u zemljama jugoistočne Evrope – preventivni pristup"

- Na inicijativu Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore i Ministarstva pravde u Podgorici je u septembru održana konferencija povodom deset godina od stupanja na snagu Opcionog protokola uz Konvenciju UN protiv torture i drugih oblika zlostavljanja (OPCAT).

- U decembru je održan sastanak sa predstavnicima NVO koje se bave pravima lica lišenih slobode, na kojem su pozvani da daju sugestije i predlože aktivnosti koje bi mogle biti obuhvaćene u postupku izrade plana obilazaka za 2017.godinu. Pozivu su se odazvali predstavnici četiri nevladine organizacije: Juventas, HRA, Građanska alijansa i Cemi. Na sastanku nisu dati konkretni predlozi za plan obilazaka ali je prilika iskorištena za razmjenu mišljenja na više tema koje se odnose na zajedničko polje interesovanja i djelovanja.

Članovi NPM-a iz Institucije učestvovali su na svim sastancima NPM mreže jugoistočne Evrope (South East Europe NPM network), takođe održali su veći broj obuka na temu mandata NPM-a i primjene CPT standarda na Policijskoj akademiji u Danilovgradu. Kroz ova predavanja znatno je podignuta svijest o apsolutnoj zabrani mučenja, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, što je i jedan od zadataka Zaštitnika kao NPM-a. Radi usavršavanja znanja u oblasti NPM-a, Zaštitnik je u izvještajnoj godini u okviru "PREDIM" projekta koji finansira Evropska Unija, a implementira Savjet Evrope, učestvovao na više aktivnosti realizovanih u okviru ovog projekta.

VI. PRILOZI

6.1 Inicijativa - Ministarstvu unutrašnjih poslova - za izmjenu propisa

Na osnovu člana 18 stav 1 Zakona o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore ("Službeni list Crne Gore", br. 42/11 i 32/14), podnosim

INICIJATIVU

za izmjenu člana 2 Pravilnika o uslovima koje moraju da ispunjavaju prostorije za zadržavanje lica lišenih slobode ("Službeni list Crne Gore", br. 52/12)

O b r a z l o ž e n j e

Pravilnikom o uslovima koje moraju da ispunjavaju prostorije za zadržavanje lica lišenih slobode ("Službeni list CG", br. 52/12), članom 2 propisano je:

"Površina prostorija za zadržavanje jednog lica, bez opreme i sanitarnog dijela, ne može biti manja od 5 m², a ako su prostorije za zadržavanje namijenjene za više lica, njihova površina za svako sljedeće lice mora biti veća za 1 m². Visina prostorija za zadržavanje mora biti najmanje 2,5 m.

Izuzetno od st. 1 i 2 ovog člana, prilikom adaptacije postojećih prostorija za zadržavanje dozvoljena su sljedeća odstupanja:

- 1) površina prostorija za zadržavanje može biti manja za najviše 15%;
- 2) visina prostorija za zadržavanje može biti manja za najviše 10%."

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore je sagledavajući cjelokupno stanje u prostorijama za zadržavanje Uprave policije, u pogledu ispunjenosti standarda Evropskog Komiteta za sprečavanje mučenja (CPT-a), u Izvještajima Nacionalnog preventivnog mehanizma, ustanovio da jedan broj soba u prostorijama za zadržavanje Uprave policije ne ispunjava uslove u odnosu na površinu i dimenzije koje predviđaju ti standardi, prema kojima "prostorija namijenjena jednoj osobi u policijskom pritvoru poželjno je da ima 7 m², da bude 2 ili više metara od zida do zida i 2,5m između poda i plafona."

Evropski sud za ljudska prava je takođe usvojio ovaj standard CPT-a kao mjerodavan.²²

U Posebnom izvještaju o stanju prostorija Uprave policije za zadržavanje lica lišenih slobode, Informaciji o postupanju Uprave policije po preporukama Zaštitnika, datim u Posebnom izvještaju I Izvještaju o radu Zaštitnika iz 2011. godine, Zaštitnik je ukazao da jedan broj prostorija za zadržavanje ne ispunjava uslove koje je predviđao, tada važeći, Pravilnik o uslovima koje moraju ispunjavati prostorije za zadržavanje lica lišenih slobode ("Sužbeni list RCG", broj 57/06). Članom 3 tog Pravilnika bilo je predviđeno da "Prostorije za zadržavanje moraju imati adekvatnu površinu, zavisno od broja lica koja u njima borave. Površina po jednom licu ne može biti manja od 5m², pri čemu rastojanje od zida do zida mora biti najmanje 2m, rastojanje od poda do plafona u prostoriji mora biti najmanje 2,5m, kakobi se obezbijedila odgovarajuća kubatura vazduha".

Po preporukama Zaštitnika datim u navedenim izvještajima, koji se temelje na standardima CPT-a nije postupljeno u odnosu na dimenzije i površinu prostorija za zadržavanje.

Međutim, donijet je novi Pravilnik o uslovima koje moraju da ispunjavaju prostorije za zadržavanje lica

²² U presudi Schebet v. Russia, App.No.16074/07(2008), paragrafi 84-96. Sud je našao da je učinjena povreda člana 3 Evropske Konvencije kada je jedna žena zadržana 34 dana na moskovskom aerodromu Domodedovo u ćeliji veličine 4m2 [.....]. Takvi uslovi su, po nalaženju Suda "nečovječni i ponižavajući."

U presudi br. I I v. Bulgaria, 44082/98, 9. jun 2005. godine, vezano za uslove u vezi s boravkom u pritvoru, Sud je zapazio da jepodnosilac bio pritvoren tri dana u ćeliji od šest kvadratnih metara u kojoj su izvjesno bila još tri do četiri pritvorenika. Sud smatra da uslovi pritvora kojima je podnosilac bio podvrgnut, predstavljaju nečovječno i ponižavajuće postupanje u suprotnosti sa članom 3 Evropske Konvencije.

lišenih slobode ("Službeni list Crne Gore", br. 52/12, od 12.10.2012. godine), koji, iako je stavom 1 neznatno unaprijeđen, dodavanjem stava 3 predstavlja lošije rješenje u pogledu usaglašenosti sa standardima CPT-a., odnosno njihovo derogiranje. Ako se tome doda činjenica da su prostorije za zadržavanje u CB Podgorica 2010. godine u poređenju sa drugim CB i OB, u potpunosti upodobljene navedenim standardima, sriječemo se sa problemom više - nejednakim uslovima, odnosno tretmanom lica lišenih slobode u drugim CB i OB na teritoriji Crne Gore, što je neprihvatljivo.

Zaštitnik je i u Izveštajima NPM-a za 2014-tu i 2015-tu godinu, konstatovao da i dalje veliki broj prostorija za zadržavanje (osim CB Podgorica) ne ispunjava uslove u pogledu kvadrature i dimenzija koje preporučuje CPT za policijske pritvore.

Donošenjem novog Pravilnika o uslovima koje moraju da ispunjavaju prostorije za zadržavanje lica lišenih slobode iz 2012. godine, sam propis koji je upodobljen sa stanjem na terenu, ne oslobađa, Ministarstvo unutrašnjih poslova i Upravu policije od obaveze da se prostorije upodobu CPT standardima i da postupe po preporukama Zaštitnika datim u ranijim izvještajima.

S tim u vezi, odredbe člana 2 Pravilnika potrebno je usaglasiti sa međunarodnim standardima.

6.2. Revidirana standardna minimalna pravila UN za postupanje sa zatvorenima "Mandelina pravila"

U decembru 2015. godine Generalna skupština UN-a usvojila je revidirana standardna minimalna pravila UN za postupanje sa zatvorenima tzv. "Mandelina pravila", postavljajući minimalne standarde za dobro upravljanje zatvorima, uključujući i obezbjeđivanje poštovanja prava zatvorenika. Ova pravila nisu potpuno nova već je to ažurirana verzija standardnih minimalnih pravila za postupanje sa zatvorenima iz 1955. godine.

Rezolucija koju je Generalna skupština usvojila 17. decembra 2015.

[o izvještaju Trećeg odbora (A/70/490)]

70/175. Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija o postupanju sa zatvorenima (Mandelina pravila)

Generalna skupština,

[...]

5. *Usvaja* predloženu reviziju Standardnih minimalnih pravila o postupanju sa zatvorenima kao Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija o postupanju sa zatvorenima;

6. *Odobrava* preporuku Stručne grupe da bi Pravila trebalo da budu poznata „Mandelina pravila“, da bi se odalo priznanje nasljeđu pokojnog predsjednika Južnoafričke Republike, Nelsonu Rolihlali Mandeli, koji je proveo 27 godina u zatvoru boreći se za globalna ljudska prava, jednakost, demokratiju i promovisanju kulture mira;

[...]

Aneks

Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija o postupanju sa zatvorenima (Mandelina pravila)

Preliminarna primjedba 1

Sljedeća pravila nisu predviđena da detaljno opišu model sistema kaznenih ustanova. Ona samo služe da na osnovu opšteg konsenzusa savremene misli i osnovnih elemenata najadekvatnijih današnjih sistema iznese ono što je opšte prihvaćeno kao dobri principi i praksa u postupanju sa zatvorenima i upravljanjem zatvorima.

Preliminarna primjedba 2

1. Imajući u vidu veliku raznovrsnost zakonskih, društvenih, ekonomskih i geografskih uslova u svijetu, očigledno je da se sva Pravila ne mogu primijeniti na svim mjestima i u svakom trenutku. Ona bi, međutim, trebalo da služe za podsticanje stalnih napora za prevazilaženje praktičnih teškoća koji predstavljaju prepreku u njihovoj primjeni, znajući da ona kao cjelina predstavljaju minimalne uslove prihvaćene kao odgovarajuće od strane Ujedinjenih nacija.

2. S druge strane, Pravila pokrivaju oblast u kojoj se način razmišljanja stalno razvija. Ona nisu smišljena da isključe eksperimentisanje i prakse, pod uslovom da su u skladu sa principima i da pokušavaju da unaprijede ciljeve koji potiču iz teksta Pravilakao cjeline. Zbog toga će centralna zatvorska uprava uvijek moći opravdano da odobri odstupanja od takve prakse.

Preliminarna primjedba 3

1. Prvi dio Pravila obuhvata opšte upravljanje zatvorima i primjenjiv je na sve kategorije zatvorenika, krivičnih ili civilnih, neosuđenih ili osuđenih, uključujući zatvorenike koji podliježu „bezbjednosnim mjerama“ ili korektivnim mjerama u skladu sa naređenjem sudije.

2. Drugi dio sadrži pravila primjenjiva samo na posebne kategorije koje su obrađene u svakom odjeljku. Uprkos tome, Pravila u odjeljku A, primjenjiva na zatvorenike koji su kažnjeni, biće podjednako primjenjiva na kategorije zatvorenika obrađene u odjeljcima B,CiD,pod uslovom da nisu u sukobu sa Pravilima koja se odnose na te kategorije i služe u njihovu korist.

Preliminarna primjedba 4

1. Pravila ne pokušavaju da regulišu upravljanje ustanovama zaduženim za mlade osobe, kao što su popravni domovi za maloljetnike ili popravne škole, ali uopšteno bi Prvi dio bio podjednako primjenjiv u takvim ustanovama.

2. Kategorija mladih zatvorenika treba da obuhvati bar sve mlade osobe koje će biti u nadležnosti sudova za maloljetnike. Po pravilu, te mlade osobe ne bi trebalo da budu osuđene za zatvorsku kaznu.

I. Pravila opšte primjene

Osnovni principi

Pravilo 1

Svi zatvorenici biće tretirani sa dužnim poštovanjem za njihovo dostojanstvo i vrijednost kao ljudskih bića. Nijedan zatvorenik neće biti izložen, i svi zatvorenici biće zaštićeni od mučenja i ostalih vrsta surovog, nehumanog ili degradirajućeg tretmana ili kazne, za koje ne postoje okolnosti koje bi ih mogle opravdati. Bezbjednost i sigurnost zatvorenika, osoblja, pružaoca usluga i posetilaca biće zagarantovani u svakom trenutku.

Pravilo 2

1. Ova pravila primjenjivaće se nepristrasno. Neće biti nikakve diskriminacije na osnovu rase, boje kože, pola, jezika, vjeroispovijesti, političkog ili nekog drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porijekla, imovine, rođenja ili nekog drugog statusa. Poštovaće se vjerska ubjeđenja i moralna načela zatvorenika.

2. Da bi se principi nediskriminacije sproveli u djelo, zatvorske uprave će uzeti u obzir individualne potrebe zatvorenika, naročito onih najosjetljivijih kategorija u zatvorskome okruženju. Neophodne su mjere za zaštitu i promovisanje prava zatvorenika sa posebnim potrebama i neće biti smatrane diskriminativnim.

Pravilo 3

Zatvorska kazna i ostale mjere koje dovode do izolovanja od spoljnog svijeta štetne su samim tim što tim osobama lišavanjem slobode oduzimaju pravo samoopredjeljenja. Zbog toga zatvorski sistem ne treba, osim u slučajevima opravdanog odvajanja ili održavanja discipline, da pogoršavaju patnje koje prate datu situaciju.

Pravilo 4

1. Ciljevi izrečene zatvorske kazne ili sličnih mjera kojima se neka osoba lišava slobode jesu da se društvo zaštiti od kriminala i da se smanje ponovljeni prestupi. Ti ciljevi mogu se ostvariti samo ako se period trajanja zatvorske kazne iskoristi da se u najvećoj mogućoj mjeri obezbijedi reintegracija tih osoba u društvo posle puštanja na slobodu kako bi mogli da poštuju zakon i da se sami izdržavaju.

2. Shodno tome, zatvorske uprave i ostala nadležna tijela treba da ponude obrazovanje, stručno osposobljavanje i rad, kao i ostale oblike pomoći koji su odgovarajući i dostupni, uključujući i one popravne, moralne, duhovne i socijalne prirode, kao i one zasnovane na zdravom životu i sportu. Svi ti programi, aktivnosti i usluge trebalo bi da se obezbjeđuju u skladu sa potrebama individualnog tretmana zatvorenika.

Pravilo 5

1. Zatvorski režim treba da pokuša da na minimum smanji razlike između zatvorskog života i života na slobodi koje obično smanjuju odgovornost zatvorenika ili dužno poštovanje njihovog dostojanstva kao ljudskih bića.

2. Zatvorske uprave će obezbijediti kompletan smještaj i razumna prilagođavanja kako bi zatvorenicima sa fizičkim, mentalnim ili nekim drugim invaliditetom obezbijedili potpuno i efikasno učešće u zatvorskome životu na ravnopravnoj osnovi.

Vođenje zatvoreničkih dosijea

Pravilo 6

Postoji standardizovan sistem vođenja zatvoreničkih dosijea na svakom mjestu gdje je neka osoba zatvorena. Taj sistem može da bude elektronska baza podataka sa evidencijom ili dnevnik sa numerisanim i potpisanim stranicama.

Postoje procedure koje obezbjeđuju bezbjednu kontrolu i sprječavaju neovlašćeni pristup ili izmjenu bilo kojih informacija koje se nalaze u sistemu.

Pravilo 7

Nijedna osoba neće biti primljena u zatvor bez punovažnog redosleda radnji. U sistem vođenja zatvoreničkih dosijea prilikom prijema svakog zatvorenika biće unijete sljedeće informacije:

- (a) Tačne informacije koje omogućavaju utvrđivanje njegovog/njenog identiteta, poštujući pravo te osobe da odabere rod pod kojim će se voditi;
- (b) Razlozi za njegovo/njeno slanje u zatvor i nadležna institucija, zajedno sa datumom, vremenom i mjestom hapšenja;
- (c) Datum i vrijeme njegovog/njenog prijema i puštanja, kao i svakog premještaja;
- (d) Sve vidljive povrede i primjedbe na prethodni loš tretman;
- (e) Sve vidljive povrede i primjedbe na prethodni loš tretman;
- (f) Sve vidljive povrede i primjedbe na prethodni loš tretman;
- (g) Sve vidljive povrede i primjedbe na prethodni loš tretman;

Pravilo 8

U sistem vođenja zatvoreničkih dosijea biće unijete sljedeće informacije tokom trajanja zatvorske kazne, tamo gdje je primjenjivo:

- (a) Informacije u vezi sa sudskim postupkom, uključujući datume sudskih sjednica i pravne zastupnike;
- (b) Izveštaji o inicijalnoj procjeni i klasifikaciji;
- (c) Informacije u vezi sa ponašanjem i disciplinom;
- (d) Zahtjevi i primjedbe, uključujući i tvrdnje o mučenju ili nekom drugom surovom, nehumanom ili degradirajućem tretmanu ili kazni, osim u slučaju kada su oni povjerljive prirode;
- (e) Informacije o uvođenju disciplinskih kazni;
- (f) Informacije o okolnostima i uzrocima povrede ili smrti i, u slučaju smrti, odredište na koje treba poslati posmrtno ostatke.

Pravilo 9

Sva evidencija definisana u pravilima 7 i 8 biće povjerljiva i dostupna samo onima čije profesionalne odgovornosti zahtijevaju pristup toj evidenciji. Svakom zatvoreniku biće omogućen pristup evidenciji koja se odnosi na njega/nju, u skladu sa ovlaštenjima u okviru domaćeg zakonodavstva, i svaki zatvorenik imaće pravo da dobije zvanični primjerak te evidencije prilikom njegovog/njenog izlaska iz zatvora.

Pravilo 10

Sistemi za Vođenje zatvoreničkih dosijea takođe će se koristiti za dobijanje pouzdanih podataka o trendovima koji se odnose na i o karakteristikama zatvorske populacije, uključujući stope popunjenosti, kako bi se stvorila osnova za donošenje odluka na osnovu dokaza.

Razdvajanje kategorija

Pravilo 11

Različite kategorije zatvorenika boraviće u razdvojenim ustanovama ili djelovima ustanova, uzimajući u obzir njihov pol, starosno doba, kriminalni dosije, zakonski razlog za slanje u zatvor i potrebe u njihovom tretmanu, kao što su:

- (a) Muškarci i žene će, u najvećoj mogućoj mjeri, boraviti u razdvojenim ustanovama; u ustanovi u kojoj borave i muškarci i žene, čitav prostor koji je namijenjen ženama biće u potpunosti odvojen;
- (b) Neosuđeni zatvorenici biće razdvojeni od osuđenih;
- (c) Osobe koje su zatvorene zbog dugova i ostali zatvorenici sa građanskim presudama biće odvojeni od onih koje su zatvorene na osnovu krivičnog prestupa;
- (d) Mladi zatvorenici biće odvojeni od odraslih zatvorenika.

Smještaj

Pravilo 12

1. Tamo gdje su zatvorenici smješteni u zasebne ćelije ili sobe, svaki zatvorenik će noću u toj ćeliji ili sobi boraviti sam. Ukoliko iz nekih posebnih razloga, na primjer zbog privremene pretrpanosti, centralna zatvorska uprava mora da napravi izuzetak od ovog pravila, nije poželjno imati dva zatvorenika u ćeliji ili sobi.

2. Tamo gdje postoje spavaonice, u njima će boraviti zatvorenici koji su pažljivo odabrani kao pogodni za boravak sa ostalima u datim uslovima. Noću će se vršiti redovan nadzor u skladu sa tipom datog zatvora.

Pravilo 13

Sav smještaj koji se obezbjeđuje zatvorenicima, a naročito prostor za spavanje, mora da ispunjava sve zdravstvene zahtjeve, pri čemu će se dužna pažnja poklanjati klimatskim uslovima, a posebno zapremeni vazduha, minimalnoj kvadraturi, osvijetljenju, grijanju i ventilaciji.

Pravilo 14

Na svim mjestima na kojima zatvorenici treba da borave ili rade:

- (a) Prozori će biti dovoljno veliki da se zatvorenicima omogući čitanje ili rad na prirodnoj svjetlosti, a biće napravljen tako da omogućava dovod svježeg vazduha, bez obzira na to da li postoji vještačka ventilacija ili ne;
- (b) Biće obezbijeđeno vještačko osvijetljenje da bi zatvorenici mogli da čitaju ili rade bez štetnih uticaja na njihov vid.

Pravilo 15

Sanitarne instalacije moraju da budu adekvatne kako bi svaki zatvorenik mogao da obavlja prirodne potrebe kada je to potrebno i na čist i pristojan način.

Pravilo 16

Biće obezbijeđene odgovarajuće instalacije za kupanje i tuširanje kako bi svaki zatvorenik mogao da se okupa ili istušira, ili kako bi to moglo od njega da se zahtijeva, na temperaturi koja je prilagođena klimi, onoliko često koliko je potrebno za održavanje opšte higijene u zavisnosti od godišnjeg doba i geografskog područja, ali najmanje jednom nedjeljno u umjerenim klimatskim uslovima.

Pravilo 17

Svi dijelovi zatvora koje zatvorenici redovno koriste pravilno će se održavati i biti besprekorno čisti u svakom trenutku.

Lična higijena

Pravilo 18

1. Zatvorenici će morati da održavaju ličnu higijenu, a u tu svrhu biće im obezbijeđena voda i higijenski proizvodi koji su neophodni sa stanovišta zdravlja i čistoće.
2. Da bi zatvorenici mogli da vode računa o svom izgledu u skladu sa njihovim samopoštovanjem, biće im obezbijeđeni objekti za pravilnu negu kose i brade, a muškarci će moći redovno da se briju.

Odjeća i posteljina

Pravilo 19

1. Svaki zatvorenik kojem nije dozvoljeno da nosi svoju sopstvenu odjeću dobiće odjeću koja je pogodna za datu klimu i koja neće uticati na njegovo/njeno zdravlje. Ta odjeća neće ni na koji način biti degradirajuća ili ponižavajuća.
2. Sva odjeća biće čista i pravilno će se održavati. Donji veš će se mijenjati i prati u mjeri u kojoj je to neophodno za održavanje higijene.
3. U izuzetnim okolnostima, kad god se zatvorenik pušta iz zatvora iz odobrenih razloga, biće mu/joj dozvoljeno da nosi svoju sopstvenu odjeću ili neku drugu neupadljivu odjeću.

Pravilo 20

Ako je zatvorenicima dozvoljeno da nose sopstvenu odjeću, prilikom njihovog prijema u zatvor biće potvrđeno da će ta odjeća biti čista i pogodna za nošenje.

Pravilo 21

Svaki zatvorenik će, u skladu sa lokalnim ili nacionalnim standardima, dobiti zaseban krevet sa zasebnom i dovoljnom posteljinom koja će prilikom izdavanja biti čista i u dobrom stanju, a koja će se mijenjati dovoljno često da bi bila čista.

Hrana

Pravilo 22

1. Zatvorska uprava će svakom zatvoreniku omogućiti da u uobičajeno vrijeme jede hranu čija je nutritivna vrijednost adekvatna za zdravlje i energiju, pri čemu će biti kvalitetna i dobro pripremljena i poslužena.
2. Voda za piće biće obezbijeđena svakom zatvoreniku kad god to on/ona poželi.

Tjelesne vježbe i sportovi

Pravilo 23

1. Svaki zatvorenik koji ne radi na poslovima napolju imaće najmanje jedan sat za odgovarajuće tjelesne vježbe na svježem vazduhu ukoliko vremenske prilike to dozvoljavaju.
2. Mladi zatvorenici i ostali zatvorenici odgovarajućeg uzrasta i fizičke građe imaće tjelesni i rekreativni trening tokom perioda boravka na svježem vazduhu. U tu svrhu će biti obezbijeđene odgovarajuće instalacije i oprema.

Usluge zdravstvene zaštite

Pravilo 24

1. Obezbeđivanje zdravstvene zaštite zatvorenima predstavlja odgovornost države. Zatvorenici treba da imaju iste standarde zdravstvene zaštite koji su dostupni i u zajednici, i treba da su im na raspolaganju neophodne usluge zdravstvene zaštite besplatno, bez diskriminacije zbog njihovog pravnog statusa.
2. Usluge zdravstvene zaštite treba da se organizuju u čvrstoj saradnji sa javnom upravom za zdravstvenu zaštitu i na način koji garantuje kontinuirano liječenje i njegu, HIV, tuberkulozu i druge zarazne bolesti, kao i zavisnost od droge.

Pravilo 25

1. Svaki zatvor mora da ima službu za zdravstvenu zaštitu čiji je zadatak procjena, promovisanje, zaštita i poboljšanje fizičkog i mentalnog zdravlja zatvorenika, pri čemu će se posebna pažnja poklanjati zatvorenima sa posebnim zdravstvenim potrebama ili sa zdravstvenim problemima koji onemogućavaju njihovu rehabilitaciju.
2. Služba za zdravstvenu zaštitu sastojće se od interdisciplinarnog tima sa adekvatno kvalifikovanim osobljem koje će postupati potpuno samostalno, a koje takođe posjeduje stručnost u psihologiji i psihijatriji. Svakom zatvoreniku biće dostupne usluge kvalifikovanog stomatologa.

Pravilo 26

1. Služba za zdravstvenu zaštitu mora da pripremi i da vodi tačne, ažurirane i povjerljive individualne zdravstvene kartone za sve zatvorenike, a svim zatvorenima će na zahtjev biti omogućen pristup njihovim kartonima. Zatvorenik može da imenuje treće lice za pristup njegovom/njenom zdravstvenom kartonu.
2. Zdravstveni kartoni će se prenijeti u službu za zdravstvenu zaštitu druge ustanove prilikom premještanja zatvorenika i takođe će biti tretirani kao povjerljive informacije.

Pravilo 27

1. Svi zatvori će omogućiti brzu zdravstvenu njegu u hitnim slučajevima. Zatvorenici kojima je neophodno liječenje kod specijaliste ili hirurški zahvat biće premješteni u specijalizovane ustanove ili u civilne bolnice. Ukoliko u zatvoru postoji bolničko krilo, ono će imati odgovarajuće osoblje i opremu da bi zatvorenima koji su tu upućeni obezbijedili odgovarajuće liječenje i njegu.
2. Kliničke odluke mogu donositi samo odgovorni zdravstveni radnici, dok nemedicinsko zatvorsko osoblje ne smije da ih odbaci ili ignoriše.

Pravilo 28

U ženskim zatvorima postojaće poseban smještaj za kompletnu prenatalnu i postnatalnu njegu i tretman. Gdje god je to izvodljivo, biće organizovano da porođaj bude obavljen u bolnici van zatvora. Ukoliko se dijete rodi u zatvoru, ova činjenica neće biti pomenuta u krštenici djeteta.

Pravilo 29

1. Odluka o boravku djeteta u zatvoru sa njegovim roditeljem biće zasnovana na najboljim interesima tog djeteta. U slučaju kada je djeci dozvoljeno da borave u zatvoru sa roditeljem, moraće da im bude obezbijeđeno sljedeće:

- (a) Interni ili eksterni objekti za njegu djece u kojima radi kvalifikovano osoblje, gdje će djeca moći da borave kada se o njima ne stara roditelj;
 - (b) Posebne zdravstvene usluge za djecu, uključujući zdravstveni pregled prilikom prijema u zatvor i stalno praćenje njihovog razvoja od strane specijaliste.
2. Djeca koja borave u zatvoru sa roditeljem nikada neće biti tretirana kao zatvorenici.

Pravilo 30

Ljekar opšte prakse ili neki drugi zdravstveni radnik, bez obzira na to da li mora da izvještava ljekaru opšte prakse, primiće, porazgovarati i pregledati svakog zatvorenika što je brže moguće po njegovom/njenom prijemu u zatvor, i kasnije kada je to potrebno. Slijede stavke kojima će se poklanjati posebna pažnja:

- (a) Utvrđivanje zdravstvenih potreba i preduzimanje svih potrebnih mjera u liječenju;
- (b) Utvrđivanje potencijalnog lošeg postupanja prema zatvorenima prije njihovog prijema u zatvor;
- (c) Utvrđivanje bilo kakvih znakova psihološkog ili nekog drugog stresa izazvanog zatvorskom kaznom, uključujući, ali ne ograničavajući se samo na rizik od samoubistva ili samopovrijeđivanja, ili simptoma povlačenja proisteklih uslijed upotrebe droga, lijekova ili alkohola, te preduzimanje svih odgovarajućih i individualnih mjera ili liječenja;
- (d) U slučajevima kada postoji sumnja da zatvorenici imaju zaraznu bolest, obezbjeđivanje kliničke izolacije i adekvatnog liječenja tih zatvorenika tokom infektivnog perioda;
- (e) Određivanje fizičke spremnosti zatvorenika za rad, vježbe i učešće u drugim aktivnostima, po potrebi.

Pravilo 31

Ljekari opšte prakse ili, tamo gdje je primjenjivo, ostali kvalifikovani zdravstveni radnici, imaju svakodnevni pristup svim bolesnim zatvorenima, svim zatvorenima koji se žale na fizičke ili mentalne probleme ili povrede i svim zatvorenima koji su im specijalno upućeni. Svi zdravstveni pregledi obavljaju se u potpunoj tajnosti.

Pravilo 32

1. Odnos između ljekara opšte prakse ili ostalih kvalifikovanih zdravstvenih radnika i zatvorenika rukovodiće se prema istim etičkim i profesionalnim standardima koji se primjenjuju i kod pacijenata u zajednici, prije svega:

- (a) Dužnost zaštite fizičkog i mentalnog zdravlja zatvorenika i spriječavanje i liječenje bolesti isključivo na kliničkim osnovama;
- (b) Poštovanje samostalnosti zatvorenika u pogledu njihove sopstvene i dobrovoljne saglasnosti u odnosu ljekar-pacijent;
- (c) Povjerljivost zdravstvenih informacija, osim ako ta povjerljivost ne bi predstavljala stvarnu i neposrednu pretnju za pacijenta ili ostale;
- (d) Apsolutna zabrana bilo kakvog čina, aktivnog ili pasivnog, koji bi mogao da predstavlja mučenje ili neki drugi surov, nehuman ili degradirajući tretman ili kaznu, uključujući i medicinsko ili naučno eksperimentisanje koje bi moglo da naškodi zdravlju zatvorenika, na primjer uklanjanje njihovih ćelija, tkiva ili organa.

2. Bez obzira na stav 1 (d) ovog pravila, zatvorenima može biti dozvoljeno, uz njihovu sopstvenu i svojevolijsnu saglasnost i u skladu sa važećim zakonom, da učestvuju u kliničkim ispitivanjima i sličnim zdravstvenim istraživanjima koja se organizuju u zajednici ukoliko ona treba da proizvedu direktan i značajan doprinos njihovom zdravlju, te da doniraju ćelije, tkiva ili organe rođaku.

Pravilo 33

Ljekari opšte prakse obavijestiće upravnika zatvora kad god budu smatrali da je fizičko ili mentalno zdravlje zatvorenika ozbiljno ugroženo zbog boravka u zatvoru ili bilo kojeg uslova povezanog sa boravkom u zatvoru.

Pravilo 34

Ako prilikom pregleda zatvorenika po dolasku u zatvor ili kasnijeg ukazivanja zdravstvene njege zatvoreniku zdravstveni stručnjaci primijete znakove ili nekog drugog surovog, nehumanog ili degradirajućeg tretmana ili kazne, oni će to evidentirati i prijaviti takve slučajeve nadležnoj zdravstvenoj, upravnoj ili pravosudnoj instituciji. Primjenjivaće se pravilne proceduralne mjere kako se zatvorenik ili uključene osobe ne bi izlagale predviđivom riziku od povrede.

Pravilo 35

1. Ljekari opšte prakse ili nadležno zdravstveno tijelo će redovno provjeravati i savjetovati upravnika zatvora o sljedećem:

- (a) Kvantitet, kvalitet, priprema i posluživanje hrane;
- (b) Higijena i čistoća ustanove i lična higijena zatvorenika;
- (c) Sanitarni uređaji, temperatura, osvjetljenje i ventilacija;
- (d) Pogodnost i čistoća odjeće i posteljine zatvorenika;
- (e) Poštovanje pravila koja se odnose na fizičko obrazovanje i sportove, u slučajevima gdje ne postoji tehničko osoblje zaduženo za te aktivnosti.

2. Upravnik zatvora će uzeti u obzir savjete i izvještaje date u skladu sa stavom 1 ovog pravila i pravila 33, i smjesta će preduzeti korake da primijeni dobijene savjete i preporuke iz izvještaja. Ukoliko ti savjeti ili preporuke nisu u okviru nadležnosti upravnika zatvora ili ako se on/ona ne slaže s njima, upravnik će smjesta višoj instanci dostaviti lični izvještaj i savjete ili preporuke ljekara opšte prakse ili nadležnog javnog zdravstvenog tijela.

Ograničenja, disciplina i sankcije

Pravilo 36

Red i disciplina održavaće se bez dodatnih ograničenja osim onih koja su neophodna da bi se omogućio bezbjedan pritvor, sigurnost funkcionisanja zatvora i uređen život zajednice.

Pravilo 37

Sljedeće stavke će uvijek biti podložne zakonskim ovlaštenjima ili regulativi nadležne administrativne institucije:

- (a) Ponašanje koje predstavlja disciplinski prekršaj;
- (b) Vrste i trajanje sankcija koje se mogu izreći;
- (c) Institucija nadležna za izricanje tih sankcija;
- (d) Svaki oblik nametnutog razdvajanja od opšte zatvorske populacije, kao što je boravak u samici, izolacija, posebne jedinice ili ograničen prostor, bez obzira na to da li je riječ o disciplinskoj kazni ili je cilj održavanje reda i bezbjednosti, uključujući objavljivanje politika i procedura za sprovođenje i reviziju, nametanje ili ukidanje bilo kog oblika nametnutog razdvajanja.

Pravilo 38

1. Zatvorske uprave podstiču se da primjenjuju, u najvećoj mogućoj mjeri, spriječavanje sukoba, posredovanje ili neki drugi alternativni mehanizam rješavanja sporova kako bi se spriječili disciplinski prestupi ili riješili sukobi.

2. Kod zatvorenika koji su razdvojeni ili su bili razdvojeni, zatvorska uprava će preduzeti neophodne mjere da bi ublažila potencijalne štetne uticaje njihove izolacije na njih i na zajednicu poslije njihovog puštanja na slobodu.

Pravilo 39

1. Nijedan zatvorenik neće biti kažnjen osim u skladu sa uslovima zakona ili propisa definisanog u pravilu 37 i principima pravičnosti i potreba procesa. Zatvorenik nikada neće biti kažnjen dvaput za isti čin ili prestup.

2. Zatvorske uprave će obezbijediti proporcionalnost između disciplinske kazne i prestupa na koji se ta kazna odnosi i vodiće odgovarajuću evidenciju o svim izrečenim disciplinskim kaznama.

3. Prije izricanja disciplinske kazne, zatvorske uprave moraju uzeti u obzir da li je i kako su zatvorenikovo mentalno oboljenje ili poremećaj u razvoju mogli da doprinesu njegovom/njenom ponašanju i počinjavanju prestupa ili čina zbog koga je izrečena disciplinska mjera. Zatvorske uprave neće sankcionisati ponašanje zatvorenika koje se smatra direktnim rezultatom njegovog/njenog mentalnog oboljenja ili intelektualne nesposobnosti.

Pravilo 40

1. Nijedan zatvorenik neće biti imenovan za rad u zatvoru na bilo kojoj disciplinskoj funkciji.

2. Ovo pravilo, međutim, neće spriječiti funkcionisanje sistema zasnovanog na samoupravi, prema kojem se određene društvene, obrazovne ili sportske aktivnosti ili odgovornosti povjeravaju, pod nadzorom, zatvorenicima koji su okupljeni u grupe u svrhe tretmana.

Pravilo 41

1. Svaki navod o disciplinskom prekršaju zatvorenika biće smjesta prijavljen nadležnom tijelu koje će ga istražiti bez nepotrebnog odlaganja.
2. Zatvorenici će biti obaviješteni, bez odlaganja i na jeziku koji razumiju, o prirodi optužbi protiv njih i biće im obezbijeđeno adekvatno vrijeme i prostor za pripremu odbrane.
3. Zatvorenicima će biti dozvoljeno da se brane lično ili da dobiju pravnu pomoć kada je to obavezno u interesu pravde, naročito u slučajevima kada je riječ o ozbiljnim disciplinskim optužbama. Ukoliko zatvorenici ne razumiju ili ne govore jezik koji se koristi na disciplinskom saslušanju, biće im besplatno obezbijeđena pomoć ovlaštenog prevodioca.
4. Zatvorenici će imati priliku da traže sudski pregled disciplinskih kazni koje su im izrečene.
5. U slučaju da disciplinski prekršaj rješava na suđenju kao krivični prestup, zatvorenici će imati pravo na sve proceduralne garancije koje se odnose na krivični postupak, uključujući neometan pristup pravnom savjetniku.

Pravilo 42

Opšti uslovi života koji su obuhvaćeni ovim pravilima, uključujući i one koji se odnose na osvjjetljenje, ventilaciju, temperaturu, sanitarne uređaje, ishranu, vodu za piće, mogućnost boravka na svježem vazduhu, tjelesne vježbe, ličnu higijenu, zdravstvenu zaštitu i adekvatan lični prostor, primjenjivaće se bez izuzetka na sve zatvorenike.

Pravilo 43

1. Ograničenja ili disciplinske kazne ni pod kakvim uslovima neće predstavljati mučenje ili neki drugi surov, nehuman ili degradirajući tretman ili kaznu. Posebno je zabranjeno sljedeće:
 - (a) Boravak u samici na neodređeno vrijeme;
 - (b) Produženi boravak u samici;
 - (c) Stavljanje zatvorenika u mračnu ili stalno osvjjetljenu ćeliju;
 - (d) Tjelesno kažnjavanje zatvorenika ili uskraćivanje hrane ili vode za piće;
 - (e) Kolektivno kažnjavanje.
2. Sredstva prinude nikada se neće primjenjivati kao kazna za disciplinske prestupe.
3. Disciplinske kazne ili restriktivne mjere ne uključuju zabranu kontakta sa porodicom. Kontakt sa porodicom može samo biti ograničen u određenom vremenskom periodu koji je strogo neophodan za održavanje bezbjednosti i reda.

Pravilo 44

U svrhe ovih Pravila, boravak u samici odnosiće se na izolaciju od 22 sata dnevno ili duže, bez ikakvog značajnog kontakta sa ljudima. Produženi boravak u samici odnosiće se na boravak u samici u periodu dužem od 15 uzastopnih dana.

Pravilo 45

1. Boravak u samici primjenjivaće se samo u izuzetnim slučajevima kao posljednja mjera i u što kraćem vremenskom periodu, a biće podložan nezavisnoj reviziji i samo u skladu sa ovlaštenjem nadležne institucije. Nikada se neće izricati samo na osnovu presude zatvorenika.
2. Primjena boravka u samici trebalo bi da je zabranjena kod zatvorenika sa mentalnim ili fizičkim nedostacima kada bi njihovo stanje bilo pogoršano takvim mjerama. Zabrana primjene boravka u samici i sličnih mjera u slučaju žena i djece na koje se i dalje odnose drugi standardi i norme Ujedinjenih nacija za prevenciju kriminala i krivičnopravni sistem²³.

Pravilo 46

1. Medicinsko osoblje neće imati nikakvu ulogu u izricanju disciplinskih kazni ili drugih restriktivnih mjera. Oni će, međutim, obraćati posebnu pažnju na zdravlje zatvorenika koji borave u bilo kakvoj vrsti nametnute izolacije, uključujući i svakodnevno posjećivanje tih zatvorenika i pružanje blagovremene medicinske pomoći i liječenja na zahtjev tih zatvorenika ili zatvorskog osoblja.

²³Pogledati pravilo 67 Pravila Ujedinjenih nacija o zaštiti maloljetnika lišenih slobode (Rezolucija Generalne skupštine 45/113, aneks), i pravilo 22 Pravila Ujedinjenih nacija o postupanju prema zatvorenicima i nezatvorske mjere za žene (Bangkok pravila) (Rezolucija Generalne skupštine 65/229, aneks).

2. Medicinsko osoblje će bez odlaganja obavijestiti upravnika zatvora o svim negativnim efektima disciplinskih kazni ili drugih restriktivnih mjera na fizičko ili mentalno zdravlje zatvorenika protiv koga su izrečene te kazne ili mjere, a takođe će posavjetovati upravnika ukoliko smatra neophodnim da te mjere budu ukinute ili izmijenjene zbog ugroženog fizičkog i mentalnog zdravlja.

3. Medicinsko osoblje biće ovlašćeno da pregleda i preporučuje izmjene nametnute izolacije zatvorenika kako bi postigla da ta izolacija ne pogoršava zdravstveno stanje ili mentalne ili fizičke nedostatke tih zatvorenika.

Sredstva prinude

Pravilo 47

1. Zabranjena je upotreba lanaca, okova i ostalih sredstava prinude koja su sama po sebi degradirajuća ili bolna.
2. Ostala sredstva prinude koristiće se samo ako za to postoji zakonsko ovlašćenje i u sljedećim okolnostima:
 - (a) Kao mjera predostrožnosti protiv bjekstva prilikom premještanja zatvorenika, pod uslovom da se skinu kada se zatvorenik pojavi pred pravosudnim ili administrativnim tijelom;
 - (b) U skladu sa naređenjem upravnika zatvora, ukoliko ostale metode kontrole nisu uspješne, kako bi se spriječilo da zatvorenik nanese povrede sebi ili drugima ili da ošteti imovinu; u tim slučajevima, upravnik će smjesta pozvati ljekara opšte prakse ili ostale kvalifikovane zdravstvene radnike i obavijestiti višu administrativnu instancu.

Pravilo 48

1. Kada je upotreba sredstava prinude ovlašćena u skladu sa stavom 2 pravila 47, primjenjivaće se sljedeći principi:
 - (a) Sredstva prinude biće upotrijebljena samo kada nije djelotvoran nijedan drugi oblik kontrole kod rizika koje bi predstavljalo neometano kretanje;
 - (b) Metod prinude biće najmanje nasilan metod koji je neophodan i prihvatljivo dostupan u kontroli zatvorenikovog kretanja, na osnovu nivoa i prirode potencijalnih rizika;
 - (c) Sredstva prinude upotrebljavaće se samo u neophodnom vremenskom periodu i biće uklonjena što je prije moguće, kada više ne budu postojali rizici koje predstavlja neometano kretanje zatvorenika.
2. Sredstva prinude se nikada neće koristiti kod žena tokom ili neposredno poslije porođaja.

Pravilo 49

Zatvorska uprava treba da traži pristup i da obezbijedi obuku za korišćenje tehnika kontrole koje bi otklonile potrebu za sredstvima prinude ili smanjila njihovu nametljivost.

Pretres zatvorenika i ćelija

Pravilo 50

Zakoni i propisi koji regulišu pretres zatvorenika i ćelija moraju biti u skladu sa obavezama prema međunarodnom pravu i uzimaće u obzir međunarodne standarde i norme, imajući u vidu potrebu za postizanjem bezbjednosti u zatvoru. Pretresi će se obavljati na način koji poštuje osnovno ljudsko dostojanstvo i privatnost pojedinca kojeg treba pretresti, kao i principe proporcionalnosti, zakonitosti i neophodnosti.

Pravilo 51

Pretres neće služiti za zlostavljanje, zastrašivanje ili nepotrebno uznemiravanje zatvorenikove privatnosti. Za potrebe odgovornosti, zatvorska uprava će voditi odgovarajuću evidenciju o pretresima, naročito o kompletnom pretresu i pretrazi tjelesnih šupljina i pretresu zatvorskih ćelija, kao i o razlozima za pretres, identitetu lica koja su ga obavila i svih rezultata pretresa.

Pravilo 52

1. Radikalni oblici pretresa, uključujući kompletan pretres i pretragu tjelesnih šupljina primjenjivaće se samo ako su apsolutno neophodni. Zatvorske uprave će biti podstaknute da razviju i koriste odgovarajuće alternative radikalnim oblicima pretresa. Radikalni oblici pretresa obavljajuće se nasamo i za njih je zaduženo obučeno osoblje istog pola kao zatvorenik.
2. Pretrage tjelesnih šupljina obavljajuće samo kvalifikovani zdravstveni radnici koji nisu primarno odgovorni za zdravstvenu zaštitu datog zatvorenika ili, i osoblje koje je prošlo obuku kod zdravstvenog stručnjaka za standarde higijene, zdravlja i bezbjednosti.

Pravilo 53

Zatvorenici će imati pristup, ili će im biti dozvoljeno da u svom posjedu čuvaju, bez mogućnosti pristupa od strane zatvorske uprave, dokumenta koja se odnose na njihov sudski postupak.

Informisanje zatvorenika i njihove primjedbe

Pravilo 54

Po dolasku u zatvor, svaki zatvorenik će odmah dobiti sljedeće pisane informacije:

- (a) Zatvorski zakon i važeće zatvorske propise;
- (b) Njegova/njena prava, uključujući ovlaštene metode traženja informacija, mogućnost dobijanja pravnih savjeta, čak i putem šema pravne pomoći, i procedure za podnošenje zahtjeva ili primjedbi;
- (c) Njegove/njene obaveze, uključujući važeće disciplinske sankcije;i
- (d) Ostala pitanja neophodna za zatvorenikovu adaptaciju na život u zatvoru.

Pravilo 55

1. Informacije definisane u pravilu 54 biće dostupne na najčešće korišćenim jezicima, u skladu sa potrebama zatvorske populacije. Ako zatvorenik ne razumije nijedan od tih jezika, biće mu obezbijeđena pomoć prevodioca.
2. Ako je zatvorenik nepismen, informacije će mu/joj se davati usmenim putem. Zatvorenici sa senzornim invaliditetom dobijaće informacije na način koji je prilagođen njihovim potrebama.
3. Zatvorska uprava će na vidnim mjestima istaći informacije u zajedničkim zatvorskim prostorijama.

Pravilo 56

1. Svaki zatvorenik imaće priliku da svakoga dana podnosi zahtjeve ili primjedbe upravniku zatvora ili članu zatvorskog osoblja ovlaštenom da ga/je predstavlja.
2. Zahtjeve ili primjedbe moguće je uložiti i inspektoru tokom njegove/njene inspekcije zatvora. Zatvorenik će imati priliku da razgovara sa inspektorom ili nekim drugim službenikom koji obavlja inspekciju slobodno i u potpunoj tajnosti, bez prisustva upravnika zatvora ili člana zatvorskog osoblja.
3. Svakom zatvoreniku biće dozvoljeno da bez cenzurisanja predmetne materije uloži zahtjev ili primjedbu u vezi sa svojim tretmanom centralnoj zatvorskoj upravi i pravosudnim ili drugim nadležnim institucijama, uključujući i one koje imaju ovlaštenje da vrše pregled ili ispravku.
4. Prava predviđena u stavovima 1–3 ovog pravila odnosiće se i na zatvorenikovog pravnog savjetnika. U slučajevima gdje ni zatvorenik ni njegov/njen pravni savjetnik nemaju mogućnost da se pozovu na ova prava, to može da uradi član zatvorenikove porodice ili neka druga osoba upoznata sa slučajem.

Pravilo 57

1. Svaki zahtjev ili primjedba biće blagovremeno obrađeni i zatvoreniku će bez odlaganja biti dostavljen odgovor. Ukoliko zahtjev ili primjedba budu odbijeni, ili u slučaju nepotrebnog odlaganja, podnositac će imati pravo da se obrati pravosudnoj ili nekoj drugoj nadležnoj instituciji.
2. Postojeće garancije koje će omogućiti zatvorenicima da podnesu zahtjeve ili primjedbe bezbjedno i, ukoliko to podnositac zahtjeva, u tajnosti. Zatvorenik ili druga osoba navedena u stavu 4 pravila 56 ne smiju biti izloženi nikakvom riziku od odmazde, zastrašivanja ili drugih negativnih posljedica zbog podnošenja zahtjeva ili primjedbe.
3. Tvrdnje o mučenju ili nekom drugom surovom, nehumanom ili degradirajućem tretmanu ili kažnjavanju zatvorenika biće odmah razmotrene i pokrenuće blagovremenu i nepristrasnu istragu od strane nezavisnog nacionalnog tijela u skladu sa stavovima 1 i 2 pravila 71.

Kontakt sa spoljnim svijetom

Pravilo 58

1. Zatvorenicima će biti dozvoljeno da pod neophodnim nadzorom komuniciraju sa porodicom i prijateljima u redovnim vremenskim intervalima:
 - (a) Pismenom prepiskom i, kada je to primjenjivo, koristeći telekomunikaciona, elektronska i druga sredstva; i

(b) Primanjem posjetilaca.

2. Tamo gdje su dozvoljene posjete supružnika, ovo pravo će se primjenjivati bez diskriminacije, a zatvorenice će moći da iskoriste ovo pravo na ravnopravnoj osnovi s muškarcima. Postojeće procedure i dostupne prostorije kako bi se obezbijedio pravičan i ravnopravan pristup sa uvažavanjem bezbjednosti i dostojanstva.

Pravilo 59

Zatvorenici će biti smješteni, u mjeri u kojoj je to moguće, u zatvore koji su blizu njihovog prebivališta, odnosno mjesta predviđena za njihovu društvenu rehabilitaciju.

Pravilo 60

1. Uslov za prijem posjetilaca u zatvorske prostorije jeste saglasnost posjetilaca da budu pretreseni. Posjetilac može da povuče svoju saglasnost u svakom trenutku, a u tom slučaju zatvorska uprava može da zabrani pristup.

2. Procedure pretresa i ulaska za posjetioce ne smiju da budu degradirajuće i rukovodiće se prema principima bar u cilju zaštite kao procedure navedene u pravilima 50–52. Pretres tjelesnih šupljina treba izbjegavati i nikako ih ne primjenjivati kod djece.

Pravilo 61

1. Zatvorenicima će biti obezbijedena odgovarajuća prilika, vrijeme i prostor za posjetu njihovog pravnog savjetnika, odnosno komuniciranje i savjetovanje sa pravnim savjetnikom po sopstvenom izboru ili pružaocu pravne pomoći, bez odlaganja, ometanja ili cenzure i u potpunoj tajnosti, o svim pravnim pitanjima, u skladu sa važećim nacionalnim zakonom. Zatvorsko osoblje može da posmatra konsultacije, ali ne i da ih sluša.

2. U slučajevima kada zatvorenici ne govore lokalni jezik, zatvorska uprava će omogućiti pristup uslugama nezavisnog i ovlaštenog prevodioca.

3. Zatvorenici treba da imaju na raspolaganju efikasnu pravnu pomoć.

Pravilo 62

1. Zatvorenicima koji su strani državljani biće dozvoljeni razumni načini komuniciranja sa diplomatskim i konzularnim predstavnicima njihove matične države.

2. Zatvorenicima koji su državljani država bez diplomatskih ili konzularnih predstavništava u datoj državi i izbjeglice ili lica bez državljanstva državljani biće dozvoljeni slični načini komuniciranja sa diplomatskim predstavnikom države koja vodi računa o njihovim interesima ili bilo kojeg nacionalnog ili internacionalnog tijela čiji je zadatak zaštita tih lica.

Pravilo 63

Zatvorenici će biti redovno obaviješteni o važnim vijestima čitajući novine, časopise ili specijalna zatvorska izdanja, slušajući bežične prenose, prisustvujući predavanjima ili na neki drugi način koji odobri ili kontroliše zatvorska uprava.

Knjige

Pravilo 64

Svaki zatvor imaće biblioteku koju mogu koristiti sve kategorije zatvorenika, adekvatno opremljenu zabavnim i obrazovnim knjigama, a zatvorenici će biti ohrabreni da je u potpunosti koriste.

Religija

Pravilo 65

1. Ukoliko zatvor ima dovoljan broj zatvorenika iste vjeroispovijesti, ovlašćeni predstavnik te vjeroispovijesti biće imenovan ili odobren. Ukoliko broj zatvorenika to opravdava, a uslovi dozvoljavaju, ovo će biti organizovano na stalnoj osnovi.

2. Ovlašćeni predstavnik imenovan ili odobren u skladu sa stavom 1 ovog pravila moći će da drži redovnu službu i da odlazi u privatne posjete zatvorenicima njegove/njene vjeroispovijesti u odgovarajuće vrijeme.

3. Pristup ovlašćenom predstavniku bilo koje vjeroispovijesti ne smije se uskratiti nijednom zatvoreniku. S druge strane, ako se neki zatvorenik usprotivi posjeti nekom vjerskom predstavniku, njegov/njen stav biće u potpunosti uvažan.

Pravilo 66

U mjeri u kojoj je to izvodljivo, svakom zatvoreniku biće dozvoljeno da ispuni potrebe svog vjerskog života posjećivanjem službe obezbijedene u zatvoru i da u posjedu ima knjige o učenju i poštovanju svoje vjeroispovijesti.

Zadržavanje imovine zatvorenika

Pravilo 67

1. Sav novac, dragocjenosti, odjeća i ostale stvari koje pripadaju zatvoreniku, a koje on/ona prema zatvorskim propisima ne može da zadrži prilikom prijema u zatvor biće sačuvane na bezbjednom mjestu. Zatvorenik će napraviti popis tih stvari.

2. Prilikom puštanja zatvorenika na slobodu, svi ti predmeti i novac biće mu/joj vraćeni, osim u slučaju da mu/joj je bilo dozvoljeno da potroši novac ili da te stvari pošalje iz zatvora, ili ako je iz higijenskih razloga bilo neophodno da se odjevni predmeti unište. Zatvorenik će potpisati prijemnicu za sve vraćene predmete i novac.

3. Na isti način biće tretirani i novac ili predmeti koji stignu za zatvorenika u zatvor.

4. Ako zatvorenik unese drogu ili lijekove, ljekari opšte prakse ili ostali kvalifikovani zdravstveni radnici odlučice o tome kako će oni biti upotrijebljeni.

Obavještavanje

Pravilo 68

Svaki zatvorenik imaće pravo, dozvolu i sredstva da obavijesti članove uže porodice ili neku drugu osobu naznačenu za kontakt, o svojoj zatvorskoj kazni, o premještanju u drugu ustanovu i o ozbiljnoj bolesti ili povredi. Davanje zatvorenikovih ličnih podataka podliježe domaćem zakonodavstvu.

Pravilo 69

U slučaju smrti zatvorenika, upravnik smjesta obavještava njegove/njene najbliže ili osobu za kontakt u vanrednim situacijama. Osobe koje zatvorenik odredi za prijem informacija o zdravlju upravnik obavještava o zatvorenikovoј ozbiljnoj bolesti, povredi ili premještanju u zdravstvenu ustanovu. Poštovaće se i izričiti zahtjev zatvorenika da supružnik ili najbliži rođak naznačen za vanredne situacije ne bude obaviješten o bolesti ili povredi.

Pravilo 70

Zatvorska uprava će odmah obavijestiti zatvorenika o ozbiljnoj bolesti ili smrti bliskog rođaka ili značajne osobe. Kad god to okolnosti dozvoljavaju, zatvorenik treba da dobije dozvolu da ode, bilo pod pratnjom ili sam, da posjeti bliskog rođaka ili značajnu osobu koja je ozbiljno bolesna, ili na sahranu bliskog rođaka ili značajne osobe.

Istrage

Pravilo 71

1. Bez obzira na započetu internu istragu, upravnik zatvora će bez odlaganja prijaviti smrtni slučaj, nestanak ili ozbiljnu povredu u zatvoru pravosudnom ili nekom drugom nadležnom tijelu koje je nezavisno od zatvorske uprave i zaduženo da sprovede blagovremenu, nepristrasnu i efikasnu istragu o okolnostima i uzrocima takvih slučajeva. Zatvorska uprava će u potpunosti saradivati sa tim tijelom i obezbijediti čuvanje svih dokaza.

2. Obaveza u stavu 1 ovog pravila primjenjivaće se podjednako i u svim slučajevima gdje postoji osnovana sumnja da je u zatvoru počinjen surov, nehuman ili degradirajući tretman ili kazna, bez obzira na to da li je dobijena zvanična žalba.

3. Kad god postoji osnovana sumnja da je počinjeno djelo definisano u stavu 2 ovog pravila, odmah će biti preduzeti koraci kako bi se obezbijedilo da potencijalno umiješane osobe ne budu uključene u istragu i da ne dođu u kontakt sa svedocima, žrtvom ili žrtvinom porodicom.

Pravilo 72

Zatvorska uprava će tijelo pokojnog zatvorenika tretirati s poštovanjem i dostojanstveno. Tijelo pokojnog zatvorenika treba vratiti njegovoj/njenoj najbližoj rodbini što je brže moguće, a najkasnije po završetku istrage. Zatvorska uprava će obezbijediti odgovarajuću sahranu u skladu sa običajima u pokojnikovoј kulturi ukoliko ne postoji nijedno odgovorno lice spremno ili sposobno da to uradi, i o tome će napraviti detaljan zapisnik.

Premještaj zatvorenika

Pravilo 73

1. Kada se zatvorenici premještaju u drugu ustanovu ili iz nje, biće u najmanjoj mjeri izloženi pogledima javnosti, a biće usvojene odgovarajuće bezbjednosne mjere da bi se oni zaštitili od vrijeđanja, radoznalosti ili bilo kakvog vida publiciteta.
2. Zabranjen je transport zatvorenika u vozilima sa neadekvatnom ventilacijom ili osvjetljenjem, ili sa bilo čime što bi ih izložilo nepotrebnom fizičkom mučenju.
3. Transport zatvorenika obavljat će se na račun zatvorske uprave i za sve će važiti jednaki uslovi.

Osoblje u ustanovi

Pravilo 74

1. Zatvorska uprava će obezbijediti pažljivu selekciju svakog nivoa osoblja jer pravilno vođenje zatvora zavisi od integriteta osoblja, njegove humanosti, stručnosti i lične pogodnosti za taj posao.
2. Zatvorska uprava će se stalno truditi da kako kod osoblja, tako i u javnosti, probudi i održava ubjeđenje da je ova vrsta posla društvena usluga od velikog značaja, te da za se shodno tome moraju koristiti sva odgovarajuća sredstva informisanja javnosti.
3. Da bi se ostvarili gorepomenuti ciljevi, osoblje treba zapošljavati za stalno i sa punim radnim vremenom i statusom državne službe i zagarantovanim radnim mjestom, a samo na osnovu dobrog ponašanja, efikasnosti i fizičke spremnosti. Plata treba da bude adekvatna kako bi privukla i zadržala odgovarajuće muškarce i žene; beneficije i uslovi službe treba da budu povoljni, imajući u vidu zahtjevnu prirodu posla.

Pravilo 75

1. Kompletno zatvorsko osoblje mora da ima adekvatan standard obrazovanja i biće mu obezbijedena prilika i sredstva da svoje dužnosti obavlja na profesionalan način.
2. Prije nego što stupi na dužnost, kompletno zatvorsko osoblje proći će obuku prilagođenu njihovim opštim i posebnim obavezama, a koja će predstavljati najbolju savremenu i na dokazima baziranu praksu u teoriji o kažnjavanju. Samo oni kandidati koji uspješno završe teoretske i praktične testove na kraju obuke moći će da se zaposle u zatvoru.
3. Zatvorska uprava će obezbijediti stalno organizovanje obuka i kurseva u okviru zatvora u cilju održavanja i unaprijeđenja znanja i profesionalnih sposobnosti svog osoblja, čim stupe na dužnost i tokom čitave karijere.

Pravilo 76

1. Obuka predviđena u stavu 2 pravila 75 obuhvata bar minimalnu obuku o sljedećem:
 - (a) Relevantno nacionalno zakonodavstvo, propisi i politike, kao i važeći međunarodni i regionalni instrumentima prema čijim se odredbama mora rukovoditi rad i interakcija zatvorskog osoblja sa zatvorenicima;
 - (b) Prava i dužnosti zatvorskog osoblja u vršenju svojih funkcija, uključujući poštovanje ljudskog dostojanstva svih zatvorenika i zabranu određenih oblika ponašanja, naročito mučenja i nekog drugog surovog, nehumanog ili degradirajućeg tretmana ili kazne;
 - (c) Bezbjednost i sigurnost, uključujući koncept dinamičke bezbjednosti, primjenu sile i sredstava prinude, kao i postupanje sa nasilnim prestupnicima sa dužnim uzimanjem u obzir preventivnih tehnika i tehnika smirivanja, na primjer pregovaranje i posredovanje;
 - (d) Prva pomoć, psiho-socijalne potrebe zatvorenika i odgovarajuća dinamika u zatvorskom okruženju, kao i socijalna zaštita i pomoć, uključujući rano otkrivanje mentalnih problema.
2. Zatvorskom osoblju koje je zaduženo za rad sa određenim kategorijama zatvorenika ili kojem su dodijeljene specijalne funkcije biće obezbijedena obuka usredsređena na predmetnu materiju.

Pravilo 77

Kompletno zatvorsko osoblje će se u svakom trenutku ponašati i obavljati svoje dužnosti tako da stalno utiču na zatvorenike svojim primjerom i da zaslužuju njihovo poštovanje.

Pravilo 78

1. U mjeri u kojoj je to moguće, zatvorsko osoblje će obuhvatiti i dovoljan broj specijalista, na primjer psihijatar, psihologa, socijalnih radnika, nastavnika i trgovinskih instruktora.
2. Usluge socijalnih radnika, nastavnika i trgovinskih instruktora biće obezbijedene na stalnoj osnovi, pa neće biti potrebe za honorarnim radnicima ili volonterima.

Pravilo 79

1. Upravnik zatvora treba da ima adekvatne kvalifikacije za njegov/njen zadatak na osnovu lične prirode, administrativne sposobnosti, odgovarajuće obuke i iskustva.
2. Upravnik zatvora će posvetiti svoje cjelokupno radno vrijeme zvaničnim dužnostima i ne može da ima honorarno zaposlenje. On/ona živjeće u krugu zatvora ili u njegovoj neposrednoj blizini.
3. Kada isti upravnik rukovodi u dva ili više zatvora, on/ona će često posjećivati svaki od njih. Po jedan odgovorni službenik koji živi u zatvorskom krugu biće zadužen za svaki od ovih zatvora.

Pravilo 80

1. Upravnik zatvora, njegov/njen zamjenik i većina ostalog zatvorskog osoblja treba da govori jezik najvećeg broja zatvorenika ili jezik koji razumije najveći broj zatvorenika.
2. Kad god je to potrebno, koristiće se usluge ovlašćenog prevodioca.

Pravilo 81

1. U zatvoru u kojem borave i muškarci i žene, dio odvojen za žene biće pod rukovodstvom odgovorne članice zatvorskog osoblja u čijem će posjedu biti ključevi tog dijela zatvora.
2. Nijedan muškarac zaposlen kao zatvorsko osoblje ne može da uđe u dio zatvora odvojen za žene osim ako je u pratnji svoje kolegince.
3. O zatvorenicama će se starati i nadzirati ih samo ženski članovi zatvorskog osoblja. Ovo, međutim, ne sprečava muške članove zatvorskog osoblja, ljekare i nastavnike, da obavljaju svoje profesionalne dužnosti u zatvorima ili djelovima zatvora odvojenim za žene.

Pravilo 82

1. Zatvorsko osoblje postupajući sa zatvorenicama neće primjenjivati silu osim u samoodbrani ili u slučajevima pokušaja bjekstva, ili aktivnog ili pasivnog fizičkog otpora prema naredenju zasnovanom na zakonu ili propisima. Zatvorsko osoblje koje pribjegava upotrebi sile ne smije da je primjenjuje više nego što je strogo potrebno, a incident mora smjesta da prijavi upravniku zatvora.
2. Zatvorsko osoblje će proći specijalnu fizičku obuku kako bi bilo u stanju da savlada agresivne zatvorenike.
3. Izuzev u specijalnim okolnostima, zatvorsko osoblje sa dužnostima koje ih dovode u direktan kontakt sa zatvorenicama ne treba da bude naoružano. Osim toga, zatvorsko osoblje ne bi ni u kakvim okolnostima trebalo da dobije oružje ukoliko nije obučeno za njegovu upotrebu.

Interna i eksterna inspekcija

Pravilo 83

1. Postoji dvostruki sistem za redovne inspekcije zatvora i kaznenih službi:
 - (a) Interne ili administrativne inspekcije obavlja centralna zatvorska uprava;
 - (b) Eksterne inspekcije obavlja tijelo nezavisno od zatvorske uprave, koje može da obuhvati nadležna međunarodna ili regionalna tijela.
2. U oba slučaja cilj inspekcije jeste da se provjeri da li se zatvorima upravlja u skladu sa postojećim zakonima, propisima, politikama i procedurama, pri čemu se vodi računa o ostvarivanju ciljeva kaznenih i popravnih službi, kao i o zaštiti prava zatvorenika.

Pravilo 84

1. Inspektori će biti ovlašćeni:
 - (a) da imaju pristup svim informacijama o broju zatvorenika i mjestima i lokacijama pritvora, kao i informacijama relevantnim za tretman zatvorenika, uključujući njihove dosjee i uslove pritvora;
 - (b) da slobodno biraju koji će zatvor posjetiti, uključujući i odlazak u nenajavljene posjete na sopstvenu inicijativu, kao i sa kojim će zatvorenicima razgovarati;
 - (c) da tokom svojih posjeta obave privatne i u potpunosti povjerljive razgovore sa zatvorenicima i zatvorskim osobljem;
 - (d) da daju predloge zatvorskoj upravi i ostalim nadležnim tijelima.
2. U eksternim inspekcijskim timovima biće kvalifikovani i iskusni inspektori koje imenuje nadležno tijelo, a obuhvatiće i zdravstvene radnike. Dužna pažnja biće poklonjena podjednako zastupljenosti polova u okviru tima.

Pravilo 85

1. Svaka inspekcija biće praćena pisanim izvještajem koji se predaje nadležnom tijelu. Dužna pažnja biće posvećena izradi javno dostupnih izvještaja o eksternim inspekcijama, isključujući sve lične podatke o zatvorenicima ukoliko ne postoji njihova izričita saglasnost.
2. Zatvorska uprava ili druga nadležna tijela će, po potrebi, naznačiti u dogledno vrijeme da li će primijeniti preporuke proistekle iz eksterne inspekcije.

II. Pravila koja se primjenjuju kod specijalnih kategorija

A. Zatvorenici sa presudom Osnovni principi

Pravilo 86

Osnovni principi dati u daljem tekstu služe da pokažu duh u kojem bi trebalo da se izriču kaznene ustanove, kao i ciljeve kojima treba da teže, u skladu sa izjavom datom u okviru preliminarne primedba 1 ovih Pravila.

Pravilo 87

Prije završetka zatvorske kazne poželjno je preduzeti sljedeće korake kako bi se obezbijedio postepeni povratak zatvorenika u život u društvu. Ovaj cilj se može postići, u zavisnosti od slučaja, pomoću režima prije puštanja na slobodu koji se organizuje u istom zatvoru ili nekoj drugoj odgovarajućoj ustanovi, ili probnom puštanju na slobodu pod izvjesnim nadzorom koji se ne smije povjeriti policiji nego kombinovati sa efikasnom socijalnom pomoći.

Pravilo 88

1. Tretman zatvorenika ne treba da istakne njihovo isključenje iz zajednice već njihovu nastavljenu ulogu u njoj. Stoga bi agencije zajednice trebalo angažovati kad god je to moguće da bi se zatvorskom osoblju pomoglo u zadatku društvene rehabilitacije zatvorenika.
2. U vezi sa svakim zatvorom treba da postoje socijalni radnici čija je dužnost da održavaju i poboljšavaju sve poželjne odnose zatvorenika sa njegovom/njenom porodicom i sa dragocjenim društvenim agencijama. Treba preduzeti korake koji će garantovati, u maksimalnoj mjeri prema zakonu i izrečenoj kazni, prava koja se odnose na civilne interese, prava na socijalno osiguranje i ostale socijalne beneficije zatvorenika.

Pravilo 89

1. Ispunjavanje ovih principa iziskuje individualizaciju tretmana i, shodno tome, fleksibilan sistem klasifikovanja zatvorenika u grupe. Zato je poželjno da te grupe budu distribuirane u zasebne zatvore koji odgovaraju tretmanu svake pojedinačne grupe.
2. Ovi zatvori ne moraju da obezbijede isti stepen bezbednosti za svaku grupu. Poželjno je obezbijediti različite stepene bezbjednosti prema potrebama različitih grupa. Otvoreni zatvori, na osnovu same činjenice da ne pružaju fizičku bezbjednost u slučaju bjekstva već se oslanjaju na samodisciplinu štićenika, obezbjeđuju najpovoljnije uslove za rehabilitaciju pažljivo odabranih zatvorenika.
3. Poželjno je da broj zatvorenika u zatvorenim zatvorima ne bude tako veliki da se ne bi ometala individualizacija tretmana. U pojedinim zemljama smatra se da populacija tih zatvora ne bi trebala da premaši broj od 500 zatvorenika. U otvorenim zatvorima populacija bi trebala da bude što je moguće malobrojnija.
4. S druge strane, poželjno je održavati zatvore koji su tako mali da se ne mogu obezbijediti odgovarajući prostor.

Pravilo 90

Dužnost društva ne završava se puštanjem zatvorenika na slobodu. Zato bi trebalo da postoje vladine ili privatne agencije sposobne da oslobođenom zatvoreniku obezbijede efikasnu brigu usmjerenu na ublažavanje predrasuda protiv njega/nje i na njegovu/njenu društvenu rehabilitaciju.

Tretman

Pravilo 91

Tretman osoba osuđenih na zatvorsku kaznu ili sličnu mjeru ima za cilj, u mjeri u kojoj dužina kazne to dozvoljava, da kod njih stvori volju da posle oslobađanja žive poštujući zakon i izdržavajući sami sebe, te da ih za to i osposobi. Tretman treba da bude takav da podstakne njihovo samopoštovanje i u njima razvije osjećaj odgovornosti.

Pravilo 92

1. Da bi ste ostvarili ti ciljevi, biće upotrebljena sva odgovarajuća sredstva, uključujući praktikovanje vjeroispovijesti u zemljama gdje je to moguće, obrazovanje, stručno usmjeravanje i osposobljavanje, socijalni rad, savjetovanje o zaposlenju, fizički razvoj i jačanje moralnog karaktera, u skladu sa individualnim potrebama svakog zatvorenika, uzimajući u obzir njegovu/njenu društvenu i kriminalnu prošlost, fizičke i mentalne kapacitete i sposobnosti, lični temperament, dužinu njegove/njene zatvorske kazne i mogućnosti poslije puštanja na slobodu.

2. Za svakog zatvorenika sa zatvorskom kaznom odgovarajuće dužine upravnik zatvora će dobiti, što je brže moguće nakon njegovog/njenog prijema, kompletne izvještaje o svim pitanjima navedenim u stavu 1 ovog pravila. Ti izvještaji uvijek sadrže izvještaj ljekara opšte prakse ili ostalih kvalifikovanih zdravstvenih radnika o fizičkom i mentalnom stanju svakog zatvorenika.

3. Izvještaji i ostala relevantna dokumenta biće stavljeni u pojedinačni dosije. Taj dosije će se ažurirati i klasifikovati tako da odgovorno osoblje uvijek može imati uvid u njega kada se ukaže potreba za time.

Klasifikacija i individualizacija

Pravilo 93

1. Svrha klasifikacije jeste:

- (a) razdvojiti od drugih one zatvorenike koji će zbog svog kriminalnog dosijea ili ličnosti najvjerovatnije vršiti loš uticaj;
- (b) podijeliti zatvorenike u klase kako bi se olakšao njihov tretman u vezi sa društvenom rehabilitacijom.

2. U mjeri u kojoj je to moguće, za različite klase zatvorenika koristiće se zasebni zatvori ili zasebni djelovi zatvora.

Pravilo 94

Što je brže moguće nakon prijema i proučavanja ličnosti svakog zatvorenika sa zatvorskom kaznom odgovarajuće dužine, pripremiće se program tretmana za njega/nju u kontekstu saznanja dobijenih na osnovu njegovih/njenih individualnih potreba, kapaciteta i naravi.

Privilegije

Pravilo 95

U svakom zatvoru biće uspostavljeni sistemi privilegija koji odgovaraju različitim klasama zatvorenika i različitim metodama tretmana da bi se podstaklo dobro ponašanje, razvio osjećaj odgovornosti i obezbijedila saradnja zatvorenika i njihova zainteresovanost za tretman.

Rad

Pravilo 96

1. Osuđeni zatvorenici dobiće priliku da rade, odnosno da aktivno učestvuju u svojoj rehabilitaciji, u skladu sa njihovom fizičkom i mentalnom spremnošću koju je procijenio ljekar opšte prakse ili ostali kvalifikovani zdravstveni radnici.

2. Dovoljan posao korisnog karaktera biće obezbijeden kako bi zatvorenici bili aktivno angažovani tokom uobičajenog radnog dana.

Pravilo 97

1. Zatvorski rad ne smije biti bolan.
2. Zatvorenici ne smiju da rade kao posluga ili robovi.
3. Nijedan zatvorenik neće morati da radi za lične ili privatne koristi bilo kog člana zatvorskog osoblja.

Pravilo 98

1. U mjeri u kojoj je to moguće, dodijeljeni posao biće takav da održava ili povećava sposobnost zatvorenika da pošteno zarađuju za život poslije izlaska na slobodu.
2. Stručno osposobljavanje za korisne zanate treba obezbijediti zatvorenicima sposobnim da steknu zaradu, a naročito mladim zatvorenicima.
3. U granicama koje su usklađene sa odgovarajućom stručnom selekcijom i zahtjevima institucionalne uprave i discipline, zatvorenici će moći da odaberu tip posla koji bi želeli da obavljaju.

Pravilo 99

1. Organizacija i metode rada u zatvorima podsjećae u najvećoj mogućoj mjeri na organizaciju i metode sličnog rada van zatvora da bi se radnog života.
2. Međutim, interesovanja zatvorenika i njihovo stručno osposobljavanje ne smiju biti podređeni cilju sticanja zarade od rada u zatvoru.

Pravilo 100

1. Poželjno bi bilo da institucionalne industrije i farme direktno vodi zatvorska uprava, a ne privatni izvođači.
2. Ukoliko su angažovani na radu koji ne kontroliše zatvorska uprava, zatvorenici će uvijek biti pod nadzorom zatvorskog osoblja. Ako to nije rad za druge vladine institucije, zatvorskoj upravi će se isplaćivati uobičajene pune nadnice za odrađeni posao od strane lica za koja se obavlja posao, uzimajući u obzir učinak zatvorenika.

Pravilo 101

1. Mjere predostrožnosti preduzete da bi se zaštitila bezbjednost i zdravlje slobodnih radnika biće podjednako poštovane i u zatvorima.
2. Biće preduzete mjere da bi zatvorenici dobili odštetu u slučaju industrijske povrede, uključujući profesionalne bolesti, pod uslovima koji nisu nepovoljniji od onih koje zakon predviđa za slobodne radnike.

Pravilo 102

1. Maksimalno dnevno i nedeljno radno vrijeme zatvorenika određuje se prema zakonu ili administrativnim propisima, uzimajući u obzir lokalna pravila ili običaje vezane za zaposlenje slobodnih radnika.
2. Tako utvrđen broj sati ostaviće jedan dan za odmor tokom sedmice i dovoljno vremena za obrazovanje i ostale aktivnosti neophodne u okviru tretmana i rehabilitacije zatvorenika.

Pravilo 103

1. Postojeće sistem ravnopravne nadoknade za rad zatvorenika.
2. Prema tom sistemu, zatvorenicima će biti dozvoljeno da potroše bar jedan dio svoje zarade na predmete koji su im odobreni za ličnu upotrebu i da dio zarade pošalju svojim porodicama.
3. Sistem bi takođe trebalo da obezbijedi da zatvorska uprava ostavi dio zarade sa strane da bi tako napravila ušteđevinu koja će biti data zatvoreniku prilikom njegovog/njenog puštanja na slobodu.

Obrazovanje i rekreacija

Pravilo 104

1. Treba obezbijediti dalje obrazovanje svim zatvorenicima koji su sposobni da steknu zaradu, uključujući vjersku nastavu u zemljama u kojima je to moguće. Obrazovanje nepismenih zatvorenika i mladih zatvorenika biće obavezno, a njemu će zatvorska uprava poklanjati posebnu pažnju.

2. U mjeri u kojoj je to izvodljivo, obrazovanje zatvorenika biće integrisano u obrazovni sistem date zemlje kako bi poslije izlaska na slobodu mogli bez teškoća da nastave svoje obrazovanje.

Pravilo 105

Rekreativne i kulturne aktivnosti biće obezbijedene u svim zatvorima radi koristi za mentalno i fizičko zdravlje zatvorenika.

Društveni odnosi i produžena briga

Pravilo 106

Posebna pažnja poklanjaće se održavanju i poboljšanju tih odnosa između zatvorenika i njihovih porodica jer je to poželjno u najboljem interesu obje strane.

Pravilo 107

Od početka održavanja kazne uzimaće se u obzir budućnost zatvorenika poslije puštanja na slobodu, a on/ona biće ohrabren i dobiti pomoć u održavanju ili uspostavljanju takvih odnosa sa osobama ili agencijama van zatvora da bi se podstakla rehabilitacija zatvorenika i najbolji interesi njegove/njene porodice.

Pravilo 108

1. Službe i agencije, vladine ili neke druge, koje pomažu zatvorenicima u ponovnom uspostavljanju položaja u društvu postaraće se, u mjeri u kojoj je to moguće i neophodno, da oslobođenim zatvorenicima budu obezbijedena odgovarajuća dokumenta i lični papiri, odgovarajući dom i posao, te da su prikladno i adekvatno odjeveni u skladu sa klimom i godišnjim dobom i da imaju dovoljno sredstava da dođu do svog odredišta i da se izdržavaju sami u periodu odmah nakon izlaska na slobodu.

2. Ovlašćeni predstavnici tih agencija imaće sav potreban pristup zatvoru i zatvorenicima i biće uključeni u konsultacije o budućnosti zatvorenika od početka održavanja zatvorske kazne.

3. Poželjno je da aktivnosti tih agencija budu centralizovane ili koordinisane u mjeri u kojoj je to moguće kako bi njihov uloženi trud bio najbolje iskorišćen.

B. Zatvorenici sa mentalnim invaliditetom odnosno stanjima

Pravilo 109

1. Osobe za koje je utvrđeno da nisu krivično odgovorne ili kod kojih se kasnije postavi dijagnoza ozbiljnog mentalnog invaliditeta odnosno stanja, a kojima bi boravak u zatvoru pogoršao, neće biti pritvoreni u zatvorima, nego će biti organizovan njihov premještaj u ustanove za mentalno zdravlje što je prije moguće.

2. Po potrebi, ostali zatvorenici sa mentalnim invaliditetom ili stanjima mogu se posmatrati i liječiti u specijalizovanim ustanovama pod nadzorom kvalifikovanih zdravstvenih radnika.

3. Služba za zdravstvenu zaštitu obezbijediće psihijatrijsko liječenje svim ostalim zatvorenicima kojima je takvo liječenje potrebno.

Pravilo 110

Poželjno je da odgovarajuće agencije preduzmu korake kako bi, po potrebi, obezbijedili nastavak psihijatrijskog liječenja nakon puštanja na slobodu i pružanje socio-psihijatrijske njege.

C. Zatvorenici koji su uhapšeni ili čekaju suđenje

Pravilo 111

1. Osobe koje su uhapšene ili zatvorene zbog krivične prijave protiv njih, koje su zadržane u policijskom pritvoru ili u zatvoru, ali još nisu osuđeni i nije im izrečena kazna, biće u daljem tekstu ovih pravila označene kao „neosuđeni zatvorenici“.

2. Neosuđeni zatvorenici smatraju se nevinima i biće tretirani kao takvi.

3. Bez obzira na zakonska pravila o zaštiti individualne slobode ili predviđanju procedure koju treba poštovati u vezi sa neosuđenim zatvorenicima, ti zatvorenici imaće koristi od specijalnog režima koji je u sljedećim pravilima opisan navodeći samo osnovne zahtjeve.

Pravilo 112

1. Neosuđeni zatvorenici biće odvojeni od osuđenih zatvorenika.
2. Mladi neosuđeni zatvorenici biće odvojeni od odraslih i u principu će biti pritvoreni u zasebnim ustanovama.

Pravilo 113

Neosuđeni zatvorenici spavaće sami u zasebnim sobama, u skladu sa lokalnim običajima kada je riječ o klimi.

Pravilo 114

U granicama koje su usklađene sa ustaljenim redom u ustanovi, neosuđeni zatvorenici mogu, ukoliko žele, da o sopstvenom trošku nabavljaju hranu van zatvora, bilo preko zatvorske uprave ili svoje porodice ili prijatelja. U suprotnom, hranu obezbjeđuje zatvorska uprava.

Pravilo 115

Neosuđeni zatvorenik moći će da nosi svoju vlastitu odjeću ako je čista i prikladna. Ako on/ona nosi zatvorsku uniformu, ona će se razlikovati od uniforme koju nose osuđeni zatvorenici.

Pravilo 116

Neosuđenom zatvoreniku uvijek će biti ponuđena mogućnost da radi, ali neće morati da radi. Ako on/ona odluči da radi, za to će mu/joj biti plaćeno.

Pravilo 117

Neosuđeni zatvorenik moći će da o sopstvenom trošku ili trošku nekog trećeg lica nabavi knjige, novine, materijal za pisanje i ostale predmete koji su u interesu sprovođenja pravde, kao i bezbjednosti i uređenosti ustanove.

Pravilo 118

Neosuđenog zatvorenika moći će da posjeti i liječi njegov/njen lični ljekar ili stomatolog ukoliko za to postoji prihvatljiv razlog, pri čemu će on/ona platiti sve nastale troškove.

Pravilo 119

1. Svaki neosuđeni zatvorenik ima pravo da bude blagovremeno obaviješten o razlozima za njegov/njen pritvor, kao i o svim optužbama protiv njega/nje.
2. Ako neosuđeni zatvorenik nema pravnog savjetnika po sopstvenom izboru, on/ona imaće pravo na pravnog savjetnika koji mu/joj je dodijelilo pravosudno ili neko drugo tijelo u svim slučajevima gdje je to neophodno u interesu pravde i bez obaveze neosuđenog zatvorenika da plati ukoliko on/ona nema dovoljno sredstava. Uskraćivanje pristupa pravnom savetniku biće podložno neодоžnoj nezavisnoj reviziji.

Pravilo 120

1. Prava i modaliteti prema kojima se određuje pristup neosuđenog zatvorenika njegovom/njenom pravnom savjetniku ili pružaocu pravne pomoći u cilju njegove/njene odbrane upravljace se u skladu sa istim principima koji su navedeni u pravilu 61.
2. Neosuđeni zatvorenik će, na zahtjev, dobiti materijal za pisanje radi pripreme dokumenata u vezi sa njegovom/njenom odbranom, uključujući povjerljiva uputstva njegovom/njenom pravnom savjetniku ili pružaocu pravne pomoć.

D. Civilni zatvorenici

Pravilo 121

U zemljama gdje zakon predviđa zatvorsku kaznu u slučaju dugovanja ili na osnovu sudske naredbe u nekom drugom nekrivičnom postupku, osobe koje su pritvorene po tom osnovu neće biti podložne većim restrikcijama ili strogim kaznama od onih koje su neophodne da bi se obezbijedio bezbjedan pritvor i red. Njihov tretman neće biti nepovoljniji u odnosu na tretman neosuđenih zatvorenika, s tim izuzetkom, međutim, što će možda morati da rade.

E. Osobe koje su uhapšene ili pritvorene bez optužbe

Pravilo 122

Bez obzira na odredbe člana 9 Međunarodnog pakta o civilnim i političkim pravima,²⁹ osobe uhapšene ili zatvorene bez optužbe dobiće istu zaštitu koja se daje u skladu sa I dijelom i II dijelom, odjeljak C, ovih Pravila. Relevantne odredbe II dijela, odjeljak A, ovih Pravila takođe će biti primjenjiva tamo gdje njihova primjena može da donese korist ovoj posebnoj grupi ljudi u pritvoru, pod uslovom da neće biti preduzete nikakve mjere koje bi ukazale na to da ponovno obrazovanje ili rehabilitacija na neki način odgovaraju osobama koje nisu osuđene ni za kakav krivični prestup.